

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 327/28.

ילדי רוהי

מהברת שניה

החיים והיהדות

ביצירת לא חיצונית

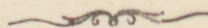
כולל

שלשה מאמרים פתרונים לשאלת תקונה של אומה

והמה

(א) תקונים בדת. (ב) תקונים בדרך ארץ וישובו של עולם

(ג) תקונים בהידורות.

ממני

יחיאל מיכל פינס

כל מה שנכלל מששת ימי בראשית לריכוס עשיה
כגון המדל לריך להמתק התורמסים לריכוס
להסתחן אפילו אדם לריך תיקון. (ב"ר סי"א)

מונצא

ברפוס יחיאל בריל

שנת תרל"ב לס"ק

הודעה אל הקוראים

אם תמצאו במחברתי זו דברים מיותרים, או דברים שלא נתבררו כל צרכן ; אם תראו אשר הפרקים לא יתחברו אחד אל אחד בחבור נאה ודבק טוב, אל תתמהו על החפץ, כי מחברתי זו לא בדפוס אחד יוצקה אך סגילות מגילות נתנה אישר חברתים אה"כ לאחדים בלולאות מלאכותים. עוד זאת אבקש את הקוראים, אשר בהתקשותם לעמוד על כונת דברי אל יתעצלו לעיון בלוח התקונים, כי אין קצה להטעויות אשר עלו במחברתי לסבת היותי רחוק ממקום הדפוס, ורבו כארבה השגיאות המשחיתות את הכונה. ובוזה אצא מלפניכם.

המחבר.

לכבוד

לקה"מ אור דעת ותעודה

לשובב נתיבות דרך ארץ.

אלוסי תהב"ה הנבב"ה

תעומדים תמיד בפרץ

ה"ס

חברת מפיצי השכלה בין העברים ברוסיא ישצ"ו

ה' צבאות יגן עליהם

מנחה מוגשה

מאת

המחבר

אדונים נכבדים.

שקידתכם על תקנת ישראל חייבתני להגיש לפניכם „ילדי רוחי“
אלה העיסקים במוימי של תקנת האומה בהחיים והיהדות. בבקשה
מכם שימו לב לדברי ושקלום במאזני בחינתכם. אם אמנם אמת הוא
אשר נוסע אנכי לרגל האורתודוכסיה, אך חלילה לי להיות נשבע אליו
ללמוד סנגוריה על האורתודוכסיה על כל פנים מבלי תת חשבון להאמת.
עיניכם לנוכח יביטו כי בדרכי דרישתי אין מקח שוחד ולא משוא פנים,
אם לא אשר אחבתי היתירה לעמי מעורת עיני אולי לרגעים. אוהב אני
את עמי אחבה נצחת ובכליון עינים הנני מצפה להתחדשות נעוריה ;
אך לבי יתמרמר בקרבי בראותי מבחלים דוחקים את השעה והולכים
ושוברים בחומות ופורצים בנדרות עולם למען הגיע למחוז חפצם. „אל
נא אחי!“ קראתי במר רוחי לבעלי דם דותח אלה. „אל נא אחי!“
לא בהפזון נכבוש לפנינו דרך התקונים ולא בהפרת ברית
חבת הקודש יפרת זכות אורה לשישנת, הניתו לקדשי הדת והאמונה
במקומם ושיחתי לבכם לנתיבות עולם. תחת דברי אלה השטימוני
וישימו משכני במורדי אור ועקשי לב. עתה הנה אני ומחשבותי נתונים
במשפט לפני דעת הקהל ולמשפטה איהל. ומכם אבקש תחי נא מנחת
לרצון לפניכם כי ברגשי יראת הכבוד הנני מנישה לפניכם.

הרליגיה מקומה בטוח בלב ושרשיה על פלגי לשדי החיים. ולכן לא ימות גזעה לעולמים וכל הרוחות לא יזוזה. הרגשה נעלמה היא באדם, המלחשת לו תמיד ומקשקשת בלבו כזוג: כי יש כח נשגב ונעלם אשר לא תשורנו עין; כי יש סבה למציאותו (של האדם) ולכל היקום, והאדם חייב בהכרת טובתה עליו; כי יש טוב החלטי, שאליו תכסוף הנפש ותציגהו מטרה למפעליה; ויש רע החלטי, שהנפש תנוס מפניו ברגש גועל; וסוף דבר, כי הכח הנשגב והנעלם, הוא הסבה לכל הנמצאים, הוא מקור האור האושר והטוב. ההרגשה הזו משותפת לכל בני אדם וחה, וכנטיה טבעית נטועה היא בתוכנו. ההרגשה הזו היא הנותנת נשמה לגוי כלו מיום הולדו, עד כי יסוף ויכלה מעל פני האדמה. עם פרא בניחו מרחם תהו, בעודנו הווה שוכב בחיק הטבע כילד תמים — אז ההרגשה לבדה תנהלהו כאומנת, ולבו סמוך ובטוח בה וסר למשמעתה מבלי שאל את פיה: מי היא? מאין היא? ומה זכות לה עליו? אך בהתפתח שכלו ועיניו תפקחנה ומביטות סביבו להתחקות על עניניו להשיג מהם דעת ברורה ומדעית, אז יקרא לדין את ההרגשה ההיא שתעמד גם היא לפניו לתת דין וחשבון על ענינה ומהותה, ואז אנוסה היא לצאת מגדרה האמתי, להיות הרגשה בלתי תפוישה במחשבה, ומוכרחת להתלבש בצורה גשמית ומגבלת, אשר מבלעדה אי אפשר לה להתראות לעיני השכל. שהמעט ממנו לה ש יג את הענין הנדרש ממנו ולתפשוהו במחשבה, כי חפץ גם להקיפהו מכל עבריו כדבר מוחש, דיא פאנטאזיה וויל פאססען. דער פארשטאנד ווילל אומפאססען" (מיימונס זעלבסט ביאגראפיהו). ואותה הצורה המוגבלת היא ה ד ת .

הכח הנשגב והנעלם, וגלה לעינינו בהגבלת שם עצם פרטי „אלהים"; סבת ההווה של כל הנמצאים, יסבירו לאזנים במלות „ברואה ויצירה"; והטוב והרע יתגשמו במשפטים כוללים „הטוב והנרצה בעיני אלהים, והמאוס ומתועב ממנו". זו היא הדת הט ב ע י ת . „מכשרי אחזה אלוה" אמר משורר פהילסופי קדמון; „בני האדם יבראו למו את אלהיהם" יאמר וואלטארי. נחקר נא לדעת עד כמה צדקו דבריהם בבחינה מה ביחס לכל עם ועם (כי אם אמנם דת ישראל לפי אמונתנו היא מסורה לנו ברצון עליון כביכול ובהאצלה מכבודו יתעלה, מוכרחים אנחנו להעלים עין כמעט רגע מאמונתנו הפרטית, ולהעמידנה במשטר אחד עם כל הדתות השונות לתפושן יחד בסקירה אחת — למען דעת להבדיל בין הקדש ובין החול בדעה מדעית וקריטיקית. ובדרך הזה תפתר לנו שאלת הריפורם ביתרון הכשר דעת וברור הענינים). הנה האדם מרגיש בנפשו נטיה וכוסף לטוב נעלם ומסתתר. וכן תעוב וגועל נפש מהפכו. אך יען שהוא מדיני ב ט ב ע י , לכן הצורה הראשונה אשר יתלבש בה ה ט ו ב בצאתו מהעלמתו, היא: שמירת החברה וקיומה. בבחינה זו לא נוכל לתת צדק לדעת וואלטארי, לאמר: שהדת היא סוביקטיבית יציר כפיו של האדם; מה שהוא ט ב ע י באדם, הוא אצילות ישרה מאת סבת כל הסבות. והוא גם אמת אביקטיבית.

אך להציב גבולות החברה, ולהכין את האמצעים היותר נאותים לקיומה, הוא סלע המחלקת בהשקפת כל עם ועם. פראי העמים יכניסו את החברה, בגבול צר מאד; בעיניהם שבטם לבד הוא עולם מלא, ומחלאה לגבולו יחדלו הובותיהם לאדם באשר הוא אדם, כי נתנו לברות למו כעוף השמים ודגי הים, ואם יעשקום וירצחום וירו מדמם, למפעל טוב יחשב בעיני אלהים. העמים המתוקנים, הרחיבו גבולה יותר והכניסו בו בני אדם זולתם על פי תנאים מיוחדים. ואולם העמים שעמדו על דעת עליון כביכול, נתברר למו בהוכחה ברורה ופנימית, כי כל בני אדם וחיה מאיזה דת וצבע שהמה — כלמו בני החברה, כלמו בצלם אלקים נבראו, ואב אחד לכלם. ישפת יתר הוא להגיד להקורא, כי לפי השגת כל אומה ואומה מהתפשטות גבול החברה, הצטיירו מושגיה, מיושר ועול, ממשפט וסלף; ולפי השגותיה מהשאלות הללו, הצטיירו מושגיה מהטוב והרעה בעיני אלהים ומחמאום והמגונה בעיניו. זוהי הדת המחויבת האזרחית.

צורך לב האדם: לאהבה, להכרת טובה, לגמול טוב, להתקשרות עם הנעלה והנשגב, להתנשאות הנפש בקדושה וטהרת-הרוח. הצורך הזה יתן להטוב צורה שניה, והיא: התקרבות האדם ודבקוהו באלהים. הצורה הזו, עם כי שרשה אמת אביקתית, ענפיה יתפרדו לפי השקפת כל אומה ואומה על אופן הדבקות והאמצעים אליה. ולההשקפות האלה יחס קרוב מאד עם המושג מהתפשטות גבולות החברה, ועם המושגים מיושר ועול משפט וסלף. ועל ברכם נולדה — הדת המחויבת להאדם הפרטי.

כבר הגדתי כי נשוא ההרגשה הנעלמת, גדרו להיות נעלם ובלתי נתפש במחשבה, ובשעת גיחו מסתר העלמתו לחתלבש בצורה, כבר הוא סותר לעצמותו בבחינה מה. ולכן הימים הטובים והמאושרים להאדם, המה הימים בעודנו שוכב בחיק התמימות, ונפשו, כגמול בטוח על שדי אמו לא יבקש חשבונות. ההרגשה הטבעית תאשרנו ולא ידע מה, תמלאנו באמונה ובטחון ולא ידע במה. אך ביום אכלו מעץ הדעת ונפקחו עיניו לחקור ולהבין כבר סר אליו גם מר המות. השכל יקה לו את נשוא ההרגשה על האבנים, יתארהו כיוצר את כליו, וכל עוד שלא יצא כלו ממצב תהו ובהו, וצורתו איננה עוד בולטת ונכרת היטב לעין —

השכל משתעשע בו ומתענג עליו. אך לאט לאט יצא היצור ממצבו זה, לאט לאט יקפא החומר הנמס ביד יוצרהו, ויצטייר בחתוכי אבריו משעה לשעה והולך וצועד לשלמתו, עד כי באחרונה ישים השכל עיניו ביצור כפיו, וכמעט שרואהו בשלמותו ובהל מפניו, יסוג אחור וינפצהו לרסיסים; כי — קריקאטור הגיוני לנגד עיניו, סתירה נוראה יצרו כפיו! הן זה הענין הנעלם אשר עליו לא נזחר השכל בתמימותו לשאול שלא כהוגן: מה הוא? מי הוא? ואיך הוא? כשהיטיב השכל לשום בו עין למען הכירה, הנה, אך זה נודע לו: כי לא יצדקו עליו (על הענין הנעלם) כל השאלות הללו. יען מה? יען שאין עליהם תשובה מגבלת. ומן היום הזה והלאה

נפוצה המלחמה בלב. השכל וההרגשה נצבים כצרים זה מול זה ; השכל
בגבולו הצר המתמר בגאווה כי אין נעלם ממנו וצופה את הכל, יאמר
להכניע את ההרגשה ולכחש בה לאמר : לא היא ! אך היא בכחה וגבורתה
הנעלמה — מיש איהרער מיסטישען קראפט — תעזו לעומתו ולא תכיר
עול מלכותו, וגם ידה רב לה לרשת מעמד בטוח ויתר נאמן בלב שהור
ורוח נדיבה. האדם המוסרי והמדות, יכיר ויבין כי השכל בכל יושר
הגיונו ואמיתת משפטו הושם גבול לו אשר עד פה יבוא. בתוך גבולו
אמנם ישתרר השכל בלי מצרים, יגזור ואמר וכן יקום. מה שהשכל כבר
מיחדו אין לפקפק בו. אבל יש גבול להשגת אנוש והשכל לא יעברהו
בכל תשוקתו ; אין כחו של השכל אלא בהגבלה, אבל יש דברים נעלים
ונשגבים שאינם מקבלים הגבלה וכל כבודם בהעלמה, על יד הגבול הוא
יעמוד. האדם המוסרי נבהל ומשתומם פה מכניע את השכל לפני ההרגשה,
ולא יהרום עוד להביט אחריה כצאתה ככבודה בת מלך לשוב מעומרה
בנזר הנצחון להעלמתה ולכבודה פנימה, אך יכוף ראשו בחרדת קדש
להכיר כח מלכותה ואומר : ברוכה היא ממקומה ! זאת תורת האדם המעלה
החוקר והצופה במה שלמעלה ממנו, זוהי דת הפיליסופים.

אמנם לא כך היא המדה בהמון אדם רבה ; המה על לחם הרעיון
לבדו לא יחיו, כי השגותיהם העיוניות אינם כל כך צלולות ומקיפות, ולא
תמצא למו ידיעת ההעלמה של נשוא ההרגשה לשכך את המית רוחם
הנוהה אחר דבר נודע בחיובו. ולכן אין לך אומה ולשון גם היותר מתוארה,
אם אך לא נשחת מוסרה הטוב, אשר לא תחרד לדת מחויבת ותלפות
בזרועותיה באמונתה מורשת קדומים לבלי הרפותה. הדת המחויבת צרך
הכרחי היא לאדם בינוני ואם אין השכל גזורה, ההיסטוריה מכריחה
ומחויבתה ; אפס כי בהתייחדה בצורה מיוחדת ומוגבלת, כבר היא מוכשרת
לשנות פניה לרגלי הסתעפות השכל והמדעים. ואם יסודות המדעים
ותוצאותיהן הקונים למו אחווה בלב העם לאט לאט — יתנגשו בסתירה
גלויה ליסודות האמונה, תפרוץ מלחמה בין שני האיתנים האלה, ואחרי
הרג ושפך דם ומצוקות חומריות ומוסריות אשר כאש לא נפח יתחוללו
בבטן הדת, תכרענה האמונות החיוביות לפני האמתות המחויבות.
הדת הזו תרעש ותרגז ממקומה ותפול למשואות, ואחרת תירש מקומה,
ומסכמת יותר עם הריסולתתים של המדעים. תמורות כאלה רבו מאוד
בקורות עולם. הפשיזמים נכנעו מפני האלילים הרוחניים ; ברעו בל וצעאום
לפני דת נצרת ; והרפורמציה הליטרנית, שנתה את פני האחרונה. אפס
כי כל הדתות האלה מחולחלות ביסודותיהן, ולכן לא תפולנה עמוד לפני
הריסולתתים של המדעים, אשר מיום ליום ותפשטו וישתרעו יותר ומגרשים
מפניהם את הדתות בצורתן המיוחדת להן עתה, עד כי רבים פנו להן
עורף, ומה תירש את מקומן ? צפון הוא בחיק העתיד, ומי בא בסודו ?
אולי אך נפן נא מזה לחקור בדת ישראל, לדעת עד כמה ידה רב

לה להשגב מפני הכליון ולהתמיד פעולתה בלב נושאייה.
 דת ישראל, לא תקום לעולם בסתירה עם הריסולתתים המדעיים
 שנתגלו והעתידיים להגלות. כי אם אמנם עוד ירבו הימים ואולי גם יכלו
 במרם נבוא אל תכלית המדע לדעת ולהקיף את הכל, הנה זאת כבר ידענו
 ברור, כי אין לך כל מדע בעולם אשר כחו גדול לסכל את ההוכחה הפנימית
 של מציאות רוחני נעלם סובל עולם ומכילו וכו'. ומה השכיחה דתנו
 שהספיקה עצמה בהאמנה הכללית הזו בעזיבת כל ציור פרטי ומגביל
 בהבנתה. האמתות הנצחיות מסרה בידי שקול דעתו של האדם להבינם
 כפי השגת בני דורו או כפי השגת הארגנולית. רב לה כי יש אלהים,
 וכברוהו התמים כתמימותו, הפהילוסוף כפהילוסופותו, והמקובל כקבלתו —
 אחת היא לה, כי כל מגמתה אך המעשים. והמעשים ההמה גם הם מרכבה
 לאידעות נשגבות ונעלות למאד, הנגזרות בתוך המעשים כפרי בקליפתו,
 ולא נתגלו לעין בפירושו. ולכן היתה למו הסגולה להתהפך כחומר חותם
 ולקבל כל צורה מושכלית, מוסרית, או זוצילית אשר יקבעו עליהם; סוף
 דבר: הדת הישראלית לא שלחה ירה בהיסודות הרוחניים והמחשביים
 לתארם במחוגה ולקבוע עליהם צורה מתמדת, רק עזבתם בסוד העלמתם
 כמו שהיו (*). ובכל זאת, לא הדלה לתת אחיזה לשלהבת הדת בהמעשים
 והעלילות. הדבור והמעשה להעברי הוא מה שהצלמים והפסילים והצלב
 לעובדי האלילים ולהנוצרים; המה הסימבול להאידעה; המה התגשמות
 הדת. אך מה רב ההבדל בין שני הסימבולים הללו? בעוד אשר הצלמים
 והצלב מציגים לפנינו את עצם האלהות בנבולות ובתוארים חזונים, הדבור
 והמעשה יספרו לנו רק את פעולותיו והתיחסותו אל היקום. וזו שעמדה
 לדת ישראל לבל תגוע בתמורות הדורות ותליפות השיטות והלמודים, כי
 יודעת היא לבוא בהסכם עם למודי כל דור ודור. גלי שיטות חכמי מצרים
 ויון פרס ורומי עברו על פניה ויצחצחה וימרטוה לברק. גם חכמי אשכנז
 והשפינוזים, (**). לא נגעו בה לרעה, ועודה חיה וקימה בחיצוניותה ופנימיותיה
 כבשעה שנתנה מסיני. הדת הזו, לקחה לה את הטבע למשל; כמו
 שרוחניות הטבע מתבטאת במאמר ופעולה, כך רוחניותה של הדת תגלה
 לעין ע"י עלילות ומעשים. ולכן גם הסתעפות הדת הזו הולכת בדרכי
 הסתעפות הטבע; הנושא עומד וקום, והצורות עוברות וחולפות עליו בכל
 רגע. אך הזמן, אך ההשגחה, רצוני לאמר: הרצון הפשוט הנמוע בסבת
 כל היקום לרוץ אורה ההשתלמות — הרצון הזה אשר יסודתו בהכרח
 והתלכדות הסבות, הוא לבדו ישנה גם פני הדת שנוים שאינם נכרים לעי

(*). וכשזרחת עמוד לכסותיכם כי לא ראיכם כל מסוכה" (דברים ד') אינו
 חומר, כי אין לו כל מסוכה" אלא, כי לא ראיכם" והבן הדברים ועיין הראש"ד
 השגת הלכות יסודי המורה.

(**) חנ"ד ידות לדברים.

לשעתם . . . , „לשעתם“ אמרתי, כי אמנם ברבות הימים יטפלו על הדת טיח זר ויסודות נכריות אשר בהתגבבם למכביר יתחולל רעש בבטנה. אפס כי אין תולדות הרעש להרוס ולפרפר את עצם הדת כ"א לפלוט את היסודות הזרים הללו ולצרפה מכל סיג. דת נצרת והקראות בימים מקדם, והרפורמציה בימים האלה, כולם ריפולוציות המה, כל אלה המה נהרי נחלי אש וגפרית אשר הקיאה הדת מקרבה ; כי כרעל משחית נורא עשו שמות בה. ואחרי הפליטתם שבה לאיתנה המבעי, ונפול לא תפול לעולם. ומי יודע אולי עוד יבואו ימים ותגרש מפניה האלילים כלם, וכנבירה תשב לכסא לעשות מלוכה בענוי ארץ. חכמי העמים עצמם הודו ולא בושו באמרם : אידעה נשגבה לא תפנה מקום כי אם לאידעה נשגבה ממנה. אכן לעומת הדתות השמות ערפל תתולתן ומולכות בשם מלכות שדי, לא יבצר מהיהדות לעמוד כנגדן. בגלל הרוח האזרחי והכרת זכויות העם הקלוט בהיהדות, היתה היהדות לדת היותר נאותה לזמן הזה, יען אין כמוה מסכמת עם חקי החברה ותקון העולם. *) אך רב לנו למסור נפשנו בידי הזיונות ותקות לעתיד, ודיינו אם הוכחנו, כי גם היום הדת הזו אישיותיה עשויות לבלי חת לעמוד בצור איתן בלב ים מול גלי העת ומשבריה לפוצצם. ואם אישיותיה לא תמוטנה, הלא גם ההיכל הפוזיטיבי הבנוי עליהן יעמוד לדורות. ואם גם כפעם בפעם אנחנו רואים תקופות וזמנים אשר האומה הישראלית תפנה ערף להמצות המעשיות ותזנחם — הנה אלה הם תקופות התמורה והריפולוציה לה. ימי מהומה ומבוכה, בהצרפה מיסודות זרים ומכל טיח טפל, ובהשקטם תשוב הדת לעשות משטרה ובני ישראל יהיו אחרי ה' כמאז ומקדם, אך בבח עלומים ואונים חדשים. גם התקופה הזו בדורנו באשכנז ובצרפת, תקופת ריפולוציה היא, וכשואה תתגלגל גם על פני ארץ רוסיה רבתי. אך השם היותר לנו שריד כמעט ביחדי סגולה אנשי שם. וכבר ראינו אותות ההתחדשות ברגש הלאומי אשר יתעורר מחדש בכל סעיפי האומה ביתרון עוז ותעצומות. התקוה והאמונה בתחית האומה לבשה צורה חדשה, וגדולי המחדשים (יעללינעק העסס ועוד) כצירים שלוחים יבשרו קרבת מלכות שדי ע"י „כהני ה' עם סגולתו אשר בחר בס". זה כחמישים שנה עלה הרעיון על לב אחד מאחינו הנפוצים באמריקה, אחרי הצליח ה' דרכו ועלה לגדולה — לתת שארית מדינית לאחיו בני אמונתו ולבנות למו עיר מושב בערבות אמריקה בשם „אררט". יאחד מהמשכילים

*) אייכע האהע איזעע ווייכט טוי איינער האהערען, דען מוסטישען אינד טעהאקראטישען רעליגיאנען קאן דאס זידענטהוס ווידער שטעהען, אין סאלגע זייכעס זאליאלען דורך אינד דורך דעאקראטישען גייסטעס, אייז דאס זידענטהוס שאהן יעלט דיז טאדערעכטע אללער רעליגיאנען אין איינער אייכטישונג קייט איינער הייטיגען ליבלייאטליאן אינד געזעלשאפט **Fraucois Hute** סספרו **die religieuse Revolution**

הנכבדים גם בעיני האורתודוכסים, לא חשך מלתת את האיש הזה מטרה לחצי מהתלותיו. *) ועתה — נוסדה חברה ישראלית פרטיקוליסטית בקרב פאריז בלב פרנציה ובטבור אירופא, ומעל במותיה תבשר את היסוד הלאומי הישראלי, ותחדש מעפר תקות המשיח ותנחומות אל! האם האזנות הללו לא ברור יספרו לנו קרבת האור והתחדשות הדת כלה בגבורתה? הנך רואה קורא יקר! כי רגש האמונה הטבעי מוליד ומקיים בהכרח דת אלהית מחויבת; והדת האלהית, עקב הבנותה על יסודות נאמנות וחזקות, ואיננה במורדי הדעת — לא תירא כל שטף וסער בחליפות העתים ותמורת מקריהם. ואם אמנם לא נמלטה האומה הישראלית מקלוש בקרבה גם יסודות זרים משחיתים ולערבם בהדת, אך איה אומה ולשון שתנקה מהם לגמרי? איה אומה ולשון גם היותר מוארה ומשכלת, שאין קופה של הבלים נמשכה אחריה? ההבלים האלה יחוסם אל רגש האמונה כיחם השערות והצפרנים אל הגווה, שלא יגדלו אלא מן הלשד העודף וישגו כקוץ ודרדר באדמה שמנה. רגש האמונה רגש טבעי הוא, ואין הסתעפותותולויה בו אלא במקריו, הוא פועל פעולתו בסתר הלב וישלח קוי אורו דרך הלב המלוטש כתבנית פריזמה. הרגש הזה בהתאחרותו הוא לבן צה ובהיר, אך בהשבר קרני אורו יתחלקו גם צבעיו; מהם, אדומים כדם; מהם, צהובים כזהב ורמיה; ומהם, ירוקים בתקוה נכזבה. פלוני האכזר האוכל שוד עניים ועצמות יתומים יגרם, נדב פרוכת לאהל מועד — האם מאהבת הכבוד עשה מעשהו? או בעד בצע כסף? חלילה! עמוק לב האדם אין חקר לתחומותיו. הלא מרגש האמונה נובע מעשהו גם הוא! הרגש הזה נתגלה בלבו בתמונה כזו. שוא לכם חוקרים! שוא לכם כל העמל למצוא סדר הגיוני למערכות הלב, כמו גם לריק יגעתם למצוא המפתח לסדר ההנהגה הכוללת בעולם. וע"כ אל תשיאו בשוא נפשכם לבטוח ליום יבוא בו תמצא ידכם לרדות במין האנושי אך לטוב לו; העולם כמנהגו נוהג, והמגרעות הטבעיות אינם מסורות בידי אדם. אין לך דור שאין בו צבועים, מהבילים, פורקי עול, וגם ישרי לב שומרי תום ומטיבי צעד בשעור שוה. אך בנושאים שונים, כי הנושאים עוברים והצורה קימת. אין פריקת עול יליד הדור הזה, כמו שאין הצביעות תולדה מעציבה מימי הבינים. כל המדות הנשחתות מקורם בזדון הלב, והשטן המשתות הזה מתלבש בכל דור בצורה הנאותה לימנו. בהתגבר רוח ההויה והרמיון התלחב ברוח הנאצל מעולם הפלאות, פעלה הדעת המקפת גם על משחתי הלב לבלי יקלו לבם התחפש בלבוש כהן קנאות המפיץ בלהות בשם הדת, ובהתקרר הדמיונות וחרות המחשבה פרצה גדרות עולם, התהפך כחומר חותם

האדם הנבון יודע כי אין לו שום זכות על אדם אחר, ואם ירצה להציל את אדם אחר, יצטרך לעשות זאת באופן חכם ונבון. * *) עיין נכרי העמים חמ"ז ל' 45

והצטבע לפנינו כחכם ומורה המקנא להשכלה ופורע מוסר־עם בשם הרעת.

האומנם אין לחדד כי מלבד המגרעות הטבעיות המחויבות, ישנם גם מגרעות מחודשות עוברות. ורבו מאד הצמחים שעלו בעור התיאולוגיה העברית — בסבת הבצר ממנה לרחוץ מאבק ילדי הימים אשר התנבב עליה במשך ימי התלאות והמצוקות, ועצר בעד נדיפת הזיעה והיסודות המותרים. אולם גם המגרעות האלה, או שאין תקנם בדינו, או שאין לנו צורך בו עוד. כל עוד שלא הפליט הדם מקרבנו את יסודותיו המשחיתים. מה יסכון לנו קטיעת הצרעת? ובההפך הרעל שברם ללשר בריא, הלא הנגעים יאספו מאליהם. וגם אתמהמה! אסיפתם לרגלי איזה סבה חיצונית, אין כחם עוד להרע. כל המנהגים הטפלים שעברו סבותיהם, אם כי מצאו קן למו באחד מספרי הוראה, ישארו בספר חקה מבלי האציל פעולתם על מהלך החיים והמחשבות; כי אין הספרות סבה לתכונת האומה ומצב השכלתה, אך להיפך. תכונת העם ומצב השכלתו הולידו את הספרות, ובתמורת מולידיה סר כחה מעליה ונפסק היותה. בוא וראה מה שאומות העולם מונים לישראל לאמר: עם אכזרי הוא, עם שופך דם — כי כן יקרא לאלהיו „אל נקמות“ „איש מלחמה“. אך האם אין המציאות עד ממהר להכחישם על פניהם? למרות רוח הנקמה הסואן ברעש במליצות כתבי הקדש, מצוינים אנתנו ברחמים, בושה, וגמילות חסדים; ואיה רוח האהבה בין הנוצרים המתהלך בנחת כרוח צפירה בכרם האבנגליון? ואם תשאלני להבינך באמת פשר דבר המראה, הלא אישיבך: כי רוח הנקמה המדומה אין ממשלתו אלא בעולם המליצה והרמיון, בעוד אשר עצמותה של הדת (תורותיה וחוקיה) קלוטה מרוח חסד ואהבה; ותורת האבנגליון לא נבראה בחיק האומות הנושאים את דגלה, אך קבלוה בעינה וצורתה מבחוץ, ולכן לא נקלטה באדמה מזורה לה כראוי. וזוה תבין קורא יקר! כי גם המנהגים הטפלים שאבר עליהם כלה, אף כי שמורים המה בידי העם והספרות, לא ירעו ולא ישחיתו עוד. ולמה נוגע לריק להסירם אם נוליד אך לבחלה?

ועתה, מה לכם המתקנים כי תגורו מפני חמת זוחלי עפר והעטלפים המלעיגים ומהתלים באורה של החמה? מה תחררו לדתנו, והיא אינה צריכה לאפטרופסות, בשכבר הנדילה! שפתה אתה והאמת עומרת על ימינה, ואם שבע תפול — וקמה; ככל אידעה צודקת אשר כל ימיה אינם אלא כעם ומכאובים, וחדשים לבקרים יציצו משאול מלאכי שחת לספותה. ועד ארגיעה תגבר ידם, אך כלם כעשן יכלו וכאידים יסופו, והיא על עמדה תעמוד מבלי תמש, ולאחרונה תהרוך כל קמית.

ואם לחשך אדם לאמר: אין לסמוך על מעשה נסים, והבטחון בנצחות האידעה איננו מספיק, באשר האידעה היא בעיון, ודתנו צריכה אל המעשה שרוח השרליטנות ואהבת ההפקר נצבים לשמן לה, וסוף סוף מה כחה של אידעה צודקת להאציל פעולתה על לב המון אדם

רבה, אחרי שאין מקומה אלא בלב יחירי סגולה? — אמור לו: מי שלבו נוקפו אומר כן; א) לא האידעה האחת של טהרת המחשבה לבריה מושלת בדת משה, כי גם כל חקיה ומצותיה הפרטיים של הדת הוו חיים וקיימים ברוח אידעות נשגבות שמושיות. ונחיצת המעשה והעלילה לשמירת האידעות המוסריות בלב האדם, גם היא אידעה צודקת. ב) אם אמנם שהאידעה הצודקת בלב יחירי סגולה תולד, ועל ברכם תתגדל, ובימי מלחמתה המה ישאו דגלה — אך בנצחונה, כל באי עולם יכירו כח מלכותה, ואורה שופע על עשיר ורש חכם ובער תמימים ולצים, אשר כלם יחד יכרעו לפניו ברך. ואם עוד לא באו הימים המאושרים האלה, אם עוד לא חדלה דת ישראל להיות למוקש לליצני הדור — מה כתנו אנחנו להועיל לה, מה שנבצרה עד היום מכחה של האמת? אם הלצים הללו אנשי רוח המה, הלא מאליהם יבינו להבחין בין קוצים לנטיעות, בין עצמותה של הדת ובין הנטפלים עליה; ואם סכלים המה, מה יועיל למו הצרופ? הלא נהבלו ונשתרשו במשפטיהם המעוקלים ובשגעוניהם הקבועים. טפש כחלב לבם ולא יוכלו הרפא.

ידעתי כי הקורא הנבון ישאלני: הלא סוף סוף תודה גם אתה, כי רבו מאד ההבלים וחמנהגים הזרים שנקלטו בהדת, ואם אין צרופים מועיל, הלא גם לא יפסיד; ואם לא באנו אלא לקשט את דתנו למען לא תכלם להתראות קבל כל באי עולם. — דיינו? אך באמת שאלותיו אלה לא יצדקו, והנסיון ישיבהו במקומי: כי תשוקת התקונים והצרופים השליכה שלהבת המריבה במחנה ישראל, ותקש את לבות האורתודוכסים ככרזל לבלתי הכנע מפני הזמן מאומה, בהיותם עוינים את כל הפצי התקונים, ונצבים כצר לעומת כל החדשות אף שאינן נוגעות מאומה אל הדת כ"א אל החיים. בין כה וכה הולך הזמן הלוך ושטוף במרוצתו לברו, ויעקר הרים וישרש אילנות, ויעלה ויצוף את החיים ויעל עליו שרמון של שרליטנות והשחתת המוסר. כי כללו של דבר: האדם השולח ידו לשום משטר בהנהגת השגחה למרות מגמת פניה, הוא כשולח ידו לשום מעצר למרוצת הטבע, שלא לבד אשר לא ישיג חפצו — כי גם ירבה פרעות וצלמות. ושומר נפשו ואוהב שלום ירחק מזה.

”אין דרך המתקנים דרך התמונים”, כיצד ?

א

הריפּרם והקתוליות

לאמר, איכה יעבדו הנזים האלה את אלהיהם
ואעשה כן גם אני ? — לא תעשון כן לחי אלהיך !

(דברים י"ג ב')

המשל מספר : בהתלונן האדם על הליכות ההשגחה כי לא ישר בעיניו, מסר לו הקב"ה לשלוט בהן כאות נפשו. ויקבל האדם את המשרה הזאת בשמחת לבב, וכבר חשב לסדר משטריו הנהגתו לבל תעכמנה ארחות עולם, להביא על פני חלד גם צל תערובות רע — כה חשב האיש בלבו. אולם כנגשתו לפעולה ועבודה, נבקה רוחו בקרבו ולא מצאנתיבותיו ; הסב את גלגל המסכות סובב סובב מכלי דעת : איפה נקודת היציאה ואנה המטרה. ובעמדו כה נבוך ונדהם, אחוז במפתח מכונת הבריאה ותפוש במחשבות לבו, השליך עליו קול מן השמים : בן אדם ! מה לך נרדם ? יצורי תבל לא למנוחה נוצרו, הנם עומדים, ולמוצא פיך ייחלוק. מהר צוה עליהם לעשות תפקידם פן יכלו כרגע ! ויפול האדם על פניו ויאמר : ה' אלהים ! נחמתי, שוב צוה אתה כי לך יאתה, ובן אדם לא ידע מה חדל הוא.

לוא חכמו השכילו המתקנים המהרסים בדת בעתים הללו, אשר לפי דעתם הנלווה מסר הקב"ה את הדת בידיהם לעשות בה כחפץ לבם ; לוא חכמו השכילו לבלי התנאות בעטרה שאינה הולמתם ובכבוד של הכל ורעות רוח — הנה אך במחשבתם יבראו תיקונים, ובהלך נפשם יתכנו רוח הדת, אך בגשתם למלאכה תרפינה ידיהם והמה נבוכים. בוא וראה מה עלתה בידם מכל האספות שהקהילו ומכל הלהג הרב וכביר אמרי רוח אשר נשאו על הדת ועל צרכיה ? אם לא הבל נדף ורעות רוח ; אם לא הבל הבלים ! לא כהבל הזה של תינוקות שיש בו ממש — שעשוע להורים — וגם לא כהבל של משוגעים שיש בו ממש — חריצות והתולים — אלא כהרשים הללוטפוישי הלב שאין בדבריהם שום תענוג וחריצות מאומה. אך שחוק עשו לנו המתקנים בהרעישם מוסדות תבל וזעקו מחבליהם, בלדתם — עכבר. ולוא גם היה העכבר הזה פרי בטנם באמת ; לוא נוצר ברחמם ויגדל מדמם, כי עתה, אם גם עכבר הוא — היו נושאים עליו את נפשם במשפט וצדקה. ואולם השרץ הזה ממזר הוא, ויבוא אל קרבם כנימה של מים, בהניחם פיהם על גבי פרצופות של עבודה זרה. הריפּרם חולידה את הקתוליות. ואל יהי זה בעיניך מן המתמיהים, כי אנחנו נכרר את דברינו במופתים :

עצם כל דבר, הוא מושגו הרוחני והחומר הוא רק המגבילו

למוחש. ועל כן תכיר היהדות את הרוחני על פני כל מקרי הדבר ומגבוליו הטפלים לו ונחשבים כמעט לאין למולו. ומעולם לא הכדילה התורה בין העוה"ז להעוה"ב ; בין אדם מקודש לחלל בתולדה (ביחוס אל הזכויות האנושיות ; ובין חק קדוש לחק של חולין.

הרוחני הוא הנהנה מזוי השכינה גם בעולם הזה, וכבר שאל הכוזרי : „רואה אני יעודי זולתכם שמנים מיעודיכם“. ויען החבר : אבל הם כלם אחר המות, ואין בחיים מהם כלום (וזה להם מפאת השבם שהיי החומר נפרדים מזיי הרוח) אבל אנחנו עולמנו נראה בתינו, ויעודנו הוא הדבקנו בעיני האלהי (הרוחני) והתחברותו אלינו בגדולה— כבוד—ומופתים. איננו אומר בתורה שאם תעשו כך וכך אביאכם אל גנות עדן ופרדסים מרהיבי עין ; אבל אומר : „ואתם תהיו לי לעם ואני אהיה לכם לאלהים“, ואנהיג אתכם אני, ועין בעין תראו סדר הנהגתי אתכם יוצא מהמנהג הכללי ותלוי אך בצדקתכם ומריכם ; אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, ונתתי אני מטר ארצכם בעתו, וידכם תהיה בערף אויביכם, בשעור אשר מתי מספר מכם יניסו רבבת. כי אך אני הוא הנותן לכם כח למלחמה. סוף דבר, התורה הזאת כוללת כל ייעודיה שרש אחד, והוא : ייתול קרבת האלהים והרוחני. ומי שיגיע למעלה זו לא יפחד מן המות, כי טבע החסידים שהמה גם בחייהם קרובים אל הקיימים בעולם הבא.

הדעת, מקדשת גם את הפחות בתולדה. כמו שאמרו חז"ל „ממור ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ“. ואין בינינו אנשים אשר התולדה או שום סבה חיצונית תרוממט למעלה ממדרגת שאר בני האדם לתת בידיהם זכויות רוחניות או חומריות, אשר להם לבדם חלק במו. הכהנים בני אהרן לא יתנשאו על קהל ה' להקרא אנשי הרוח בעבור תולדתם המקדשתם. כי כל העדה כלם קדושים, ולא נבחרה משפחה זו לעבודת הקרבנות, אלא מאותו הטעם שנבחר גם מקום מיוחד למענה, והוא : לבלי תפרוץ עבודת הקרבנות בכלל, שהתורה הפצה במעוטם. ע"י רבות הכהנים לכל בית אב, וכל אחד יבנה במה לעצמו תחת כל עץ רענן, וברבות חלוקי העבודות — ירביון גם חלוקי הדעות, ויתערבו מחדש המושגים הצרופים שקנו להם בית ישראל במעמד חר סיני, ויחזור העולם לתהו ובהו חלילה. החובה המוסרית, מקדשת את החוק, ואין בידנו מצות ומעשים אשר יצטרכו לשום מעשה ודבור לקבוע עליהם קדושת החק, כי קדושתם נולדה עמהם יחד, מלבד טומאת הנגעים התלויה במאמר פיו של כהן. אך תשובתה בצדה : כי התורה חסה על ממונם של ישראל לבלתי יטמאו פתאום אוכלין ומשקין וכלי חרס וזכויות שאין להם תקנה, אם תהי טומאתן תלויה במציאות הנגע לבד.

ואחרי הדברים האלה, בוא וראה מה שעשו המתקנים המקלקלים המתמרים לטבול גלגל חמה ולטהר דתנו הצרופה, ותחת אשר אמרו

לטהרנה, עוד העלו חלודה על יפיה, על ידי המים הנרפשים הנוזלים מן הקתוליות. לפי האמור למעלה לא יחשוב היהודי בשם המות זולת מושגו המטריולי, והוא: הפרדת הלקי החומר הכומיים. כי עצם האדם והוא הרוחני אחד הוא בשבתו בבית חומרו ובהפרדו ממנו, ועל ידי מעשה המות לא ישתנה מעצמותו כלום, זולת מה שנפקדו ממנו הכלים להוציא חפצו למענהו במוחש. ולכן לא ינהג היהודי שום קדושה בגוף המת עצמו, אך כבד יכבדהו בתורת שמיש לקדושה, ואת הרוחני יכבד בנרתקו. אבל זולת זה כגלם עפר יחשבהו, ועוד צא טמא יקרא לו, כי בהפרד ממנו הנפש, יוצג ככלי ריק ונעשה חפשי מהמצות, וטוב לכלב החי מן האריה המת; כן זרו להיהדות כל מנהגים מתחסיים להכנה אל המות או להבאת הנפש בגן עדן, מבלעדי התשובה החשאית וחשבון הנפש עם קונה בצרוף מפעלים טובים והשבת הרע ע"י ההולך למות בעצמו, כי יום המיתה, הוא הפסק העולה. ואמרו חז"ל, "יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא", ואם כי הקרובים אליו יעוררוהו לפעמים להכנתו בטרם תטרף דעתו עליו. אך הבדילה התורה באזהרה מבוארת את הכהנים ואנשי המעלה לבלתי יבוא על כל נפשות מת, מדאגה מדבר פן יבוא העם לטעות אחרי כמרי ע"ז החושבים את המות כיצאה מעולם זה לעולם אחר ממש, במקום ובגבול, ומעמק עבור לגן עדן. ואלה הכמרים יחשבו לבני-אל בארץ, הממוצעים בין המלאכים ובני האדם, והמה שלוחי דרחמנא להעלות הנשמות הנפרדות על ידי תפלתם לחסות בצל-יהוה. וגם יחשבו שהנפשות המתות העולות לשמים וחוסות בצל כנפי השכינה, הנן קרובות להקב"ה גם במקום ולכן יאזין למליצתם בעד החיים. וכיוצא בזה דעות מוטעות, המביאות את האדם לידי דרישה אל המתים ושאר מיני להט וכשוף שהתורה רחקתם, והבדילה מהם עם קדוש וטהור; כן חששה התורה גם לאידך גיסא: פן בהרבות כבוד ויקר לגופות המתים, להיות שרידי החומר נחשבים כשרידי קדש — אפשר להמשך מזה כפירה בוללת למציאות הרוחני חלילה, כי האבל הכבד שעושים למתים אות הוא להיותו נחשב כאברה שאינה חוזרת. כמו שראינו באמת להמצרים שחנמו מתיחם בגלל כפירתם באל-מות, באופן שהשארת החומר לבדו נחשבה בעיניהם להשאר נאמנה. וכמו כן הצדוקים הכופרים בתחית המתים, חתרו למצוא טעם לטומאת המת בדרך רחוקה (עיין ידים פ"ב מ"ו), כי היה קשה בעיניהם שהתורה תטמא ותבזה לצלם האלהים הקבוע לפי דעתם בהחומר לבדו; ולסבה שזכרנו, לא נמצא אתנו מזמן קדומים שום מנהג חבת הקדש אל המתים, ולא תפלות והגיגות לזכרון נשמתם. וקביעת הקדיש אחר התפלה ליתום, לא נמצא זכרה בסרורי הגאונים ובסדור הרמב"ם ז"ל, ואין זכר לו בספרי רז"ל — זולתי באיזה מדרשים מאוחרים, נמצא זכר אמירת ברכו ליתום. וגם בנוסח הקדיש עצמו, איו שום תפלה וזכרון להצלת הנפש ממכאוביה ויסורי גיהנם. כי כל

עצמו לא נתקן אלא לסדר שבחו של מקום והתעלות שמו הגדול לנצח נצחים. וקרוב הדבר שקבעוהו הדורות האחרונים לאבלים, להיותו נעלה נשגב למאד ויש בו רמזים לעוה"ב ותקן עולם במלכות שדי, ובוה ימצאו האבלים נחם לשברם. ואולם שאר המנהגים כמו חגיגת יום המיתה להורים, תפלות ההשכבה במועדים — מנהגים מאוחרים המה, ואין בהיהדות יסודתם. ואף כי אין דעתנו לשרשם מכרם בית ישראל, לפי שכבר חבו שרשיהם עמוק וענפיהם הסתבכו בזמורות הגפנים — אך העל כן נעצים עינינו מלראות ולהבדיל בין קוצים לנטיעות? ואולם המתקנים המקלקים, למדו מהקתולית לקדש את המות, כי מלאו ידי הרב שלהם בקדושת כהונה, ויצוו עליו לבוא על כל נפשות מת להכינו לקראת המות ולשאת בעדו רנה ותפלה ביציאת נשמתו. ובהובלת שרידי הגויה לבית מועד לכל חי, קבעו פאר ופרסום ע"ד הקתולים: הרב והחון הולכים בראש המלוים ושפתם תביע רנה לתור מנוחה להמת כי יבוא על משכבו בשלום — כאלו מבלי כל המנהגים האלה לא היתה תקומה חלילה להנפש בשמים! המנהגים של תפלות ההשכבה וכיוצא בהם, הרימו לנס בבית תפלתם וינשאום וינטלום ויקבעו עליהם פומבי גדול ומפואר להרהיב עין — עד כי בעוה"ר נחשבו הנטיעות הללו בין ההמון שלהם לעקרים גדולים בהיהדות שכל המצות נדחות מפניהם (*); התפלה הזאת היא היותר נכבדה בעיניהם מכל המצות שבתורה, לפי שעל ידה תושענה נפשות הוריהם בעולם הבא. ועל כנפי דרשת מטיפים בלוית המקהלה וזמרת כלי שיר, תעלינה הנשמות על, לשכון כבוד ולשבוע בצחצחות, האין זו מדרכי הקתוליות?

היהודי מכנה את התפלה ע ב ו ד ה ש ב ל ב, על שם תכונתה שהיא השתפכות הנפש וחשבון האדם עם קונו בינו לבין עצמו. ולא הוקבעה עליה מעקרה כהונת פאר ופומבי ברוב עם ובכהן עובד עבודה. לבו של כל אדם הוא ב י ת ק ד ש י ה ק ד ש י מ, והאדם עומד ומקריב בו קרבנותיו כמיכאל השר הגדול. חובת מצות התפלה מעקרה כך היא: שהאדם יהיה מתפלל ומתהנן בכל יום ומגיד שבחו של הקב"ה, ואח"כ שואל צרכיו שהוא צריך להם, ואח"כ נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו (רמב"ם פ"א מתפלה ה' ב') ולא הוקבע לה מקום ולא הוקצב לה זמן. וגם אנשי כנסת הגדולה שקבעו בה גדרים, לא נגררו חלילה אחרי מושגים זרים, אלא ראו צורך העם לשעתו כי נלעג לשון הוא ודעתו קצרה לסדר שבחו של מקום, נתנו דבריו בפיו, למען תהי תפלת העלגים שלמה כתפלת בעלי השון הצחה" (רמב"ם שם). וגם לסכה זו תקנוה בצבור, כדי להוציא את הרבים שאינם בקיאים ידי חובתם. ושל יח הצבור אין לך בו

(* כהאי עובדה דהוה ניוועא דכסודא צעיר גדולה, שהמספלים נהיכל הלכו לבית הערוח הקרוב אליו לאכול סעודת הלהרים נצר טרפה ולא הלכו לנתיים לאכול מיוחסס סן יאחרו מועד תפלת ההשכבה!

אלא שמו, כלומר: „שליח ונבחר מתוך העדה להוציאם ידי חובתם“ (עי' ר"ה ל"ד לדבריך למה ש"צ יורד לפני התיבה? וכו'), ושלוחו של אדם כמותו, לכן איננו צריך להיות כהן ומקדש ולא יכהן בבגדי שרד ואבטיגה, אך צריך הוא להיות בקי בברכות ובעל קול חזק וערב למען ישמעו העם ויתנו לבם. בית הכנסת אין בו קדושה אחרת זולת עצמותו, והיא: מה שמתפללים בו, וכן בכל מקום שיתקבצו בו עשרה אנשים שכינה שרויה בתוכם, והמקום יהיה למקדש מעט; כי אין קדושת הבית אלא מתוכו ומסובב בצורה רוחנית, ולא משום מעשה חנוך חיצוני. האמנם יש לנו לפאר בית אלהינו ולהנהיג בו סדרים נכונים בכבוד והדר כראוי לעומד לפני מ"ה הקב"ה, אך אין שום קדושה בהסדרים הללו, כי הם טפלים להתפלה עצמה ובטלים נגדה; אולם המתקנים קפלו כל התורה כלה, הניחוה תחת המצוה הפרטית של התפלה, ויקראו לה שם חדש, עבודת אלהים" כמו אך בהתפלה לבד נעבוד את אלהינו, ויעטרו במנהגים חיצונים הרבה עד כי רבתה הקליפה על הגרעין. ויעשו מבית הכנסת, היכול; משליח הצבור, כהן מכהן בבגדי שרד; ומתפלה בצבור, עבודה גלויה ומפורסמת. האין זו מדרכי הקתוליות?

בין המנהגים הזרים אשר שאלו מהקתוליות, נוכל לחשוב גם חנוך נער למצוה, או הקונפורמיציה ע"י הדרישן או הרב. לפי טהרת היהדות, אין צורך להבאת אדם בברית עמו לשום חנוך ומעשה חיצוני. המבע יעד לאדם את משפחתו ואת לאומו ארבעים יום קודם יצירתו, ובהגיעו לכלל דעת, יחולו עליו חובות החברה והדת מאליהן, ואיננו בן חורין להפטר מהן. אך מנהג הקונפורמיציה, נותן פתחון פה לפורקי עול לאמר: הלא קבלת הדת בדעתנו תלויה, ואם אנחנו ממאנים בה אין בנו גם צל אשם, כי אין מזכין לו לאדם בעל כרחו.

גם במדינתנו, החלו המתחכמים המתמרים בהשכלה חיצונית לטעת זמורות—זר על אדמת היהודים. העתקת הבמה; ש"צ בבגדי שרד; ומקהלה משוררת שירי כנסת קתוליות—הן זו כל מעינם, ואל אלה המה נושאים את נפשם כל היום. וכבר העיר אונס החכם פין (בהכרמל שנה שביעית נ' 8) על עשותם אגודות בעבודת ה' זו תפלה, והגני בא אחריו ואמלא את דבריו.

שלוש הנהגות אשר תעוררנה לחדוש ותקון בעניני דת ואמונה: רגש קדש פנימי, אשר לא נשלם כל צרכו; כבוד האומה וחלול השם, ביחוס אל העמים שאנחנו שרוים בתוכם; ואהבת הכבוד והתהלת— והנה השם עין על דרכי המחדשים, בנקל יוכח כי לא אחת משתי הסבות הראשונות עוררתם להכנת בתי תפלה מיוחדים ובסדר מיוחד; הנה כבוד האומה לא יצילו בהנזרם לאגודה בפ"ע, יען הרואה אומר: המה השרירים היחידים שאור הדעת נגה עליהם ואין כלל בלי יוצאים. אפס להשלים משאלות רגשי קודש, הסדרים הללו אך למותר אם לא למחסור, כי אמנם

לב רגש אשר בהלך נפשו ישפוך שיחו אל חיק אביו שבשמים באמת ובתמים, הוא לא ישגיח על כל אשר סביביו. כל המקומות מקודשים בעיניו וכל הסדרים נכונו לו, כי בכל מקום ובכל אופן קרוב ה' אל לבו ורוחו דבקה ביוצרה. ומי השקוע בתמהון לבב, ורגשי מאמין ובוטח עזבוהו — מה הפצו בפאר עבודת אלהים? כל אותו הפאר החצוני, לא ישפיע עליו אלא במדה שהמכונה הגלונית פועלת על המת: מנענעת אבריו ומעקמת יצורי פניו, אך רוח חיים אין בקרבנו. ואם אין הפצנו להפך עבודת האלהים לקומדיה, מה לנו לכל הפאר הקתולאי? וביותר יפלא בעינינו על אותן המחדשים אשר הרפה שברה לבם על הלול המקומות המקודשים ואשר קנאת ה' אכלתם להכין להם בתי תפלה כמנהג הנאורים, מדוע המה בעצמם לא השקיעו את לשונם בחבל ורגליהם לא שמו בסדר בהתפללם בבתי הכנסיות הישנים? ואם לא יקצפו על קולינו, נוסף לאמר: כי אך בשלהם כל הרעה וכל החלול. ועתה המה מנצלים כל עדי קדש פנימי מבתי הכנסיות, ותחתיהם יפארום בעדים חצונים; יתנו מדה, משקל, וקצב — אך אין שום דבר אשר ימד ישקל ויקצב, כי יכבדו את ההרגשה בכבלים ויסגרו בעד השתפכות הנפש. תחת הוזהב יביאו עץ רקבון.

צאו וראו מה עלתה לאחינו האשכנזים? צעדו נא על מפתן היכלי תפלותיהם הבנויים כמו רמים! וברגע קטן תכירו כי שרדה מהם תפארתם הנאמנה, והשכינה אשר הלהיבה לבות המתפללים נדדה מקרבם וגלתה עשר גליות; הבית הגדול והנשא שמם ונעצב, הספסלים אבלים, והשלחנות שמו קרחה, הש"צ ומשורריו ומשרתי היכל, כנרגרי חול יאבדו מעין בתוך החרבה הבנויה רחבת הידים — והעבוד ה', הנה! כמת תפוש זהב וכסף ואבן יקרה, וכל רוח אין בקרבנו. אך נוגה, אך זהר חצוני יעור עיני הבאים, והאש המקודש שעל גבי המזבח — האש המאיר והמחמם בבתי הנפש פנימה, נבקה באין מציל. אמת הוא כי במקום שמם כזה, טוב ונכון ליהודי מרגיש להתפלל בלב טהור, והושב את העבודה לדבור ביתך —

לולא חלתה גם בהתפלה הזו יד שאיה להכותה חרם!

האמנם לא נכחד ממני כי דברי אלה מתנגדים להרעה הכללית שכבר הקיפה בכל גבול המשכילים, אולם אני זה דרכי לבליאשיב מנשותגם מהסכמה כוללת במקום שהנסיון יוכיח צדקי. אמנם רבו הפרעות בבית ה' וכבר היו בתי התפלה: למקוה סוחרים, לאוסף מתענגים, ולבתי מלון; נוטל כל הוד ותפארת מסדר העבודה, זה גוחק, זה פוהק, זה מתנועע, זה מתרועע, זה מושך אילך, וזה מושך אילך — אך האם באמת אי אפשר לתקן כל אלה, כי אם בשטת סדר עבודת הקתולים? הן ידענו, כי כל הפרעות הללו, לא נושנו עוד מוזקן. ונחפוך הוא, כי צעירים המה לימים מאד. אבותינו עוד ספרו לנו מהדרת הקדש אשר חפפה על העבודה; מהכבוד והמורא אשר מלאו לבבם בצעדם בחצרות ה', וכל כך עלתה בידם, גם מבלי בובע צילוינדרות, ומבלי שירת מקהלה וזענתת חבימה, וכיו"ב.

ידעתי אמנם, כי תפלותינו תעשינה למו תתירה תחת כסא הכבוד,
גם מבלעדי נגוני המהר"ל והסדרים הישנים, אם אך מלב טהור יצאו —
בכל זאת, לא נכון להעתיק ברגע אומה שלמה מדרכה ומנהגיה שהורגלה
בהם מימי קדם, וללא תועלת וצרך כלל. אהבת החדשות, איננה חכמה
בפני עצמה". והדרך התיכון בין העשיות ואהבת החקוי, הוא: כי
נסגל לנו כל דבר טוב ומועיל אשר נמצא באתרים בעקרים ורוחם
הפנימי, אך לבושיהם החיצונים עוד תמצא ידנו להכשירם על פי חקי
המעם המיוחדים לנו; ולמה נפצע על חנם את לב ההמון המסרב להקריב
הרגלו בנקל? אך חשד ומשטמה נפיה בלבו, ויצאו ללהבה להצית גם
מדנים. ינסו נא המחדשים המשכילים, אם אך אהבת ה' וכבוד עמם נגע אל
לבבם באמת, ינסו נא לעשות סדרים בבתי הכנסיות הכללים, אשר ידם
שולטת בהם, על פי רוח היהדות הנאמנה — אם לא בתודה יקדמו פניהם,
גם גדולי הדור שומרי התורה. יסוחו נא את דעתם מתיקונים חיצונים קלי
הערך שהפסדם מרובה משכרם ואינם שווים לבלות עליהם זמן ועמל, וישימו
לבם אך להרחיק מבית ה' כל קלות ראש וחלול קדש; את הש"צ לא
ילבישו במעיל כהן קתולי, ולא ישימו שיריהם בפיו, אך יביטו אל לבו
שיתיה כהן נאמן לאל עליון, לב רגש ובושט בה' רוח נמוכה ונפש שפלה,
אהוב לשמים ולבריות. וקולו, די לנו אם יהי אך חזק וערב, ופרקו נאה;
יפארו נא את הבית ככל חפץ לבם, מבלי תת לו תכונה קתולית — סוף
דבר! יכוננו הכל על פי החק והדין, ואז נראה אם עוד תהי להם תואנה
מוצאת להתאונן על אחינו בני ישראל על אהבתם להשקיע את עצמם
ברפש קדומים ביחוס להשאלה הזאת? אולם באמת לא רגש אמוני
פנימי יחיימו, ולא אהבת עמם והכאב על חלול כבודו, יעודדום להרוס
ולבנות לסתור ולתקן, אך אהבת התהלה והכבוד המדומה; אהבת ההצטיינות
ואהבת החקוי, אך הנה ההתחלות המנהלות בכמו אלה. המשל אומר:
„עשה הטוב — ואל הנולד אל תשים לב". ואני אומר: „עשה הטוב, כי
בשום אופן לא תצא ממנו רעה"; את הפתגם הנה נשא אחד הצרפתים,
ודבריו נאמנו גם על פי דברי חז"ל: „למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא".
וגם אני קורא קריאה כמו זו באוני המחדשים: בנשתכם אל המלאכה לתקן
ולבנות, בבקשה מכם — שתבערו מלבכם כל פניה לשם תהלת שוא!
ועוד לא תרגילו על לשונכם לאמר: נעשה זאת ואת למען הסר מעלינו
חרפת העמים, למען נמצא חן בעיני הגוים. זכרו נא כי בבטוים כאלה
השתמש משה רבינו ע"ה בשעה שנתחייבו שונאי ישראל כליה; אך
עד מתי לא תלמדו לעשות הטוב מפאת שהוא טוב? עד מתי לא ידע
ישראל כבוד נפשו פנימה? עד אנה ישימה כגמול המתנהל לרגל מנחתו?
ברו לכם דרך ישרה שהיא תפארת לעושיה, ואז תהיה תפארתכם גם מן
הארם! אך זו רעה חולה בעמנו, כי יחסר להם רוח נכון במעשיהם, ולא
יתעוררו אל כל דבר טוב ומועיל מפאת רגש פנימי, מבלי אשר תתערב

גם יד סבה חצונית באמצע, ולכן לא ימלטו מהלכך בנטיה לאחת מן הקצות, ואת הדרך יעזובו. וגם אינם עומדים בדעת מיוסדה על עצמה, אך מוסרים נפשם בידי גלי הדעות הכלליות אשר יסחפום לכל רוח. עתה תחזה, כי אלה המתקנים אשר נשבעו שנאה כבושה להקתוליות; אלה המתקנים אשר געלו בהכחונה מהסתפת בנחלת ישראל; אלה המתקנים שכל מנמתם לפי דבריהם: לשריש מכרם ישראל כל הזיה כל אמונה טפלה וכל מנהג זר; אלה המתקנים המתימרים בטהרת דתנו וקדושתה ברוח, המה — בידיהם הביאו את הקתוליות בנחלתנו; המה הרימו כתר כהונה לתתה בידי זרים; המה הגבירו קרן ההזיה וישימוה לנס בבית תפלתם, ומרוח התורה נזורו אחור, ויחללו יפעתה לעיני השמש. האין זאת אות ומופת בטוח, כי המתקנים עצמם אינם יודעים דרכיהם? נבוכים הם במנמתם, ועל כן לא יצליחו בבחירת האמצעים.

ואולם בוא נא וראה קורא נכבד! כי גם הזכות שלקחו למו המתקנים בעצמם לישבת על כסאו של משה, להוסיף ולגרוע, לתקן ולשנות בדת המקיימת, ככל העולה על רוחם, מבלי פנות אל כל הכתוב והמקובל — בהקתוליות יסודתו, ומשם הביאוהו לנטעהו על אדמת ישראל; כי כן גם תלמד הקתוליות לבני אמונה: אבי הכנסיה יושב על כסא פטרוס ומפתחות השמים בידו, לסגור ולפתוח לאסור ולהתיר. האף אין זאת? —

§ 2

„אין המעמד החברותי בהיהדות הקבוע מידי הדת צריך לתיקונים“ כיצד?

או

מבוכת המתקנים

החקים האלה נוסדו על ראשות כל החקים —

על חק הטבע (Bossuet Pol. Sac. I. IV. P. 2. b.)

כבר נוכחת קורא יקר! כי המתקנים מבלי דעת מה הפצם ומטרתם, עושים זר מעשיהם, והריסותם מרובה מתקנתם. אולם בוא ואראך עוד מבוכות גדולות מאלה במעשיהם ודבריהם; בוא וראה חכמים וידועים הלמודים לשקול כל דבר בפלס יושר ההגיון — בבואם לדבר על הדת ועל צרכיה, יכשלו בלשונם, כאיש אשר אין ברוחו נכונה; פוערים פיהם לתת דופי בחז"ל ובהליכות האומה מוסרה ומדותיה, וכל דבריהם מלאו סתירות מפה לפה. הנה מעמד האישות על פי דת תוה"ק, מסכים מאוד לצרכי קדושת האמונה וצרכי חיי החברה, והוא ממוצע בין נשואים מטעם המדינה — ציוויל-עהע — ובין נשואים מטעם האמונה — רעליגיוזע עהע — אין הפיץ למעשה הנשואים בכהן או ברב. החק מקודש מעצמו כל זמן שהוא בתקפו. הנשואים בעצמם ובעת היותם קדושה גדולה חופפת

עליהם, קדושה שאין למעלה הימנה. שלום בית והיי המשפחה, קדושים מאד בחיי היהודים. ואשת האיש נקראת „מקודשת“ להורות שהיא לכל העולם כהקדש. ואולם מעשה הנשואים בעצמם נחשב כמעשה בית דין מדיני, העומד להתבטל בהסכמת שני הצדדים. ואם הונה האחד לרעהו, המקח בטל מאליו כי קדושי טעות הם. וגם אם יתחדש דבר מה אחרי הנשואים המטיל ריוח בין הרבקים, והשופטים רואים דברי התובע כי כנים המה, הרשות בידם בעצמם להכריח את הצד השני להסכים בהיתר האגודה על ידי הגט, והרי כל אחד מן הצדדים מותר לכל אדם; כי בהסתר תוקף החק פרחו גם הקדושה. והנה מי מהעמים הנאורים בימים האלה אשר לא ישא נפשו לזכות הנשואים מטעם המדינה, שאהת ממעלותיהם, היא: אפשרות היתר הקשר מבלי רוב עמל ויצאות. ואלה המתקנים, הוידו לפרוץ פריץ בחק היהדות גם במקום שהוא דרוש להחפיץ הכללי. ולא בלבד שמעשיהם ודבריהם סותרים דברי תורה, אלא שסותרים זה את זה; בעוד אשר ירימו מעלת האישות לברית נכרתת ע"פ ה', והישיבים לנחוץ למסור דברי הברית בידי ממלא מקום השכינה עלי אדמות, הוא הכהן המכהן פאר במעשים צירימונים על דרך הקתולים — לא יחישו גם להשפילנה למעלת ברית מדינה גמורה, והנם מסכימים בכל לב על יד הדורשים מאת הממשלה משפט נשואי מדינה, ותומכים חפצם באשר יוכלו. מי יתן ונדע מה תועלת ראו בהנשואים הללו אשר לא ראוהו במשפט נשואי היהודים? אין זאת כי אם נטיה נשחתה להנזר ממשפטי עמם, או אולי אכף עליהם צרך הדור החי החפיץ בחיים של הפקר, ויאמרו אל כרם בית ישראל הגדור בעריות: הסר משוכתו — גורת ב"ד של שם — והיה לבער, פריץ גדרו — גורת עזרא וסיעתו — והיה למרמס. ואם זו מגמתם, אין לנו להאשימם מאומה, כי אין אדם נתפס על תאות לבו —

וכמו שהם סותרים את עצמם במעשיהם, כן גם תוריותיהם סותרות זו את זו. ראש המתקנים האלהיים, במאמרו על דבר האישות (ברלין תרכ"א), הולך ומבאר שיטה חדשה בדיון מחויר גרושתו כפי אשר העלה מפשטי הכתובים. לפי שיטתו זאת: א) אסור לאדם לגרש את אשתו מבלי מצוא בה ערות דבר זמה; ב) אם עבר וגרש לא עשה ולא כלום. לא מטעם שכל ברית מוסכמת בין שני צדדים איננה עומדת להסתר מצד אחד, אלא מפני שחפיץ שדי הממאן בהפרת הברית לא יכזב ע"פ מעשה ידי אדם, וכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני, והרי היא אשתו והוא בעלה (צד 21); ג) בחסכם האיש והאשה יחדו יוכלו להפרד זה מזה (שם); ד) אם מצא בה ערות דבר וגרשה והיא בוכה ומתחננת על שגיונה, מותר להבעל לשאת חטאתה ולהשיבנה אליו ברחמים רבים; ה) אבל אם הסירה ממנה בגדי האבל והלכה והיתה לאיש אחר, בזה גלתה דעתה וודון לבה כי נאפויה בין שדיה, על כן לא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה אחר אשר הטמאה (שם צד 18); ו) סומה שמעלה מעל

באישה, מלבד מה שהיא אסורה אליו, נאסרה לכל אדם מקל והומר: כמותך לה נאסרה באסור לה לא כל שכן (שם צד 10) — הנה אספתי את כל הדינים הללו המפוררים במאמרו, והצגתים יחדו למען נוכל לשים עליהם עין כולל. הלא ישתומם לבנו למחזה המבוכה והערבוב אשר יגלו לעינינו פתאום.

סתירה א' סעיף ד'—ה': הסעיפים הללו אוהזים את החבל בשני ראשים: סעיף ד' אומר, שחתישובה והנוחם מועילים למחר את האשה לבעלה; וסעיף ה' מגביל כח התשובה לזמן אשר לא נשאת עוד לאיש אחר. ועתה נבחנה נא את שתי הסעיפים הללו ביחוסם אל סבותיהם ונשאלה את פי האלהיים: מה נפשו? הלא בשללו המחרה על ידי התשובה מאשה שזנתה והלכה והיתה לאיש אחר, גלה דעתו לחשוב ברית הנשואים לברית אשר כרת ה' על פי מצותו, ואשה כי תמעל מעל, לא לבעלה רטאה, אך מעלה בקדשי שמים וטומאתה בשוליה, והרי היא כקדשים הללו ונטמאו אשר אין להם טהרה עולמית, ולכן אין בכח התשובה לטהרנה — אם כן, למה פתח לפניה דלתי התשובה לרוחה בסעיף ד', בטרם נשאת עוד לאיש אם גם שנתה באולתה פעמים מאליפות? ואם סברת האלהיים לחשוב ברית הנשואים לברית מדיני, ואך בקפידה דבעל תלה רחמנא, כי אך בו מעלה מעל בהפירה את בריתו, לכן הרשות ביד הנעלב לסלוח על עלבונו, מבלי אשר תכניס הדת את ראשה ביניהם — מה יש אם כן מקום לחלק בין קודם הנשואין לאחריהם? הלא מי ימחה ביד אדם מסלוח על עלבונו גם אלף פעמים? והנה שתי הדעות הללו אשר הצגתים זו לקבל זו, אל תרמה הקורא כי הוצאתים מדברי האלהיים בדרך הקשה הניגונית, בוא וראה שהן יוצאות מפורשות מפיו בעצמו מבלי הכשל בלשונו מאומה. בצד 21 אומר: כי ברית הנשואים ברית מדיני היא, וע"כ עומדת להסתור בהסכם שני הצדדים; ובצד זה, למטה באותו פרק ובאותו מקום, לא חדל מלהלל שיטת הצדוקים לפי דעתו שברית הנשואים ברית קדש היא ע"פ ה' היתהו ע"פ ה' תסתר, ואין שליטה להצדדים להפרד זה מזה מבלי צרוף דעת עליון.

סתירה ב' סעיף ב'—ו': שני הסעיפים הללו מולידים תולדה אשר בטולה מבואר במקרא לא בחידות; סעיף ב' אומר שאין בכח יד אדם לתת תרשיה למעשהו וה' לא צוה — למה אם כן הצריכה התורה ספר כריתות לנשואי הבעל השני, אשר לפי דעתו בסעיף ו' הם למרות חפץ עליון בה'?

סתירה ג' סעיף ג'—ו': זיווג הסעיפים הללו ווליד תולדה אשר סתירתה כבוארת בסעיף ד'; לפי דבריו בסעיף ג' שיש בכח הברית להרתק ע"פ הסכמתם — א"כ מה שנאסרה סוטה לכל אדם איננו מטעם שאין הספר כורתה ועדיין היא אגויה ביה, שהרי גרשה מעל פניו והיא הולכת בעצמה להנשא לאחר, באופן ששניהם מסכימים על היתר הברית —

אך הטעם, לפי שאינה ראויה לגוי קדוש מפני טומאתה. והתולדה הזו סותרת, למה שהחליט בסעיף ד', כי מדוע הותרה להבעל עצמו אם גם ימחול על עלבונו, הכי איננו מזרע ישראל ?

הנך רואה קורא נכבד ! דרך איש הפכפך וזר אשר נוע ינוע כשכור ; פעם יעלה שיא שחקים ברעיונות נשגבות, ופעם ירד תהום רבה, ואין פלס לרוחו. ובכל זאת, העיז פניו ברבותיו וידבר סרה על חכמי התלמוד בטרם ירד לסוף דעתם ועומק כוונתם. זו ראשית טענתו עליהם : כי עד תכלית שדי לא באו, ולא שמו לבם כי אם להגביל פרטי המצות המעשיות, ומרוחניותם ופנימיותם העלימו עין ; לא השקיפו על האישיות בבחינת קדושתה ויקר ערכה שהיא קשר עליון לזוג נפש בנפש ורוח ברוח להיות גוף אחד ורצון אחד באהבתם זה את זה, אך חיטבה כקנין משאר הקנינים המדיניים. וחובות האיש לאשתו וחובות האשה לבעלה, הן חובות על צד חק ונימוס מדיני בחברת האדם, וכל מעינם אך להגביל פרטי הקנין והתרתו. האמנם כי האלדהיים לא ישלול מחכמי התלמוד את ההבנה הנשגבה במושג האישיות כליל, מאחר שאגדותיהם המדברות מן האישיות תעידנה עליהם כמאה עדים כשרים ונאמנים, במה שהן מכלכלות מאמרים רבים מסולאים בפז המליצה המרוממים את ברית האישיות למעלת ברית אלקים שהשכינה שרויה עליה ; והמאמרים האגדיים הללו, אמנם פעולתם רבה על לב החמון לשיות את האישיות בקרבו למקור קדושה וטהרה אהבה ויראה אשר היה למשל בגוים — לולא היו כל אלה סותרים לגזרת משפטיהם כההלכות, אשר מהם למדנו כי הקשר ההתחון הוא חכונת הראשונה, והוא : לפרות ולרבות להפיץ ישובו של עולם ; כי לפי ההלכה, הגרושין מסורים בידי הבעל לבדו לגרשה בשעה שיורצה מבלי שיוחיל על הסכמת דעתה, והמעל והבגידה אינם מיוחסים אלא להאשה בלבד, ואין להבעל שום חוב לאשתו ביחס אל נשים אחרות. שתי ההלכות האלה תעידנה למדי על רוח כותביהן, שהאשה נחשבה כשפחה מקנת כסף אשר לא נבראה אלא לשמשנו.

הנה האלדהיים אסף בחפניו מלא פיה מהקתוליות (כי כל דבריו לקוחים מהאון-גליון) והיוו בידו חצים שנונים לקלע בהם בלב חכמי התלמוד. אלא החטיא המטרה, והחצים ממנו והלאה ; אמת הוא כי האמונה אשר אליה הוא נושא את נפשו יסודתה בהררי קדש של ההרגשה, קלוטה מרוח השיר, וההתפעלות תפח באפה נשמת חיים. אך אם תורת חז"ל אין בה ממדה זו — הלא לא עליהם לבד תלונתו, כי אם גם על תורת משה בעצמה. גם היא מגרילית היא, ולא תגביה עוף בהתלהבות הרוח ועליצות הנפש להזיות וציורים דמיונים. וכל מה שנעמול לחקור אחרי רוחה ופנימיותה, לא נוכל לכהד, כי גם היא חשבה את האשה למין הנכנע בתולדה ותכר שררת גבר עליה, והציגה את האשה לפנינו כמאוחרת בזמן וכעזר נגד האדם, עד שאמרה, והוא ימשל בך" ; גם היא יחסה את המעל

אך להאשה, ולא מצאנו בה שום חק מפורש לבגידת הבעל; גם היא מסרה את הגרושין בידי הבעל לבדו, והתירה פוליגמיה. ואם גם אמרה: „לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת, על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד“ — הלא אלה אינן הלכות פסוקות, אלא (אם נשתמש בשפת האלדהיים) הם במדרגת דברי אגדה הסותרים לרוח ההלכה. ובכל זאת הלא ידעו גם בזוי תורה כי אותו המטריאליזמוס עצמו נחפך לנו למקור רוחני נשגב ונעלה למאוד, ולמעין נובע קדושה וטהרה המרטיב את גן האומה להצמיח בקרבה את עץ החיים לקיומה התמידי. ואם בעיניך יפלא זאת קורא נכבד! בעיני לא יפלא מאומה. כי זאת היא באמת חכמת האלקים הנטועה בתורתנו, וזו היא הזקתה וכהה לעמוד למשמרת עולמים, באשר דעתה צלולה מאד (ניכטערן), וכל מצותיה נשקפות אל תכלית התועלת לחפץ ישובו של עולם, מבלי שת חשבון מדוקדק אל ההרגשה; היא משקפת על הדברים כמו שהם, ולא כמו שהם צריכים להיות. כי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין שלמות בעולם מבלעדו, ואי אפשר לכל באי עולם ובכל הזמנים להתנשא אל המעלה היותר גבוהה במדות ומוסר אשר יברא לנו הדמיון בהתלהבותו, על כן מאנה התורה להכביד עול ולצות לבני אדם דברים שאינם יכולים לעמוד בהם. לא על רעיונות רוהנים ודמיונים יחיה האדם, כי אם על הלהם והטבע. לכן גם התורה טבעית היא לא שיריית, ומטרתה לכונן צעדי גבר על האדמה ולא מעוף המשורר בשמים. ולכן אחזה במצותיה את הדרך העובר בתוך בין שתי הקצות, ותכוננן עלי חק הטבע אשר לא ישתנה לעולם, מבלי אשר חדלה לעורר את האדם על ידי הרוח המוסרי המרחף בכל ספוריה ודברי תוכחתה, לאחז לו את הדרך העולה למעלה למשכיל ולהתרום מעל לחוג הטבע, וגם מבלי לגדור הדרך בעד חכמי הדת מהוסיף או מגרוע חקים עוברים כפי צרך הזמן והמקום.

הנה לפנינו מעמד האישות בהיהדות! גם המשורר בכל התלהבות רוחו לזכר תפארת מין האדם, גם האדונים המתקנים בכל שמירתם כבוד חקי הנשים כמשפט הפרשים — לא יכחישו, כי התכלית הטבעי באישות קודם להתאחדות הנפשות באהבה עליונה אפלטונית שאינה עושה פרי. האהבה, אם אמנם היא עץ נחמד אשר שיא חסנה בשמים, אבל גזעה בארץ שורש, ומארץ תצמח. ולא נוכל להסיח דעת מחפציה הטבעיים, כי אלמלא כפתו ליצרן של עריות לא נמצאה אף ביצה אחת בכל המציאות והעולם מה תהא עליו? וע"כ מאנה התורה לתת להאשה מעמד מגבול בכל הזמנים בבחינת תשמישה לעולם באופן משונה מאותו האופן שהגבילו הטבע. הנה הטבע עשתה את האשה נכנעת בכל בחינותיה, יען שהיא המקבלת לא המשפעת, ע"כ כבר נועדה מתולדתה אך לאחד, תחת אשר הבעל כאיש גבורתו להאציל ברכות שדים ורחם לנשים רבות?

יען שהיא נוחה להתפעל ודעתה קלה, ע"כ תעודת עבודתה הטבעית אך בבית פנימה: לשמור את הסדר, ולגדל את בניה — תחת אשר הבעל המהונן בדעת קבועה ואומין לב ומשליך נפשו מנגד להביא טרפו ממרחק, נועד להיות ארון לביתו ומושל בכל קנינו. ולכן בחקוק התורה את חקי האישות והזהירה קשה על האישה לבל תמרה את חקי הסדר הטבעי, בתתה אהבתה לזרים בכגדה בה אחד אשר בחרה — החרישה מאסור פולוגמיה להאישה, אשר מתולדתו אין לבבו צר מהכיל אהבות שונות, ולא יתיחס אליו המעל בשום פנים. ומ"מ לא חדלה להעיר באגדותיה על התולדות הרעות אשר תולדנה מזה. ספור מעשה רחל ולאח, האזהרה למלך לבלי ירבה לו נשים, האיסור לכהן גדול (לפי דעת כל הפוסקים ביום הכפורים ולפי דעת הרמב"ם גם בכל ימי חייו) לבלי ישא יותר מאשה אחת — כל אלה יוכיחו למדי כי בעין צרה הביטה התורה על הפולוגמיה, ולא סבלה אותה אלא להוותה נשרשת באומה מני אז. וגם חז"ל ההולכים בעקבותיה דרשו את הפולוגמיה לגנאי, כאמרם ז"ל, "ולו שתי נשים וגו' מביון שספר בשבחו חזר וספר בגנותו" (שמואל רבתי פ"א), ויעצו לאמר: לא תנסוב תרתי" (פסחים ק"ג). וגם לא מצאנו לגדולי האמוראים שהיתה להם יותר מאשה אחת. וכל מאמריהם ביהם האיש לאשתו בלשון יחידה שונים אותם, אל תרבה שיחה עם האשה, "אתהך נוצא" וכו', וכיוצא בהם הרבה. וסוף הדבר, הרי אנחנו רואים שרמ"ה ז"ל הבא אתריהם שם קץ להמנהג הזה בישראל ותמך יסודותיו על התלמוד.

כן נמנעה התורה לקחת שבט המשרה בבית ומשפחה מידי המושל הטבעי, ותאשר את זכויותיו בידו. מ"מ לא חדלה להנעים את מעמד האישה ע"י פעולות המוסר והמדורה. ובבחינת מה שהיא אישה לבעלה, אין לך מעמד היותר קלוט מרוח האהבה הקדושה והטהרה, מהמעמד הנכבד הזה, עד כי יעצה התורה לטוב לנו, לעווב משפחה ואבות ולהיות חבוקים ודבוקים איש באשת נעוריו בכרית קדוש וקשר עליון. ואין ההלכות והאגדות סותרות באמת זו את זו, ולא תבוא אשה בנבול רעותה, כי שלום אמת בניהן; ההלכה היא האדם החיצוני, והאגדה היא האדם הפנימי; ההלכה תתן קצבה למעללי גבר בבחינה מדינית מבחין, והאגדה תעניק לו משוד תנחומיה בבחינת קשר משפחה מבית. וככל זאת, גם ההלכה עצמה איננה צנומה ויבשה. ונהפוך הוא, כי רוח אלוה בקרבה להחיות עצמות יבשות ולהפוך רוח חיים ומחשבות טהורות בלב השומרן בטהרה. המעשה הפרזי אחוז בכונתו הרוחנית, כגחלת בשלהבת; על ידה יתעורר האדם מבלי דעת לעמוד על המחשבה והכונה הצפונה בה. וכל מה שנוסף לדקדק בפרטי המעשים ודקדוקיהן, בה במדה תתעלה קדושת הרעיון ושגוב התכלית. ומה איפוא חמאו חז"ל בישמרם עקבות התורה שבכתב, לשום לב אל המעשים למען תעלה שלהבת הרת מאליה? הלא הנסיון הורה למדי, שכל מוסרי הרתות ודעותיה הנשגבות הנכונים אל לב האדם

בדרך ישר, לא הועילו אף אחת מני אלף להפוך לב העם ולשרש מקרבן מדות נשחתות — ממה שהועילו לזה המעשים הפרזיים של דת משה אשר פעולתם באה בעקיפין ; וכל כך פעלה ההגבלה הדתית על מעשה בני אדם, עד שהספיקה באמת להקדיש את עם בני ישראל כלו לשמים ולעשותו לגוי קדוש וממלכת כהנים שכל חוליו נעשים על טהרת הקדש. דיני קדשים וטהרות, דיני שומרים, דיני אישות וקדושת המועדות — כלם מרועה אחד נתנו וקדושה אחת הופפת עליהם. לא מאשר נקלה בעיני חכמי התלמוד יקר ערך האישות שאלו „בתך ופירתך בפרוטת מהו“, אך מאשר נשגבה בעיניהם קדושת הקנין ; הגזול מחברו שוה פרוטה, כאלו גזול אשתו, כאלו שופך דמו, כאלו נוטל נפשו. אם מכה צרך ישובו של עולם אתה הן — כלם שוים בו ; ואם מכה קדושה — כלם שוים בה. גם רכוש האדם, קשור לבעליו בקשר עליון וברית קדש. כי האדם קנהו בדמיו והטבע — או טוב מזה, האלקים עצמו — המציאהו לידו בכבודו בעצמו. הנך רואה קורא יקר ! כי המעלה שעמדו עליה חכמי ישראל ע"פ תורתם, היא המעלה היותר נשגבה וכוללת אשר לפני כללותה יתבטלו ויסופו כל ההבדלות וההפלאות במעלה ובכורה, כנר בפני אבוקה, וכמו שיתבטלו כל פרטי המציאות לפני כללות האלקות הכוללת ומקפת את הכל ; ואלה המהרסים קצרי דעת וקצוצי הכנפים, בהבצר מהם להתנשא על למעלת ההשגה של חכמי התלמוד, יפערו פיהם ויאריכו לשון לדבר תועה על חו"ל ועל דבריהם, כהבזות השועל הוזה את הענבים הנשקפים מעל שיא גפן אדרת, בהמשל הידוע. יבוא נא האלדהיים או אחד מממלאי מקומו ויפתח שפתו עמנו — מה עול מצאו בדעת ר' עקיבא המתיר לגרש את אשתו ע"פ שנאתו אותה לבד ? הלא קדושת ברית הנשואים לא הטבעה אלא על אדני האהבה הרצון וההסכם, ואם אלה חרלו ופתיליהם נתקו, גם הקדושה מאליה פרחת ולא יאמר עוד ה' לדבק הוזה טוב ! ומה לנו לחקור ולדעת מהות השנאה ומקורה שהפרידה בין לבות המקורבים — אם אין ספק במציאותה ? האם באמת אין דבר ההורס שלום בית מבלעדי זמה ונאופים ? אם אישה פרושה וצוליינית מקשטת שלחנה ופיה יום יום להממיר אש ופחים על ראש בעלה האומלל, על כל הגה דבור ומעשה שיצאו מתחת ידו לא לפי כונתה — האין זו ערות דבר ? ואם אישה ידועת חוליאשר ידעה להוחרר לפני נשואיה ולקרוע עיניה בפוך בכדי להשביח את מקחה — האין זו ערות דבר ? ואם אשת פתיות לא תדע להיות צופיה הליכות ביתה בנקיון וטהרה ובקמין הנאות ולגדל בניה בחנוך טוב — האין זו ערות דבר ? ואם גם לא ימצא לתת בה דופי כלל, רק סבות טפלות וקלות ערך נתגבבו מיום ליום והוצברו לגל גדול המפסיק בין הלבבות — הטוב איפוא כי יבלו שניהם ימיהם ושנותיהם בריב ומרוץ ? האם תוכל השכינה לשרות במקום תגרה ומשטמה ? ואם לא יפה עשתה התורה במה שמסרה התרת הברית בידי אחד מן הצדדים, אחרי שהברית הזאת איננה מיוסדת על התחייבות

איש לרעהו בדברים שבממון, רק על ההסכם הפנימי המסור ללב, ואם הלב רחוק — ברית מנין? האומנם לא בטחה התורה בהאשה למסור מעשה הגרושין גם בידה, מדאגה מדבר פן בקלות דעתה תבהל על רוהה להפרד מאישה על נקלה. בכל זאת איננה מן הצועקות ואינן נענות: שופטים ושוטרים נתונים בכל הערים, אשר אליהם יבוא כל ריב וכל דבר משפט, אם צעקת האשה תעל באזניהם, כי בעלה איננה מקובל על לבת, הלא עליהם לכופו לשלחה מביתו ולהתירנה מכבלי העגון.

מכל אלה נוכח לדעת צדקת משפטי אשר חרצתי: כי מעמד האישות ע"פ תורתנו הקדושה מסכים מאד עם צרכי החיים והתורה, מבלי גרוע מקדושתה מאומה. ואך הבל יהמיון האלדהיים, איינהארן ומרעיהם. אין חפצם כי אם בהריסה, ובזרון לב יאספו כ"א מלא חפנים פרוזות ריקות לנקר בהן עיני האמת. אך האמת עדה לעצמה, ואם גם יעוללו זדים בעפר כבודה, אור פניה לא יפילו, וכל רואיה יכירוה כי חותמו של הקב"ה היא.

הוא הדבר אשר דברתי: כי המתקנים אין כחם אלא בפיהם, להתפאר כי יעשו גדולות ונצורות לתקנת הדת. אך בנשתם לעבודה ימסו כל תואנותיהם כמו מים ועצתם נבקה. ואז ילמדו לדעת מה נאמן משפט החמון: „כי נקל לתת עצה מלעשות מעשה“. רב לכם המתקנים! רב לכם כתר ההוראה (להורות מה שכתוב וחרות על לוחות הדת מאז), והניחו כתר התקון להמחוקק העליון אשר לו יאתה מלוכה. מסבות הדת כמסבות ההשגחה. אך אלהים יבין דרכן והוא ידע מקומן, ובן האדם לא ידע מה חדל הוא.

§ 7

„לא הדת צריכה לתיקונים בידי אדם“ כיצד?

או

ארחות התקונים

הנח להם לישראל. אם אינם נביאים בני נביאים הם.

(ספחים ס"ו ע"ה)

כל המתקנים החדשים הניחו ליסוד מוסד שמעולם לא חדל התקון בדת, ומימות עזרא עד היום אנחנו רואים שלשלת תכופה מקולות ותקנות לצרכי החיים ולצרכי הדת ברוח הריפורם. וגם הרמ"א ז"ל נכנה בסוד המתקנים בגלל תשובתו הנודעת שהפך בזכות שותי סתם יינם לבלתי הרחיקם מעם ה'. ועל הראשונים והאחרונים נסמכו גם המתקנים ברור הזה ותלו כלי זיינם עליהם. ועתה הלא ישתומם כל איש לשאול: (א) הן ידענו

כי בימי הבינים ושנות אופל שררה רוח האסקטיק בעולם, ובני עמנו ביחוד לא הועילו הלך אחרי קולות, מדוע לא הניאו באמת בידי המקילים? הנה נא ידענו את העם הזה כי אוהב הוא להרהר אחרי רבותיו ולבקש חשבונות רבים, ומדבר זה העלימו עין ולא רגנו באהליהם? (ב) מדוע רואים אנחנו את המתקנים בעצמם פוסחים על שתי הסעיפים, פעם מחמירים ופעם מקילים, פורקים עול ומכבידים אכפס? הן זה משה האישי (הרמ"א ז"ל) אשר ידענוהו למתקן, בגלל כי ערב לבו לבטל אחת מגזרות י"ח דבר — איככה שנה טעמו פתאום וערך לנו השלחן במפה וצבר עליו חומרות חמרים חמרים? (ג) מי האישי היודע כמה יגעו הפילוסופים למצוא אות נאמן (שעמא) לגדרו של אמת, לאמתו ולהבדיל בינו ובין ילידי הדמיון — הוא יבין עד כמה קשה להבדיל גם בצרכי החיים בין הצרכים ההכרחיים לדמיונים. ואיכה יערב לבבנו לכלות קוצים מכרם ה' צבאות אשר ימינו נטעתו, בטרם גלה לנו רצונו כביכול על ידי אות וסימן בטוח שיורנו להבדיל בין קוצים לנטיעות גפנים? איך לא נירא פן נשחית עץ בלחמו יונק עץ עושה פרי, ולא ידענו ואשמנו? — מכל אלה אין חפצי להוכיח שתקון הדת בעולם היהדות חלום בטל הוא. אדרבה, אני נותן להתקנים את טעותם. אולם על כל פנים עינינו הלא רואות שששה אחרת היתה למו להתקנים הראשונים המסכמת יותר עם הנסיון, ועל כן הצליח מעשה ידיהם בשובה ונחת. ואנסה נא את כחי לבאר שטתם זו כפי הנראה בעיני.

כבר בארנו, כי הטבע והתורה מתאימות הנה, שתיהן גלוי רצונה של החכמה העליונה. פעם יצאה כל אחת לאור המציאות ותנועה תמידית שוררת בה המחדשת ומחלפת צורתן בכל עת ובכל רגע שונים שאינם נכרים לעין; הטבע על ידי שכל הפועל, והתורה ע"י שכל האדם העושה בה תקנות וסיוגים ומקיש ומוליד ומדמה ועושה מעשה. ובכל זאת, כל השנוים הללו לא נעשו אלא ברצון החכמה העליונה. אין כח ביד אנוש למחר הסתעפותם או לעכב מרוצתם. הליכות עולם להן שלא ישנו את תפקידם. — ועל פי הדברים האלה התנהלו חז"ל בתקנותיהם. לא נכחד מהם עד כמה קצרה בינת אנוש ומה מצומצם חוג השקפתו, על כן לא שאלו בתרפים של העתיד ולא הביטו אל הנו"ד. "כי מי יודע מה יולד יום"? כל תקנה וגזרה שעודה רעננה ורשובה, לא נגעו בה לרעה ונהפוך הוא, כי עדרוה למען תשגשג. ומעולם לא הקילו בתקנות הדת העתידות להתבטל, אך עצת העבר למו לאורים, כי על פיו נתגלה למו רצון האלהי באותיות מזהירות על לוח המציאות; אך אלה התקנות שכבר בטלו ואבדו חשיבותן בעיני החמון, בעוד אשר לבו שלם עם אלהיו ועם תורתו בכלל, ולא יקל בשאט נפש בירת חמיות — הניפו עליהן מערצה לקוצצן. כי אות נאמן הוא להם שיבש מקורן ונס ליחן ותבולנה, לא חפץ במו ה' עוד כי אבד עלימו כלת. אלא

שיש ב"ד גדול בחכמה ובמנין ורב גובריה ל בטל דבריו ב"ד חברו
בגזרת שפתיו ויש אשר באו בעקיפין למצוא מפלט ע"פ דין, או סמכו
עצמם על דבריו היחוד. *

מנהג העם, כל עוד שאין יסודו ברפיון רגיש הדת. אך בהכרחית
הצרכים — השתמשו בו חז"ל כבבת-קול המורה למו דרך בטוה בהנחת
החקים וסלוקם. והחויש — אבן בהן להאמת שנמנו החכמים והסכיומו
עליו; על ידו הברדלו חז"ל בין הצרכים ההכרחיים והדמיוניים. וכלל זה
יהיה מסור בידך, כי הצרכים ההכרחיים באמת, אין כל בריה יכולה לעמוד
בפניהם; המה פוגשים את האדם על כל דרכיו ומעבירים אותו על
דעתו בע"כ וישלא בטובתו, ואין דת ואין נימוס בעולם שיבנה מחיצות
בעדם ולא יחרסום. ואולם אלה מנהגי הדת שרוב הצבור נושאים עולם
בלי תלונה, ורק איזה נפרדים יחוו למו משאות שוא כי יכבידו אכפם
עליהם ויגדרו בפני דרכי החיים — אין בדבריהם ממש ואין לסמוך עליהם
לעשות מעשה. כי אין בתקן ההוא צורך נאמן רק צורך דמיוני.

בבקשה ממך קורא יקר! שלא תלמוד מתוך דברי לשקף, כי רב
כה הזמן להמיר ולשנות, גם בעצם המצות והחקים — כי למה תגמלני רע
תחת חפצי להועילך? הלילה לה להדת מהתמעט ומרדת מכבודה בזמן
מן הזמנים. כל לב עברי, נאמן עם תורתו, סמוך ובטוח שכל זמן אשר
העולם קים וחקות שמים וארץ לא ימושו, לא תתבטל אות אחת מן התורה
בהחלט, ולא יבוא זמן וצרכים חדשים שיכריחו אף מצוה אחת קלה להדחות
מפניהם. יען מה? יען שהתורה הישלמה הזו, וכל מצותיה מביאות בהכרח
אל האושר והשלמות והטוב והעונג כמו בעוה"ב כן בעוה"ז; יען שאין
הקב"ה בא בטרוניה עם בריותיו. ולולא העוינו דרכינו וסלפנו ארחותינו,
עד שהיינו מברחים לשית על תורתנו נצרה מבחוק, אין בה דבר אחד
המעיק על הטוב הזמני מועקה שלא נוכל לשאת, ומצותיה הוחקו על אופן

(* הנאון כל"ז ז"ל בספרו דרכי הוזה, יחיד לנאר שנרוב פעמים הכינו
חז"ל להעם שיאכרו נסתרם; בין אם ידעו חז"ה קולות והעם נהגו להחסיב לא רבו
לפרסם נהשון אלו הקבוצה; וכן להיפך, אם נחפשנו בין העם חינו קולות אפילו
נגד ההלכה ג"כ הכינו שנהגם ולא חסרו לא חיסור ולא הימר. ולא זו בלבד, אלא
גם ימרה עשו החכמים נחזיה דברים שהם ענינים כי קשה להחזיר את העם לפוטט,
יש חשש שיצטרו על החיסור בעויד וניד נטה אע"פ שהיא יודעים חיסור החיסור —
הכשירו להם העבין ע"ז שחפשו להם עלות מוחוק להמיר להם דרך הערעה, ח"י
ע"י עבירת חיסור קל. ונחזון הדברים שלא שאלו הימר דרך הענשה, הכינו להם
נסחשם (כשנחור בחו"ע ס"ז ס"ח שחננטלה חללנו עכין שטיטה ולא שכלו טעם לדבר,
חולם העיקר מפני שאין ענינו רק לתסחר והלוזה, ואין לך בעילת דלת כפני לזון
גדול מזה) —

בזה שלא תעמודנה לשמן להזמן במדה שיוכרח להתפרץ מפניהם ולהסיר עולן מעל צוארו, כי התורה, דרכיה דרכי נועם. ושום זאת אל לבך, כי זה כלל גדול בדת שהיה שמור בידי חכמי הדורות מאז ועד היום מבלי אשר כלם נתנו ממנו חשבון ברור לנפשם, כי מידי הטבע נמסר למו ובמכרות עליון עשו מה שעשו. מעולם לא קדמה הוראתם למעשה אך המעשה קדמה להוראתם; כאשר גם נעו העם מלהלות התקין הלל פרוזבול; נתפרצו בשמן של כותים, התירו להם; סחרו בסתם יינם ובמאכלות אסורות ויבואו בברית מו"מ עם הגוים שבתוכם היו יושבים — אשרו וקימו הרבנים את מעשיהם על פי הדין; גם בהפסד מרובה התנהלו הפוסקים לגלי הכלל הזה. ולא בצדק התלונן אחד מחפצי התיקונים על היסוד הזה שבהוראה, כי מיוסד הוא בתורת הנסיון (אם פראקטישען לעבען). והרמ"א ז"ל השתמש בו ע"פ הרוב וישען עליו גם במקום אשר דעות רבות מכרעות לאיסורא. וטובה גדולה עשה לנו בזה — ותחת חפצו להיטיב למה ישא כלמה?

גם אדם פרטי צרכיו מכריעים אותו שלא ברצונו. מעטים המה האנשים בכל דור ודור אשר ישאו ארבעת השו"ע בחיקם לכוונן צעדיהם על פיהם בכל פרט ופרט. ואמת כפי הרב רצ"פ מאקנא באמרו (המליץ שנה שביעית גליון 84) כי, אם יש את לבב מי לעזוב חומרות האחרונים ולאחז רק בדיני הש"ס, לא יקרא פושע בנופו — כי כל עין ישר תחזה שהכריחהו לזה ההלכות עולמו. וקושיית המו"ל, א"כ נתת דבריק לשעורים אינה כלום. כי שאלה זו אישית גם אל חיקו ואשאלהו: ע"כ אין אלו התוקונים שאתם הפצים אלא לאנשי אירופא, וגם בה אין כל המדינות שוות; כי אולי טוב היה אשר בארצות המערביות, תחת להקל ולפרוק עול, יאספו מלא רועים לתקוע מסמרים בגורת י"ח דבר משום דבר אחר. . . . ובארצות הפראים אשר היהודים ישאו תגרת יד הודונים, אין מקום לריפורם מאומה, כי כאשר נהרום את המחיצה הדתית החוצצת בין בני עמנו אלה לבין אדוניהם העריצים, הלא נשלול מהם את נחמתם האחרונה בהשתעשעם ברעיון הדמיוני שהמה המרחיקים ולא המרוחקים, ונמה למו את נעימות הנקמת אשר ירחש לבבם מדי בזותם בשאט נפש את עושקיהם יכת. ויחשבום כחיתו טרף. וא"כ הלא עדיין נתת דבריק לשעורים? וגם במדינה ועיר אחת, אין כה ביד אנוש לגדור גדר ולשום חק שיהיה נאות לכל אדם ובכל זמן, וגם אם נברר בשו"ע ונזרוק ממנו איזה חומרות, לא יכוון להיות באותיותיו קו ומשקולת לאדם בכל דרכיו. ועדיין נתת דבריק לשעורים? אלא השו"ע מסור בידי כל אדם, ואשרו איש שישמרהו בכללו וילך ברוחו, כי יצליח וישכיל. ויתן צדק לדברי כל מי שהעמיק חקר להבין ההבדל שבין דברים חיים לדברים קיימים, ושם לבו להתבונן על היחס שבין האדם להדת.

כללו של דבר! אין לנו רשות לשנות בדת כ"א לצרך הכררי

מה הוא צורך הכרחי? אותו צורך שפנה לו דרך מעצמו, והרים כל המפריעים שהניחה לו הדת. מרם שאלו התרה. ומי יערב לנו שלא יבוא זמן וצרכים חדשים שאחת ממצות התורה אוכלם יעמדו למו לשמן — האם בגלל זה נפרוק עול התורה מעל צוארנו? זאת היה לא תהיה, כל עוד שהעולם קים ותקות שמים וארץ לא ימוש; כי כן הובטח לנו מפי ה' בהעבירו אותנו באלה 'בברית ושנה ושלוש הבטחתו ע"י נביאיו. ואם תשאלני: עינינו הלא רואות כמה מארצות הנאורות שפרקו מעליהן עול מצות לגמרי? אלה המה מיעוטא דמיעוטא, ואינם נדונים כרוב צבור, וגם בקרבם רוב המון העם לא הואילו הלוך אחרי המשנים ויזנחו אותם ואת היכלם, כי רגש האמונה מתעורר בחזקה לאמר: לא זו הדרך!

זו היא שטת חז"ל הראשונים, ובדרך זו הלכו לתקן ומעשיהם הצליחו; כי התנהלו לרגלי הזמן, ומעשיהם הסכימו לדעת הקהל. כי הכרח הצרכים כסופה באו צוררים בכנפי הזמן ויעברו גם על ראשי העם ומנהיגיו ויסחפום הלאה מבלי הדעת בנפשיהם כי שטים המה בים החיים. אולם עצת החדשים האומרים להועד ולהעביר קולמוס על כמה דינים 'סינים שהכו שרש בלב העם ושרשיהם על מים רבים, להקל עול לא יורגש ולזכות את העם שלא בפניהם — לפי דעתי לא תקום ולא תהיה, הפעם יתפוצץ בקשי העם הזה, ועמלם לא להועיל כ"א לקלקל. כל החומרות והסיגים באדמת רגש האמונה נטעו, וכל זמן שעודם רטובים מלח היהדות יינקו, ולא נוכל לשרשם מאדמתם מבלי אשר ייבש מקור לחותם ורוה האדמה — רגש האמונה — עם צמחיה יחד.

משל שני מיני התיקון, למה המה דומים: לשני בני אדם אחד פקה ואחד טפש שירש כל אחד בית מאביו. לימים נתישני הבתים וגדלו המשפחות ולא היו הבתים מכילים אותם. מה עשה הפקה: התחיל לתקן קמעה קמעה, היום בנה גרדך חדש למחר עשה גג וטח עליו מעויבה, ויעש מאוצרו בית וממערתו מרתף. לא עברו ימים מועטים עד שנמצא ביתו מחודש ע"פ כלו וראוי לדירה, ואין איש אומר: ראה זה חדש הוא! הטפש, כיון שראה ביתו מתמוטט, הלך והרסו קמעה קמעה עד היסוד, ומכיון שעסק בבנין נתמסכן. מה עשה? הביא קנים מאנם ובנה לו סוכה, באה רוה מצויה והפכתה על פניה, ועדיין הוא יגע לריק ומוליד לבחלה.

„לא התקונים בדת מובילים לתקונה של אומה“ כיצד ?

או

סוף דבר

לא ליסתור אינש בי כנישתא עד רבני בי כנישתא אחריתי.

(ב"ב נ' ב')

אין מקום לריפורם בדת גם לריפורם הראוי והמורשה, כל עוד שהעם נושא סבל עולו מבלי תלונה. ולמה נפיה אנחנו בקרבנו רוח פרץ בטרם בוא עתו ? אין לנו לקדם פני הומן, כ"א לשמור צעדיו. וזו היא הדרך הישרה המובלת אל התכלית, ותשמור אותנו לבלתי נלכד בפח אחת הקצות ע"י אהבת הנצוה. עד אנה לא נחכמה לדעת : כי השתדלות-רבוסר היא בעוכרינו ולא תעלה בידנו באמצעותה מאומה. הלא ארץ אישכנו כמורה מנוסה היא לפנינו מטיף לקח מוסרו, פרי נסיונותיו המעציבים להזהיר את המקנאים משתי הכתות, והיא קוראה באזנינו : צאו וראו מה עלתה לי ? כל בני אהבוני, כלם דרשו טובתי, אך ככבשה נאלמה הייתי בעיניהם, אשר נצץ עליה שני כלבי רועים למי מהם הזכות להגין עליה, ובין כה וכה קרעוה לגזרים ; חומות דתו הישנים הרסו ; מבצרי משנבי שזקנה נהדרה חופפת עליהם — נתצתם ביום אף ; והיכלי החדש הבנוי מטעם העת החיה — עוד עיני לא שזפתו, ואני עוד נפשי עולפה בראש חוצות באין מחסה ומסתור מורם ואויב. ומי יודע מתי אנחם בשובי אל נוה מקדשי ? ואם לא יפה אמרו חז"ל „לא יסתור אדם ביהכ"נ עד שיבנה ביהכ"נ אחר במקומו“. דבריהם אלה עלינו לשים על לב לבלי נהיה פוחזים בתקנותינו, טרם נדע מה לזרות ומה להבר. והנה להם לישראל, כי מאליהם יתפתחו לפי תפיח הרת והומן בשובה ונחת. ובכמו אלה אין לנו לדין ע"פ שקול העת ואומדנא, אך הנסיון יהיה לנו לעינים והומן למסוכן לכל ענפי הגזרות והגדרים להורותנו איוה מהם עורם רעננים ורטובים ואיוה מהם כבר נס לחם וייבשו ; בוקי סריקי, מאליהם יבולו ; והרעננים, ישנשגו ויעשו פרי, ואולם קוה נקוה כי השמים כעשן ימלחו והארץ כבגד תבלח. ולא יבוא מועד אשר נהיה מוכרחים לעזוב כמה תקנות הרת מפני צרכי החיים. התמדת מצב מה, עד נאמן על טובו ויפיו" יאמר נפוליון בספרו קורות ימי צעזאר, ואם משפטו הכל בדרך כלל במקום שיש סבה חיצונית המקימת התמדת, כמו שהוכיחו בטוב טעם החכם פהליפואהן (עיין וועלטבעוועגענדע פראגען להח' הנ"ל), אולם ביחס אלינו אשר אין שום מכריח חומרי מכביד עולו על סדרי דתנו, משפט נאמן הוא שאין למעלה הימנו ; ואם עברו עלינו שנות אלף בסופה וסערה ועדיין אנחנו במקומנו עומדים, באומץ לב נוכל לכוף ראשינו לגלי הומן החדשים

המרתחים כסיר מצולה ויפערו לוע תהום לבלענו. גם המה יאברו, ואנחנו נעמוד.

אך לא לתיקונים בדת נשים לב, כ"א לתיקונים בדרך ארץ. הומו הזה בכבישותיו על שדה המלחמה לא זכה אלא הטבת מצב העמים המדיני והחברותי, הנקוב בפי חז"ל בשם "דרך ארץ". גם האומה הישראלית, או יותר טוב אותם מתי מספר בישראל השוכנים במדינותינו ובהסמוכות לה, אינם צריכים אלא הטבת מצבם הווצילי ותיקונים בדרך ארץ. אך אז יש תקוה כי ירפאו מהמחלות הנושנות אשר דבקו בהם, ומיטב כחותיהם הטבעיים יסתעפו לתפארה. אך לא בגלל איוו ליטרות בשר אשר תאסרנה בבית המטבחים, רגזו השמים והתנודדה הארץ במלחמת פרצים ופכוכה; לא בגלל שלא תאחרנה בנות ישראל מלחול על כלילות אחיותיהן ימים מספר (ימי הספירה), התחולל רוח מים להרגזו מוסדות חלד ולשום תבל כמקחה. הלא חרפה תשבר לבבנו אם כל נהרי נחלי דם ודיו אשר שופכו כמים בכל משך ימי מלחמת האור והחושך, לא הועילונו כ"א למלאות את הבטן בבשר תאוה; הלא כדי בזיון אם לא ידענו לקחת לקח יותר נכבד מפי המסבות הנכבדות הללו.

אנית החיים מטולטלת על גבי גלים זועפים, ואם באנו להצילה לא יאות להשליך לראשונה שרירי קדישנו המימה, כי במה נחשב משאם? אך להאשפה הצבורה בירכתי הספינה באשמת או בשגגת הספנים, נשים לב. ומלבד העיקה על האניה, היא גם מעפשת את האוויר ותחולל הלאים רעים וקטב מרירי האוכלים בהעם — אותה נטאטא במטאטא השמד והיה שכרנו כפול. אך נחשוך נא לדבר בחידות: החיים המדיניים נשחתו לרגלי סבות מדיניות והאצילו פעולתם הרעה גם על הדת; רגז תלאות ומצוקות יצקו בלב היהודי רגשי עצבון ומרירות לב וילמדוהו להביט על כל מקרי התבל ומסבותיו במבט עצב, נסו שישון ושמחה מלבו, ויגון ואנחה הפילו צלליהם על כל מעשיו ועלילותיו, לא מצא מנוחה בתבל הלזו ויעתק ממנה לשכון שמים; ובפנותו ערף להאדמה ולאשרה, נחשבו לאל בעיניו כל רגשי היופי ואהבת הסדר; ובהתרחקו מעל החברה, הנחיל לו השקפות מעוקלות ועקשות; האויר החפשי נכלא מפני היהודי, ולכן קצרה נשימתו ונתכווצה הריאה בקרבו ויקיא ליחה נמאסה. ואם תחת לפתוח בית כלאו ולנהלו על נאות דשא לשאוף רוח צח — לא נעשה דבר, כ"א נטאטא מפניו את הליחה הנמאסה לבל יהיה לבו בעינו מבקריו, הנצא בזה ידי חובתנו? אנו אין לנו אלא לרפא את האומה הזו בדרכי ד"א מתוקנים שעל ידיהם תתעורר לתחיה ותרד מן השמים לשכון כבוד באדמה אשר נתן ה' לבני האדם. עלינו לשקוד על תקנות האומה במצב פרנסותיה, בדרכי תנוכה, ובסדרי קהלותיה, לתקנם בטוב טעם וברוח חיים ובערך אל התועלת. אך אם רוצים אנחנו להגן על המצות המעשיות לבלי תרפינה בידי העם ולא תחולל קדושתם, אין כחנו בתקונים מרפאים בנתוח איברים ובחבוש

פצעים. כ"א עלינו לקחת מפלט לתקונים מכל כלים המזוינים את רגש
הדת ומחיים אותו בלב האומה. החסרונות, הנה העדרים ושלילות,
והתקונים המה קנינים ותישה. הרופאים אמנם למודים המה לרפא
בדקי הגויה גם בשללם ממנה את חפציה; אבל לא כך היא המדה
בתחלואי הנפש. הנפש לא תרפא אלא באמצעות אמונתה ובטחונה בסמי
המרפא, אך מעולם לא תתן הנפש אמן ברפואות שלילות ובסמים של
אין. הנפש היא דבר של תושיה ונוהה אחרי חיוב ותושיה, ולכן אין אחיזה
לתקונים בכלל בלב העם אלא כשיש להם צורה חיובית. עתה הננורואים
כי אחב"י משוללים מסדרים וד"א בכל ענפי עניניהם החברותים —
עלינו לתת לפניהם מה שמשוללים הם מהם; עלינו לשקוד על תקנתם
בדבור ופועל להורידם מן העולם הרוחני שחיו בו אל העה"ז. אולם אם
מתיראים לבלי ישקעו בהויות העולם יותר מדי ויסירו לבם מהרוחני כליל
וישוללו מההרגשות הנשגבות המתחסות אל הדת ואל היהדות, גם בזה
עלינו לתת לפניהם תקונים שישיבם מהם עשה. עלינו לשקוד בפועל
ורבור להפריח את ההרגשות הנעלות בקום ועשה שמירת המצות
יבשה וקמלה בירי העם, יען פסקו גשמי ברכה. רצוני: יען הדל הלמוד
הדתי לשום משטרו ולהשתרר בכח אמיץ (במאמרנו ע"ד החנוך נבאר סבות
הפסקתו והאמצעים להסרתן). ועלינו להשתדל עתה בהפצת דרך החנוך
הזה מחדש בצורה נאותה לזמננו, באופן שתמצא ידו לישר בלב היהודי
את הגיונו ולהיטיב את טעמו, וירחיב את נפשו לצאת מסבל העבדות
לעשותו בן חורין. לא בן חורין מעול מלכות שמים, ולא בן חורין מעול
מלכות וד"א, אך בן חורין משעבוד מרד לב ומשעבוד התכונה הנמאסה
להיות כזוחל עפר שהכל דשים עליו ואיננו יודע כבודו, ובאופן שיקליט
בלב הנער אהבה משולהבת לעמו ולדתו, וילמוד לכבד את הפרינציפים
הגדולים הכלולים במעלת הקדושה והטהרה שקבעו טבעתם על החיים
היוצילים, ולא ילך עוד שולל בהויות ודמוינים מהבילים, ויגרש מלבו כל
ההשקפות המעוקלות וכל המשפטים המוטעים שבאו לו בסבת מלחמת
האור והחשך בלבבו. רצוני לאמר: בסבת השתדלותו להסכים למודי הדת
עם תורת התבונה מחמעמד הנבדל והנפרד שעמד עליו עד היום.

מאמר שני

תקון דרך ארץ וישובו של עולם

א §

סכות העני והפרעות

ויבדל: הברלה ממוש כו' ויקרא אלהים לאור יום: : אמר לו :
יום יהיה תחומך. ולחשך קרא לילה". א"ל לילה יהיה תחומך.
(בראשית רב - פג')

בפנותנו אחור להביט על התלאות אשר מצאו את אחינו תושבי
ליטא ופולניה בשלישת שני הרעב, תאחזנו שער. חרב דבר ורעב כמו
נועדו באו, וכזרם מים מתפרצים הבהילו להאומללים ויעשו שמות; העוני
נגלה לעינינו בשבט עברתו, והרעבון — בעצמת נוראותיו כשר משחית
עובר בארץ בלוית אלפי רבבות לגיוניו המחבלים; המה הנגעים והפגעים
החומרים והמוסריים ההולכים לרגליו: תורת הפנים, לקבנת השפתים, שקוע
העינים הבערות באשרעבון, פיקברכים, וחלחלת מתנים, הקדחת,
הרוון, והשדפון, וחלי רע, שובבות, פרוע־מוסר ודרך ארץ, גזל, גנבה,
הקשחת הלבבות, רפיון ידים, קלקול הטעם, ומפשות הלב. כרובל אני מונה
והולך אותם, כי כל אלה ראיתי במראה עינים ולא בהלך נפש. בחזיון לבו
עברו לפני ערים שרופות אש ששאו מאין יושב, שדי אוכל וכרמי המד
הנחרים ממוקדי שמש ושדר יקר תפארתם, ואחריהם הלוך ילכו ובכה המון
אדם רב צמוקים רוים דלי בשר, ומראיהם כצלמי בלחות שעלו מעמק
רפאים. לקול שאון בכיתם פלצות בעתתנו, ומשבר רוח קראנו: אהה ה'!
היחיה קץ ותכלה לצרות ישראל? הישוב ה' לרחם עמולתת למושם וישארית?
כי אם ההנה איום ונורא — העתיד עוד נורא ממנו; ראיתי את ההוה,
ובכיתי; פניתי אל העתיד, ונבהלתי, ולבבי השתומם. ומי האיש אשר
לא אחותו רוח עועים להנחם בתקות שוא, כמוני רוחו קרוע וחושב
מחשבות ויחוש עתידות לימים ויצרו.

המחזה המעציבה הזאת, פקחה עינינו לראות — כי אם אמנם לפי
שעה מידי הרעב נפלו חללים, בכל זאת איננו הסבה המקורית לכל התלאה.
גם בשאר האומות פגעה מדת דינו הקשה, ובכל זאת לא מצאו ידיו לפעול
עליהם פעולה לרעה מקוימת ויסודית כפעולתו על אחינו אלה. ואל נא
ישאו אותנו תועי רוח ללכת שולל אחרי מראה עינינו, כי היתה עתה
הַרְחָקָה. אין לנו כי אם להתבונן כמעט רגע על אלה האנשים אשר התצלחה

האירה למו פנים לפי שעה, ולהתקות על שרשי פרנסתם, ואז נִבְחַתְּ דִי
 וְהוֹתֵר כִּי הִרוּחָה הוּזו כְעֵנַן תְּחַלּוֹף מִפְּנֵי כָל רוּחַ קָל, וְהִיא עֵתָה אַךְ
 דְּחִיפָה הוֹזֵרֶת מוֹל מוֹעֶקֶת שְׁלֹשֶׁת הַשָּׁנִים שֶׁעֲבָרָה הַגְּבוּל. וּבִמָּה נִפְלִינוּ
 אֲנַחְנוּ מִכָּל אֹמֶה וְלִשׁוֹן? אֵין זֹאת כִּי אִם לִפִּי שֶׁמְקוֹר דְּלוֹת בְּנֵי עַמְּנוּ
 וְהִתְרוּשֶׁם תְּלוּי אַךְ בְּחֶסְרוֹן אֹנִים וְתִשׁוֹת כַּח שֶׁל מִצְבְּנו הַנוֹכַחִי אִשֶׁר
 אֵינְנו עוֹד לִפִּי יִחַס הוֹמֵן וְהַמְקָרִים. וּבִמָּה אֵיפֹא תִּשׁ כַּחְנוּ? מִי הֵמָּה
 הַמִּפְּנִיעִים שֶׁהִחְלוּ אֶת מִצְבְּנו עַד כִּי מֵאֵין הִרְפֵּא עוֹד? עַל הַשְּׁאֵלָה
 הַזֹּאת תְּשׁוּבוֹת שׁוֹנוֹת אִשֶׁר נִעְבִּירָן לְאַחַת אַחַת תַּחַת שֶׁבֶט הַבְּקוֹרָה, לְרֵאוֹת
 אִיוּו מִהֵן תִּכְשֶׁר. וְעַל פִּיהֵן נִשְׁתִּי עֲצוֹת לְרַפֵּא אֶת הַנֶּנֶע:

שְׁלוֹב הַדָּת בַּהַחִיִּים הָאוֹרְחִים, הַבִּיא רַבִּים לִידֵי מְבוֹכָה לְתַת אֶת
 הַחִיִּים הַדְּרִיִּים לְמִקּוֹר הַתְּלֵאָה כְּלָה. בְּאִמְרָם: כִּי רַבּוּ חֻקֵּי וְהוֹמְרוֹתֶיהָ
 הַכְּבִידוּ אֲכַפֵּן עַל הָעַם, וְהַחִיִּים הַקְּלוּטִים מִרוּחַם יַעֲצְרוּ בְּעַד הַהִשְׁכָּלָה
 וְיִפְרִיעוּ נְתִיבוֹת הַמִּסְחָר, וּבִדְרֶךְ כָּלֵל — יִתְּנוּ מִכְּשׁוּלִים לִפְנֵי הָעַם בְּדֶרֶךְ
 הַסְּתַעְפּוֹתוֹ הַמְּדִינִית. אֲבָל מִה נּוֹאֲלוּ הָאוֹמְרִים כְּדַבְּרִים הָאֵלֶּה. לוֹ חֲכָמוֹ
 הַשְּׁכִילוּ כִּי הַתְּנוּ כְּמוֹ שֶׁהָא — הָרִי הוּא דְרוּשָׁה מֵאֹד לְאוֹשֶׁר עִם וְהַצְּלַחְתָּהּ,
 בְּאִשׁוֹר הוּא צְרוּפָה וּמִצְוִינָה בְּטַהֲרַת דְּעוֹתֶיהָ וּבִישְׁרַת חוֹקֶיהָ הַמִּסְבָּעִים עַל
 אֲדָנֵי הַחֲרוֹת הוּזוּצִיאִלִית. וְכֹתְלֵי דְבָרֵי הַיָּמִים יוֹכִיחוּ, שְׂאֵלוּ נָא לְחֻקֵּי
 אֲבוֹתֵינוּ, וְשִׁימוּ לֵב לְקוֹרֹת יִשְׂרָאֵל בְּיָמֵי הַחֲשֻׁמוֹנָאִים, אִשֶׁר כִּימוּם חָחֵם
 כְּבָר עֲמָדָה הַדָּת הַמְּסוּרָה עַל תְּלָה בְּלֵי סַפֵּק, וְרָאוּ כִּי כָּל זְמַן שֶׁהִיִּתָּה
 בְּתַקְפָּה רַוּוּב חוֹקֶיהָ הַמְּדִינִיִּים יִצְאוּ לִפְעוּלָה, צִץ יִשְׂרָאֵל וּפְרָחָה, וְקִרְנוּ רַמָּה
 בְּכַבוֹד — וּכְהַפְּנוֹתָהּ לְלִכְתָּהּ, יִצְאוּ גַם הַהַצְּלַחָה וְאוֹשֶׁר הָאוֹמָה אַחֲרֶיהָ; כָּל
 זְמַן שֶׁהַמְּשֻׁרָה הִיִּתָּה נְתוּנָה בִּידֵי הַפְּרוּשִׁים, עֲלֵתָה הָאוֹמָה מֵעֵלָה מֵעֵלָה
 בְּמוֹסְרֵי וּמְדִינֵי, כִּי הֵם שְׁמוֹ מִשְׁטֵרֶם בְּחֶסֶד וּרְחָמִים שֶׁהַמְּתִיקוּ אֶת מְרוֹרֹת
 הַדִּין; חֲרוֹת גְּמוּרָה הִיִּתָּה לְעַם, וְכָל שֶׁעֲבוּד וְלַחֵץ אָדָם הִרְיָמוּ מֵהֵם;
 מַלְכוּת שְׂדֵי יִשְׁבָּה לְכַסָּא; הַמִּשְׁפָּט אַחֲזוּ אֶת שְׂרָבִיט הוֹהֵב וּיִתְּבַע לְדִין
 מֶלֶךְ וְכֹהֵן גְּדוֹל, וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַתְּנָאָה בְּזִכּוּתוֹ בְּאִשֶׁר הוּא אָדָם, וְיִשְׁב
 שְׁלוֹ תַחַת גְּפְנוֹ וְתֵאֵנְתוּ; הַמִּסְחָר עֲלָה וּפְרָחָה וּפְרוּץ לְחוּף יָמִים; הַהִשְׁכָּלָה
 הַעֲלֵתָה נְצִתָּה. כִּי יָדֵי הַפְּרוּשִׁים יִסְדּוּ בְּתֵי מִדְרֵשׁ לְעַם לְהִשְׁכִּילֵם בְּדַעוֹת
 וּמְדוֹת וְלְהִיטִיב מוֹסְרָם, וּבִיחּוּד לְעִשׂוֹת אֶת חֻקֵּי הָאָרֶץ לְקַנְיֵן הַקָּהָל, לְמַעַן
 יִבְיָנוּ כִּי לְהֵם הֵמָּה וְלְטוֹבַתָּם נּוֹצְרוּ, וְעַל כָּל אִישׁ וְאִישׁ לְשִׂאת נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם
 וְלִשְׁמֵרֶם מִכָּל מִשְׁמֵר. כִּלְלוּ שֶׁל דְּבַר, לֹא הָיוּ יָמִים טוֹבִים לְיִשְׂרָאֵל כְּאוֹתָן
 אַרְבַּעִים שָׁנָה אִשֶׁר מֶלֶךְ יוֹחָנָן הוֹרְקָנוֹס עַל דַּעַת הַפְּרוּשִׁים, שֶׁהִיָּה רְגוּל עַל
 פִּיהֶם לֵאמֹר: כָּל הַמִּקְבָּל עֲלָיו עוֹל תּוֹרָה מְעַבִּירָן מִמֶּנּוּ עוֹל מַלְכוּת (*).

(*) הַמַּלְכוּת נִשְׂאָל (הַהִבְחָנָה הַמְּדִינִית) הִיא כְּרוֹס טַעֲמָה וְלֹא כְּרוֹס טְרוּכָה,
 וְכַנְגַד הַחוֹתְמוֹתֵיהֶם עַל כּוֹנֵד הַטַּעֲמָה שֶׁעַל כָּל אִישׁ לְשִׂאת נַטַּח הַכַּסְּיָה — חֲטָרוּ חו"ל:
 כִּי כָּל הַמְּכַנְיָם לִיחְדוּ נַעוּלָה שֶׁל תּוֹרָה הַמְּלַטְדָה חוֹתוּ: לְהַבִּין צְדָקָת ה' נַטַּעֲמָטוּ וְתוֹעֲלָהֶם
 (3)

אך כמעט שנסוג אחר מחברת הפרושים, ויתן המשרה בידי הצדוקים אשר אמרו להכניע חפצי הדת תחת חפצי מדינה פוליטיקיים — שבת מיושב, ושמש האומה נסתה לערוב. כי קפץ עליה רוגז המריבות אשר הביאזה בעול שעבוד אדונים קשה, ויכנעו תחת עול זרים על ידי תחבולות הפוליטיק של האדומים והצדוקים. ולא עברו ימים מועטים, ועיר הקדש היתה למעי מפלה ועם ישראל נפצו בנוים.

האמנם ידעתי כי רבים ישיבוני לאמר: אין הנדון דומה לראיה. כי לא כימים הראשונים בהיות ישראל על אדמתו, הימים האלה אשר בעמים התבולל. ומן ההכרח הוא לו להכנע אליהם וללמוד דרכיהם אשר הדת תפריעהו מזה, ועל כן לא ירומם — אבל לא מתכמה ישיבוני כדברים האלה. כי במה איפה יבארו לנו סבות רוב התקופות המאושרות בקורות בני ישראל אחרי גלותם, מבלי אשר זנחו את תורתם ונימוסי אבותיהם? תקופת ר' יהודה הנשיא, תקופת אחרוני האמוראים תחת ממשלת פרס, תקופת יושבי ספרד תחת ממשלת הכליפים — כל הימים האלה היו ימי שלוח לישראל וגברו בעושר ונכסים, וכבוד הדת עמד במלואו. ואם גם היו ימי רגז ורדיפות מהגונים, לא היו ימי צרה ותלאה; מעולם לא התאונן ישראל כי העניות נאחזה בתוכם. ולמה נפלאו תושבי ליטא ופולניה משאר אחיהם במעמדם האזרחי — בעוד אשר נשתוו אלה לאלה במעמדם הדתי? יש אומרים כי העדר השכלה בתוכם, הביאה עלינו את כל התלאה. אולם הטענה הזו היא טענה של צעירי הדעת, אשר שם השכלה שגור על פיהם מבלי הבין מושגו וגדרו. ואנחנו נהיה כעורכי הדינין לפתוח למו פה ולהבינם מה שידברו. נשאלם נא איפא: איזו היא ההשכלה אשר תחסר להיהודי, ואשר בסבת העדרה ילך קודר בלחץ העוני: שרש ההשכלה, שהוא הכשרון לשקול כל דבר בפלם יושר ההגיון — נחלת מצוינים הוא בכל דור ודור; מצוינים, שחטבע הננם ביתרון הכשר דעת. ומי יסרב מלהודות כי הכשרון הזה מורשת קדומים הוא לזרע אברהם המצויינים בחריצותם ושכלם הישר? ותוצאות ההשכלה, שהן הדעות הישירות והמדות הטובות אשר יקנו למו אחיזה בלב עם על ידי דברי חכמי לב במדברם

להכנסיה שהיא חלק מענה, לא יכדו עליו עוד כעול שהטילה עליו מלכות טרוניה. וכדברים האלה ענה הכליפה החכם ההרון אל-רשיד אל עשכרה מוספיר כאשר שאלהו: מה יחרון בעמך להקים נתי ועד לחכמים זכמי סזר להפין דעת בעם, היחשוב לנך כי דור דעה יוסיפו לענדך באסונה מעם כנער מדעת? לא חזונה ענה הכליפה, דור דעה ישכיל אל יושר לכני ולדקת חקתי ועשפטי עליהם, ולכן נכנס חפלה ישעוים ויעשו; את העסים ינאו מחליהם, נדעמם כי לא לי, אך להם המה כותמים; ונקשרי העלמיה יעמדו כנגורים, כי נעד חרנם ועשפחמם הם כחכמים.

וספריהם הנפוצים — גם בהן לא נופל היהודי מכל משפחות האדמה, ועוד יעלה עליהן הרבה, כאשר עינינו רואות. ומדוע אך הוא לבדו שתה כוס התרעלה, בעוד אשר שכניו הנוצרים יושבים בשלוח ופרנסתם מצויה? אין זאת, כי אם אשר דורשי השכלה אלה עטרו בשם כבודה אותן הלימודית העיוניות המספיקות מחיה לבעליהן. ובראותם כי חדל התלמוד והלמודים הישראליים לתת פרים עושר וכבוד, נקעה נפשם מהם, וישומו לבם לחקור השפות החיות. ותחת לצלול במצולות ים התלמוד — ישעשעו נפשם בחזיונות משוררי קדומים, ויאמרו למצוא חית ידם בהחליפם שם מלמדים, למורים; מנידים, לחוקרי דבר; דיינים, לזוריסטים וכו'. אך מה נואלו למצוא את הדרך הנכונה לצאת למרחב, בהשענם על כשרונותיהם העיוניים! אם אמת נכון הדבר... כי לעת כזאת הודיעות הללו מקור חיים הנה למוציאיהן — אך מה יעשה ישראל בהתפשטן בכל העם כאשר התפשטו לפניו למודי הדת? מה יעשו המורים באין תלמידים? וחוקרי דבר באין אקדמיות? והזוריסטים באין אנשי הריב? האם לא יאנסו גם המורים לסבב על הפתחים בחולו של מועד לצבוא צבא תלמידיהם באמצעות דברי חנף וחלקלקות אשר יפורו לאמות הילדים להבטיח לכל אחת כי בנה יהיה פרופיסור על הקתדרה? האם לא יכתתו רגליהם גם המטיף וחוקרי דבר לסבב בערים להתרפס לפני כל ראש בית ועד חכמים לתתו לקרוא מקראיו לפני הקהל הנכבד בעד אגורת כסף? לא כן אחי! אין טוב לישראל לחיות על לחם שמים לבד, ולהיות רבי מאוירא ככמהין ופטרויות; אין טוב לישראל שיאכל איש בשר רעהו כאותן בני אבד-דורא* אשר בְּגִבּוֹר עליהם הרעב נמנו ונמרו שכל אחד יאכל לחם חקו על שלחן חברו! צאו וראו למכון האומה בראשיתה, כי אך אחד אחוז משנים עשר הוקצע לעבודת העיון, הוא שכט הלוי, ויתרם יגעו והתפרנסו מעמלם, ואת הטבע שתו למעין מחיתם שאיננו פוסק. אולם לא נחדל מהפוך בזכותן של דורשי השכלה אלה, כי תמונה כהה עברה לנגד דמיונם ולא הכירוה, על כן פקו פליליה; ירש טעותם הוא: בראותם בישראל העדר סדרים, ויחשבוהו להעדר השכלה. לרגלי סבות שונות (שיבא זכרן לפנינו) דבקה בנו מחלה איומה מאוד לאהוב את הערכוביא ואת החבלבול בבית ובחברה ובכל חליכותינו. זאת היא המחלה האיומה אשר אם גם בעור פרהה — הביאה עלינו תלאה רבה. כי מלבד הרעה אשר הסבה בפנים מצבנו, היא היתה גם תואנה מוצאת בפי אויבי ישראל להבוותו בשאט נפש ולהוציא עליו משפטים מעוקלים: כי יליד עבדים ישראל אין דעת ואין תבונה בו, בהיות פניו מלוכלכים ושערו פרוע. החמון אשר זה דרכו להתפעל מן הצורה החיצונית לשפוט ממנה אל הערך הפנימי, נפתה בנקל אחרי מראה עיניו,

* עיר גדולה בארץ יון הקדמונית — המצוינה בסבלות תוס' י"א.

ודברי המלשינים מצאו מסלות בלבבו לבלי יראה את הטוב הנמצא בנו. המשפטים המעוקלים הללו, היו למורשה גם לצעירי בני עמנו, הערומים מדעת ומתימרים בחיצוניותם להעביר בהם את המים אשר מהם שתו לרויה; שם ישראל היה למו לזרא וגעל נפש, תורתו — למשאות שוא ומדוחים, חכמתו — הבל שאין בו מועיל, ותקנותיו — קלקולי צלמות. ויתנכרו לעמם ויתכחשו במקור מהצבם כי בושו בו, ויעצימו עיניהם מראות מה שלא יעלם גם מתעופת עין. מי לא ישתאה לראות בעם לא־יעו הזה, כי השכיל לסדר עניניו פנימה בכל תקנות המדינה וצרכי כנסיה בהיותו בגלותו מבלי כל תומך מבחוץ, ובזמן שגם העמים הנאורים עוד לא ידעו מהם, והנם מתפארים עליהם עתה כעל תולדות מצב השכלתם? איפה היא עיר גדולה או קטנה בישראל אשר נגרע גורלה מהיות בה פאלקסשולען (בתי ת"ת), שטאט ביבליותיקים (בתי מדרשות), בתי מלון לעניים (הקדשות), בתי סעודה לרעבים (תמחוי), ארמענקאססע (קופה), בתי חולים ובתי מרחצאות לעם? — האומנם כי במדה אשר גדל כבוד הבתים האלה פנימה, רצוני: ברוחם ותכליתם הנעלה, בה במדה יעצב רוחנו למראה הוות פניהם החיצונה, בראותינו כי אין סדרים בכל הליכותיהם ופרעות במגורם, עד כי תגעל בס הנפש היפה; אחת הפינות בבית צר שישלשה משפחות דרות בו, הוקצה לבית ספר; ההקדשות, בתי חולים, והמרחצאות מלאו חלאה זקיא צואה בלי מקום; תהלוכות משטרי קופות הצדקות מבלי השבון וסדר — והכל בא בערבוביא. כי זאת הצרעת, נושגת היא אשר דבקה בנו בימי התערובות. אכן צעירי הדור, תחת אשר היה להם לדעת את אשר לפניהם, ולשום עין על הפינים הנטבעים בבזך להרימם מעפר ולנקותם — המה זרום הלאה בשאט נפש, ויקחו למו אבני זכוכית מזהירים תחתיהם. דרך משל: תחת אשר היה להם לשים לב על כל התקונים האלה להביאם במשטר וסדר נכון: להשיב לבתי התפלה העזובים לכל מקרה, את כבודם הראשון; להביא נקיות וסדרים בבתי המדרש; להוסיף בהם ספרים דרושים לכל איש מכל מקצועות התורה והחכמה; ולהביא כל הספרים על יד ממונה לנצח עליהם כראוי; ובכלל, להביא סדרים נכונים בהתנוך ובסדרי הצדקה הדרוש להעת החיה, מבלי המיר שמם וצורתם הפנימית — המה, אך בדברים טפלים ישימו מעינם, כי בתי מקהלה, בתי ביבליותיקים, בתי ספר המה מבקשים. כמו זרה רוחם להשמות האזויטיים והברבריים שרידי ימי הבינים, ויבקשו להחליפט בשמות חדשים אירופאיים המקוטרים בלבונת העת החיה; כמו חשמות הללו המצלצלים באזניהם כצלצול נעימות ההשכלה.

כן טעו אלה האומרים: כי מעטה בקרבנו מלאכה ואומנות. גם אלה נבאו ולא ידעו מה; האומנם תחסר לבני ישראל עבודה, ולא מלאכה, וכבר הוכיח הח' פין בכרמלו כי נהפוך הוא: «סבת חסרון הפרנסה בתוכנו» יאמר החכם פין. הוא הרבוי המופלג של הסוחרים המוכרים ושל בעלי

„מלאכה הקטנים והגדולים בערך אל הקונים. בכל פנות שאנו פונים
 „מוציאים אנחנו רבוי עצום יותר מן הנדרש; מרובה מספר החנונים על
 „דורשי סחורותיהם; ומספר הצרות העיר מספר בתי היו"ש למיניהם;
 „מספר החייטים, הרצענים, החרשים חרשי עץ וברזל וכדומה, עולה למעלה
 „ראש. שבעה בעלי מלאכה אחת קטנה שאין בה כדי להחיות אף אחד
 „מהם *) — הרבוי העצום והמופלג הזה הולך וגדול מיום ליום, ובאין
 „מקוה כי ירבו הקונים ודורשי הסחורה ותוצאות הפרנסה, כי בכל מושבותינו
 „לא יתפרנסו ישראל אלא זה מזה, ולא יתמלא הבור אלא מחוליתו". ואם
 יש צדק בדבריו, ואם תואמים הם עם הנסיון, עלינו לדעת כי גם דבר
 הרבוי העצום הזה, כמו כל הסתעפות היסטוריות, סבות קודמות לו, ולא
 בין לילה היה. נחקרה איפא אחר הסבות הללו, אולי נמצא בהן גם סבות
 העוני בכלל. ונאמר בתשובת השאלה הזאת:

שלשה מאורות ברקיע: חמה, ולבנה, וכוכבים: אור החמה מקיר
 מקרבה ומאיר ומחמם לעולמות אין מספר, הלבנה מקבלת ומשפעת,
 הכוכבים מקבלים ונהנים לעצמם. לעומתן שלשה מדרגות בבני האדם
 בבחינת הצורה, ושלש אחרות עולות כנגדן בבחינת החומר: המדרגה
 העליונה הדומה להחמה בבחינת הצורה, אלו בני העליה והמה מועטים,
 אשר לאורם יסעו וילכו כל באי עולם, כי המה מאשרי העם וממציאי
 המלאכות והחכמות ביתרון המשך חכמתם. וממשלתם בעולם העיון
 והאצילות. ובמדה שתמה משפיעים ברוחניות, המה מקבלים בחומריות;
 למטה מהם, המדרגה השניה הדומה ללבנה, אלה הם הסוחרים והאומנים
 ודומיהם המשתמשים באור המדעים ובגולמי החומרים הערוכים לפניהם
 בכל, ובשכלם וכח ידם יתחרו לצרף הצורה לחומר ויוציאו לאור את האור
 הגנוז לתועלת ישוב המדינה ותקון העולם. ממשלתם בעולם היצירה;
 אולם המדרגה התחתונה, היא הדומה לכוכבים בבחינת המדע והצורה. אך
 לעומת זה כפלים לה לתושיה בהשפעת החומרים. בניה המה חלק גדול
 מבני האדם שאין כחם אלא בידם ואונם בשרירי בטנם. והם בעלי מלאכה
 הפשוטים: הוטבי עצים ושואבי מים עושים בחומר ובלבנים, ושכירי יום
 בבתי מלאכה. ועל כלם הם בני האכרים עובדי האדמה, שכל עמלם לפיהם
 והנפש לא תמלא מהם. ובכל זאת המדרגה הזו היא כבסיס להחברה.
 ובמדה אשר יתרחב הבסיס ברבוי חומרו, בה במדה יעלה בטחון קיום
 הכלל אשר התכונן על מכונו; כי האנשים האלה ישיתו את הטבע למעין

*) זאת כי דבריו יסיבו אך על עתוה ליתא, עש"כ ביו"ל"כיה ופולכיה, כי
 עשה פעטו האומנים העניים לעינת מספר רעיהם הטוגרים לפי הערך. חכל הלא
 סוף דבר — וליטא התגלתה גם התלטה ביתר שאת למרות רבוי האומנים אשר
 בקרבה. זה יאשר ויקיים את עשפטנו הנכחו.

לא־אכזב לפרנסתם. ולא די למו בהוציאם את עצמם — כי גם החברה תתברך ממעשה ידיהם, בהספיקם לה חומרים גולמים במדה מרובה, למען יביאום בני המדרגה האמצעית לידי צורתם ותכליתם.

והנה אם המדרגה התחתונה דרושה מאד לחברה מדינית בכללה, בהיותה מעין נאמן לאושר העם — הנה דרושה היא ביתר שאת ללאום פרטי המתגורר במדינה כוללת, אם גם החומרים הטבעיים מצויים לו משכניו בני עַם אחר. יען מה? יען כי המדרגה הזו בהיותה בבחינת מקום שפך הדשן לכל פסולת כחות הנפש והכשרונות הגסים, היא שומרת על המדרגות המווקקות לבלי יתערבו ויסוגו, ויקיימו את הצורה הלאומית בעינת. ולכן עלינו להשתדל להמציא עבודה ומלאכה לבני המדרגה הזו. כי בהאפס מהם מקום לפרנסתם, הלא יאנסו לבוא בתחום המדרגות העליונות, ומהעדר כשרונם יחרסו שמה כל חלקה טובה. ולא זו בלבד, אלא כי גם רבים המבינים כי המלאכות הנקיות נשגבו מהם — יבחרו להטיל נפשם על הצבור ולהתפרנס מן הצדקה. ומידיהם היתה לנו עדת העצלים המחזירים על הפתחים אשר הבטלה הביאתם לידי שעמום, והשחיתה נפשם עד היסוד בה.

אך לא זו בלבד שסדר האומה לפלגותיה אלה, נאות מאוד לחפץ אשרה האזרחי — כי על פיהו ינצר בקרב האומה גם המוסר והדת ורגש האמונה הטהורה ביין הטוב מבלי הפיג טעמו. ואל יהי זאת לפלא בעיניך קורא יקר! כי שלשת העמודים: התורה (חותם תכנית האמונה וטהרת המחשבה), העבודה (עבודת עמל ויגיע כפים), וגמילות חסדים (חותם תכנית כל המדות והמוסר) שעליהם העולם עומד — הם מתיחסים הרבה זה לזה ותלויים אלה באלה; בשתים יפרע מוסר עם: בצערו בדרכי החזיה והלך נפש, או בתמכו מעגלי הכפירה בכל רוחני. אך שתי דרכי שחת אלה תוצאותן מעיון בלתי שלם; אור מתעה כי יפיץ אור על דרכי הרגשת הלב, הפסדו רב מאוד מחשך גמור. ואין אור מתעה מצויו אלא בעצלים רכים וענוגים, שאין חקירת החכמה להם למלאכה אלא לשעשוע, ואיננה להם צורך פנימי אלא לרגלי פרנסתם, או לסבה אחרת צדדית באו לידי מדת העיון שאיננה מסכמת עם הכנותיהם וכשרונם. אפס כי האנשים אשר שאר רוח למו מסתכלים באספקלריה המאירה, ואם גם לפי תוצאות חקירתם שונה מחשבתם לפעמים ביהום לדת מהוית, לא יעזו לפרוץ גדרות עולם, בדעתם היטב כי הגדרים הללו עוורים להצלחת האומה ודורשים שלום החברה. הסוחרים והאומנים ודומיהם לא יחרסו לקרב אל העיון יותר מדאי, וישבעו מטוב הערוך לפנייהם בכל בתוצאות חסרי חכמי לב מבלי להרהר אחריהם, כי תכבד עליהם עבודת פרנסתם, ועיונם שונה אך בידיעת השמושיות. וצבא העובדים הפשוטים — האם מהם נגזרה איפא כי יהפכו הקערה על פיה? אין זאת! אין לנו לדאוג למענם, כי אם להיטיב מוסרם וליפות הרגשתם. אך האמונה הפשוטה והטהורה

ביתר שאת מצאה קן לה בלב האנשים הפשוטים והתמימים האלה אשר נולדו על ברכי הטבע ויגדלו בחיקה. איה איפא האיש אשר יחשוב עזרת אדם להבל, ועוז לו באלקים הקרוב לו כמותם ?

הנך רואה קורא נכבד ! כי העדר ההסכם הטבעי באומה הוא מחולל כל נגע וכל מדוה מוסרי או חומרי. וכל זמן שהיתה האומה הישראלית על מכונה היו שלשת המדרגות האלה נמצאות בה, והמאורות שמשו כל אחד בגבולו וזמנו. אך משעה שגלה ישראל ונפסק קשורו עם הטבע, נעתקו האכרים מעל אדמתם והעובדים ממלאכתם, ויתעו כאובדים בארץ לא להם ואין מאספם. ולא מצאה ידם להשתקע ולהאחו במקום אחד, ונאנסו לאחוז בכף מאונים וקנה המדה, ושיגו גבול המדרגה האמצעית, והיא באה בגבול העליונה. ולסבת התערבותם וסכסוכם אלה באלה נולדה על ברכיהם שיטת המסחר הקטן והשרליטנות במלאכה ומושכלות. ובכל מקום אשר עלה ונסב מספר היהודים למעלה, לא נשאה אותם הארץ לשבת יחדו, כי העדיפה מדת יניקתם ממנה על מדת השפעתה. ויתחדשו עליהם חדשים לבקרים גרושים ורדיפות, וילכו מדחי אל דחי וממלכה אל עם אחר. עד כי נפזרו לקמצים בכל עבר ופנה, ונצערו מאוד במקום שבתם במדה אשר מספרם המעט לא עצר כח להכריע את כפות המאזנים של סדרי מפלגות החברה. ולכן גם במסחר לבר גדלו והצליחו, ורבים מהם עשו גם חיל בעשר ונכסים.

ואולם לא כאלה חלק תושבי פולניה. הארץ הזאת כגן עדן נפתחה לפניהם, והמה כמלאכים מושיעים באו שעריה. כאן מצא בעל התל את בעל החריץ ויכרתו אמנה וברית מלח אשר התקיימה עד היום ; בארץ הזאת אשר הטבע פזרה עליה מלוא חפנים ברכה, לא נמצאו בה מאז ומעולם אלא שתי קצות החברה, ויפקד מקום האזור המקשר או הברית התיכון. אצילים ואכרים, נדיבי עם ועובדים פשוטים, המה אורחי הארץ. אך אמנים אֵין לתאר את הגולמים הטבעיים ולהוציא כלי דרוש לנכבדי העם למעשהו, ורוכלים אֵין לשלח תוצאות האדמה ותוצאות המלאכה על פני המים להביא במחירם מערבי הודו וחטובי אטון מצרים. ולכן פתחה הארץ הזאת שעריה לקראת היהודים, אשר אמרו למלא החסרון. והם מצאו שמה מנוח באמת, כי לא הניחו הפולנים לאיש לעשקם. וכל הרדיפות שעברו עליהם לא היו תולדות מוכרחות מנמית עם לשמירת קיומו, כי אם בסבת בעלי ברית ישוע אשר התנכלו להצית אש זרה בעצים לחים. ולכן היתה פעולתם עוברת, ובני יהודה נאחזו באדמתה ויפרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד ומסחרם פרץ בארץ. ואם כי לא הרבה עשו מופלג לסבת השרליטנות שזכרנו, על כל פנים מצאו חית ידם בריוח ולא נאנסו על פי פי המאורעות לבקש למו מעמד אחר.

מעבר מזה יגלה לעינינו מעמד אחר ב" בפולניה ביפעת הדרו. אולם בחסבנו אותו לעבר השני, והנה מראה חשכה לנגד עינינו; שטן הפהאנאטיזמוס

אשר נבצרה ממנו להרע לישראל בגופו וממונו, לא חדל מהתנכל אליו להזיקו בכבודו וערכו הפנימי, ויחמוס מזמות כל היום להשליך עליו שקוצים, ויחבל עמל ואון בכמה גוונים להציק עליו לשעבדו ולבוזו כליד עבדים וכמתעב גוי. והתערובות של השלוח הגופנית והמצוקות המוסריות בראו יחד את מצב האזרחי של יהודי פולניה באופן מור ומשונה מאד. בסבת שפע פרנסתו מצאו ידיו לכונן לו כנסיה עם כל צרכיה על יסודות הרחמים והחסד שהמה לו למורשה מדור דור. ואולם לרגלי הַבוזות מעם הארץ, נבדל מהם והלך דרכו לבדו בודד במועדיו, ולא שת לכל אשר תסובבהו; המאורעות הנכבדות אשר שנו פני תבל, עברו על פניו מבלי נמרו עקבותיהן, והסתעפותן אחזה לה דרך לעצמה לנכח מגמת פניה.

אך ידי סבות שונות התוו גבולותיה ויכליאוה במשעול צר. המסחור והמלאכה בהיותם בידי היהודים לבדם לא עצרו כח ללכת קדימה בצעדי אונים, כי רבו מאד המשיגים גבול, ואיש באחיהו לא פגעו לרעה. ועל כן פרח שטת המסחור הקטן ותשגשגה השרליטנות בכל דבר, ועמם באו גם הערבוביא והעדר הסדרים אשר נראה פעולתם על חיי בית ומשפחה. גם התלאות אשר השתרנו עלו עלינו חדשים לבקרים, הוסיפו משלהן. כי המיתו בלב היהודי כל רגש חיים וישקיעוהו בעצבון ופחד; ולרגלי פחד תמידו בא מרץ לב; ולרגלי צר מעונו אשר ידי אכזרים התוו גבולותיו, עלו פרעות בכל הליכותיו ועלילותיו — ובעיני מי יפלא איפוא אם בקור נורא כזה, לא הבשילו אישכלות טעמו ולא התפתחה בקרבו חרשת המעשה במדה מרובה? הנה נא ראינו בשלשלת ההיסטורית הזו בסקירה אחת, כי סופה נעוץ בתחלתה וחוזרת חלילה; בסבת התערובות, נולדה השרליטנות, ובסבת השרליטנות, נולדה התערובות. ושב המסובב להיות סבה לסבתו, עד כי היו חיי היהודי צלם דמות ערבוביא ובלבול וצלמות. ובכל זאת, כל זמן ששמשו הסדרים ואצילי פולניה בינקם לשד עבדיהם, פורו הונם במלא חפנים וימטירו זהב — מצאו ידי אחב"י להחיות נפשם בריוח ולא חשו עתידות. ואולם כבוא עליהם כנהר סדרים חדשים, הקיצו בבהלה.

קורות עם הרוסים תלמדנו דעת. כי דרכה של אומה זו לבלוי שמור צעדי הסתעפות היסטורית המתונה וללכת פסיעה בפסיעה, כי פתאום תעבור מתקופה לתקופה ובסופה וסערה דרכה. עדים לדברינו אלה היא תקופת קבלת דת נצרת ותקופת תיקוני פיטר הגדול; גם הימים האלה ימי תקופה חדשה המה לאומה זו, וכמו אחיותיה הקודמות לה באה במרכבת ענן קל וסוסי אש. ימים עברו לארצנו מבלי השתמש בתקוני עמי אירופא בעוד היותם אהוזים בדרך הסתעפותם. אך כמעט הגיעו לשלימותם ויעתקו פתאום במאמר פיו של מלך אדיר להארץ הגדולה והרחבה הזו, הוא נתן צו — ואלפי רבבות עבדי עולם יצאו לחרות, מפיו יצא אומר — ורשת מסלת ברזל כסה מלא רחב ארץ רוסיא האדירה; אור חדש האיר לארץ.

אפס כי עיני אהב"י הרכות לא עצרו כח לסבלו, כו בסבות החדשות האלה נסתמו פתאום כל מעינות הפרנסה שהביאו ברכה מחוץ לגבול ישראל; לרגלי חרות העבדים והמאורעות הנלוות אליה, דלו הפולנים וישוחו; הרוסים עוד לא נאחזו בנו כראוי; והאכרים לעת כזאת משפיעים לעולם ומקבלים ממנו במדה מהוקה מאד, כי נרפים ועצלים המה עדנה לעבוד ולזרוע יותר מכדי ספוק צרכיהם, ודרכי המסחר נסתרו מהם, באשר המה עוד טרם התנערם מעפר שפלותם, טרם עלו במעלות ההשכלה ודרך ארץ, וטרם יבינו להיטיב מעמד נכסיהם במדה אשר יוכלו למלאת מקום בעלי הנכסים; ולרגלי מסלות הברזל פנה לו המסחר דרך חדשה לא שערוה אבותינו, ואיננו משוכלל עוד על יסודות פורחות באויר הנשענות בזרוע ההצלחה העורת. כל החדשות והשנוים אשר בכחן לשנות פני המסחר, על כנפי איש ידאו מקצה העולם ועד קצהו. זלוול שכר הובלת הסחורה ממקום למקום יעשה כמעט את כל העולם כלו לשוק גדול אחד. ולא ערמה ומרמה, ולא תרמית ונכלים יעשו עשר, אך סדרים מקוימים ובטוחים אשר נבצרו ידי הרוכלים הקטנים במעט כספם ובמעט אמונתם לעשותם. גם החנונים הקטנים והאמנים בעירות סר כחס מעליהם וחריצותם נסרחה, כי כל אחד יספיק לו צרכיו מן החנויות הגדולות שבקריות הממלכות אשר ימצא במו כל חומרי מרכולות שונות לברירה כאות נפשו, עם הבטחון שלא יונוהו בטיב מרכלתו ובמחירה. ורבים ימסרו את החומרים האלה גם להאמנים אשר בקרית הממלכה שיביאום המה לידי צורתם — ובכן דללו וחרבו מעינות הישפע הטבעיים והמלאכתיים, ואנו ואבלו השיואבים הרבים, וכעדרים עדרים יסעו כל היום מרחוב לרחוב בידם חבוקות ובנפשות נכוכות ועיניהם ישאו אל ההרים לבקש עזרה נוסף לזה עלתה הרוצאה למעלה ראש לרגלי סבות שונות אשר גם שרשן בקורות האומה הזו במחוזותינו: ימי המלחמה הסעוואסטאפאלית ימי בניני מסלת הברזל, הביאו ברכה רבה ואוצרות זהב במחנה העברים. אך כמהירות בואם כן מהרו לברות, ולא השאירו אחריהם כי אם אהבת המותרות והתפנוקים המכלה לשד האומה הזאת מנפש עד בשר. ובסבת חרות האכרים עלה בכלל מחיר המזון והכלכלה, ואין תקוה עוד כי ישובו ימי הוול כמו שהיו; כי בעלי הנכסים אשר לא הסכימו עוד לעבוד אדמתם בכח מכונות, יקר למו מאוד מחיר פעולת ידי אדם, ועל כן נבצרה מהם למכור תוצאות ארצם בזול אם לא יאותו להפסיד מכיסם. והאכר בצלחו להכין כל הדרוש לביתו ולחצרו וכדי שלומת מס שדרו המצער, מלבד שהוא כסתפק במעוש עבודה ולא יגע לעשות עשר, הנה גם תבואתו העודפת על כדי צרך ביתו יחדל למכרה בלי דמים מעולים, ויעשה ממנה אוצר בזוית ביתו.

נחזור נא על עניני דברינו בשיטה אחרונה. ונבאר בקצרה סבות העוני לפלגותיהן ולפרטיהן:

(א) סבות שרשיות, ופרטן: (1) העדר הסכם הטבעי בהחלקות

העבודות בהאומה לפני השרונות. (2) חסרון החרות והזכויות האנושיות אשר הרפה יד האומה הווי מלעלות מעלה בחרשת המעשה :

(ב) הסבות הקרובות הנולדות והמסתעפות מהשרשיות, ופרטן :

(1) השרליטנות במסחר ובמלאכה. (2) ואולי היא סבת להראשונה : רבוי הכוחות הפועלים הנשענים בענף פרנסה אחת ;

(ג) הסבות המוציאות אל הפועל, ופרטן : (1) חרות האכרים והשתנות

סדרי מדינה הנלווה אליה. (2) השתנות סדרי המסחר על ידי מסלות הברזל

וקוי התלגרף. (3) אהבת המותרות והתפנוקים בהנהגת הבית החיצונה.

(4) יוקר מחיר הכלכלה.

כל הסבות הללו בהצטרפן, הרגיוו מוסדות כנסת ישראל בליטא

ופולניה ורופפו עמורית. כי בקרבה החל הרקבון, עד בוא הרעב ותפרח

צרעת העוני בקירותיה לעיני השמש בעצם מוראה. והצרעת הווי פשה

תפשה והולכת ואין לה תקוה לחחיות בהחלץ האבנים והקצות את הבית —

כי אם בהקנתו מחדש ויתגשא על חרבותיו בתפארת סדרים חדשים.

ואנירואה בזה אצבע ההשגחה העליונה שהוציאה בפעם הזאת את כל

חציה מאשפתה : חרב, דבר, ורעב — לשים קץ אל המעמד המרופף פעם

אחת, ולשכלל על הריסותו מעמד מדיני ומוסרי, שלא יבצר ממנו לחושיבני

בשורת האזרחים היותר נכבדים ומועילים לישובו של עולם. מי יתן

ותעוררו אהב"י לקול ה' הקורא אליהם מתוך ענן המצוקות והתלאות ; מי

יתן ויתבוננו על אלה הרעמים והוועות אשר יועזעו האדמה תחתיהם —

כי לא נבראו אלא לפשט העקמומית שבלב הכנסיה הישראלית ולישר

החרורים מבית ומחוץ.

§ ב

נחיצתנו בעבודת האדמה וכמול טענות הממאנים בה

עתידים כל בעלי אומנות לעמוד על הקרקע

(ינעות ס"ג)

בפרוץ הרעב בארצנו, שקדו נדיבי אהב"י בכל מקומות מושבותיהם

לשוך חמתו באמצעים שונים. אין לך עיר ועדה שלא השכילה אל דל

באשר תשיג ידה. אך על כלם גדלו פעולת החברות הנכבדות תומכי דלים

שנוסדו לתכלית זו בליק מעמיל וקאניגסבערג, בהחיותם רבבות נפשות

עטופים ברעב גמור ולקוחים למות וראי, בהכסף הרב אשר הוילו לידם

תושבי אשכנז ואמערקא. זכרה להם אלוה לטובה ! נתמה היא זאת ללב

המיצר בצרות ישראל, בראותו עד כמה גברו רגשי החסד והרחמים באחינו

בני ברית הנפוצים בקצות האדמה ומרוחקים זה מזה, כמו במקום כן גם

בדעות ובתכונות. הלא למרות כל דוברי עתק הנותנים דופי בגאון ישראל,

יעידו בנו מעשים בכל יום כי לא גאון־הבל הוא ולא בשוא יסודתו. הרגש הזה, הוא באמת אחת הסגולות הכלליות בהאומה, וכבריה התיכון מכריח בה מן הקצה אל הקצה. אפס כי לא על רגשותיה לבדן תחיה האומה. לא נעלם מאתנו כי כל החברות הללו ילידי השעה הנה, ואך לשעתן נבראו, ועוד מעט ועקבותיהן לא תודענה; כאותם מלאכי השרת שעושים שליחותם ומתבטלים. ומלבד אשר יוחק שמן לזכרון לדור אחרון על לחות קורות עולם לאות ולמופת חדש על מציאות מדת התנינה בורעו של אברהם — אין שכר קים לפעולתן. ובקרבתנו סואן ברעש ורוח מבינתנו יעמיק שאלה: איכה נגדור בעד הרעה לבלי תפרוץ שנית בעוזו נוראותיה להשחית ולכלות באין חמלה? מי יעצור כח להבטיח עמדת העניים המרובים והמתרבים, אשר אך מעט קט היתה להם הרוחה — לבלי יהיו חייחם תלואים להם בכל שעה ושעה מנגד ולא יחרד לבבם תמיד, פן יישר בעיני הזמן להציף עליהם את האסון הנורא כמקדם?

בימי הרעב נשאו את ראש האומללים אשר נכזב מעין פרנסתם, ויהיו מספר נומלי פרס מן הקופה ערך חמישית התושבים, מלבד האביונים הנכלמים הנגועים בסתר אהליהם ברעב וקרה, או החיים בחסד מיודעיהם וקרוביהם. הלא ישמעו אונדך קורא יקר! ולא יאחוך שער? יותר מחמישית התושבים צפויים אלי מות נורא מאד, אם אולי יסתמו חלילה כל מעינות החסד והרחמים בפעם אחת! המספר העצום והמבהיל יבאר לנו די באר מעמד העוני בתוך המחוזות הנזכרות, ויציג לפנינו את שברם ואסונם בשפה יותר ברורה ונשגבה מכל מליצה וישר בעולם.

האמנם לבנו נכון בטוח כי לחץ הצרכים יפנה לו דרך לעצמו, ויברא בתוכנו מעמד חדש משוכלל בתקון כל המגרעות. אולם גם בני עיר שרופה באש הנפוצים על פני השרה עם מעט הונם ורכושם שהצילו משני הלהבה, גם הם אחר יום או יומים ימצאו מעון ומחסה לכליהם וקנינם, אך כמה כלי יקר ינפצו וישברו ביגתים במצב תהו וצלמות? כמה מהם יאבדו ויעלו בתוהו? והנה אם יום או יומים יעברו לבני עיר נשמה עד בואם אל המנוחה — הלא יובל יובלים יחלפו ויגונו לאומה שלמה שנהרסה ממעמדה, בטרם תמצא ידה להתישב ולהבנות על תלה. ובין כה וכה רעב דבר וקטב מרירי יאכלו בעם וישוהו צהרים. ובמה איפא נסיר את המלאך המשחית הזה?

השאלה הזאת כבר שאלוה זקני ישראל לדוד המלך ע"ה: עמך ישראל צריכים פרנסה, ואין הבור מתמלא מחליתו? ותשובתו היתה קצרה וכוללת: לכו ופשו ידיכם בגדוד. וכונתו בזה: ההשתדלות להביא ספוקם ממעינות נובעים מחוץ לגבול האומה שאין המים שבים אליהם ללכת. ואין לך מעין היותר מספיק, מהמעין הנובע בדרך ישר מצנורות הטבע וכחותיה הסרים למשמעתנו, והם: עבודת האדמה, ובתי המלאכה.

עוד דרך שניה יתנו לפנינו השוקדים על תקנות ישראל, והיא: דרך הפזור; כי אחב"י הדרים עתה הרבה במקום אחד, יתפזרו אנה ואנה זעיר שם זעיר שם, לכל יצרו איש לאחיו. ואך נפלגו בדעותיהם בדבר בחירת המקום אשר יכשר יותר לקבל את הנודדים הללו בחיקו; יש אשר ישיתו פניהם דרך מבוא השמש לאמעריקא, באמרם: אשר שם הזהב נתון כאבנים והמשתכר אל צרור נקוב ישתכר ג"כ שבר רעבון ביתו, ועוד ירכו הימים עד אשר תכבד על הארץ הזאת לנשוא את רוב האורתים הבאים להשתקע בה; ויש אשר יתנו היתרון לפנים ארץ רוסיא, באמרם: כי אם יבצר מאתנו לפי שעה להאחו בהארץ ההיא ככל אות נפשנו, אך תקוה נשקפת לנו כי בהפתחה לפנינו כסדקה של מחט (ברשות הנתן להסוחרים הגדולים והנאמנים). לא ירבו הימים ותפתח שעריה לפנינו כפתחו של אולם ולא יהיה מעצור מהשתקע בה כל איש בן ישראל באין הבדל. והאיש אשר יבוא אל הארץ ההיא יש לו מקוה לכונון לו שמה אשיות הצלחתו ביתרון הכשר חריצותו. כי שונים המה דרכי מסחר העברי מדרכי מסחר הרוסי ודרושים יותר לתועלת הקונים; בעוד אשר הרוסי האוהב מנוחה ימכור מרכלתו בריוח פי שבעה, כבר סבב לגלגל המסחר בידי העברי שבעתים ותמצא ידו להזויל את המהיר מבלי שיוגיע לו נזק מאומה. על כן ירום היהודי ויצלה ובכל מקום ידו על העליונה. וכבר ראינו תועלת העצה הזו בצאת האמנים המעטים ממחוזותינו לפנים הארץ, כי בעוד אשר האמנים האלה מוצאים הית ידם בריוח באחת ערי הממלכה שמה, יתנו רוחה לאחיהם הנשארים פה להשיג עבודה כדי משרת כשרונותיהם מבלי יהיו אנוסים להזויל מחיר זעת אפם. ואולם אם אמת הוא — וגם מנויה וגמורה בסוד חכמי האיקונומיה — כי הפזור לישראל בהיותו בנוים מבלי כל בסיס לפרנסתו ומבלי כל נכסי צאן ברזל, נאה לו ונאה לעולם; יען כי יש בכח הפזור לתת קצב להקונקורנציה מבלי יאכל איש בשר רעהו וימעט מדת הישרלטנות — אך הדרך הזוה אין בכחו כי אם להסיר את הסבות הגורמות הקרובות אשר מנינו למעלה, ונבצרה ממנו לרפאות המחלה משרשה ולהשיב ההסכם הטבעי למכונו. לזאת איפוא אנהנו נותנים את משפט הבכורה להעבודת שכל המעלות כלולות בה.

אבל אם אמנם נעלה מכל ספק כי חרשת המעשה היא מעין עשר וברכה לאומה ומדינה במדרגת עבודת האדמה. גם היא מקורי מוצאיה המה הכחות הטבעיים, כחות הגוף ועמל כפים יתנו הצורה להגולמים, והצורה, הלא היא בריאה מחודשת מעקרה. ובאמת עינינו הרואות כמה ארצות שאין אדמתם מספקת לרובי תושביה, כמו ארץ אנגליה וזכסניה, בתי המלאכה ירשו מקומה ומספיקים מחיה לרבבות אנשים — בכל אלה לא נוכל להביא הפרחת חרשת המעשה במספר התקנות המיוחדות להטבת מצב היהודים. הן לא היהודים יעצרו בעד הסתעפות חרשת המעשה בארצנו, ונהפוך הוא; אנהבי ישראל ושונאיו, יעידון יגידון ויתאימו

בעדותם : כי היהודי זריו והרוץ מאד בעבודת הפכריקאות. בתי חרשת המעשה אשר בהערים, ביאליסטאק, טשעכניאווזי, טאמאשאוו, לאדז ורוזינאי" המה לנו לעדים שנמצאו במספר עובדיהם הרבה יהודים חרוצים וזרזים מאד. אולם אין תקוה להסתעפות חרשת המעשה בארצנו, בטרם תפתר שאלת מצב ההשכלה בעם רוסיא בכלל. הצרכים ההכרחיים המה המילדים להמצאת חרשת המעשה, וברבותם תרבינה ; אך הצרכים לא ירבו להתהפך ממותרים להכרחיים, כי אם לרגלי התיפות ההרגשה התלויה בהסתעפות ההשכלה. וארץ רוסיא, עקב אשר התמחמה בלכתה ארח ההשכלה ונפלת היא מרעיוותיה האירופאיות בחרשת המעשה — אין תקוה עזי כי תהפך היא למעין משפיע תוצאות מלאכת ידים לארצות אחרות. אך כל טובה צפון בקרבה, ובהקיץ אכריה לתתיה והרגשה, וצרכיהם יתרבו, או אז תחוג לה חרשת המעשה את חניה. אך כה כתנו אנחנו היהודים המעטים כי ניהל להביא התמורה הגדולה הזו בחיי הגוי העצום ? פעולה נשגבה כמוה שמורה להמלכות אשר במאמרה תברא עולמות ותחריבם, ואין לאנשים פיטים להכניס ראשם בה. לזאת איפוא אנו נותנים משפט הבכורה לעבודת האדמה.

האדמה, כפי מה שאמרנו היא הבסיס והיסוד שעליו תשוכלל כנסת מדינית וחברת לאום ; ועבודתה, מעין נפתח ממקור הטבע שאיננו פוסק מהספיק מוזן ומחיה לרבות בני אדם מבלי שיצטרכו להתפרנס זה מזה. היא מעסקת ידי המון אדם רב מהפחותים שאינם מסוגלים למסחר ומלאכה שיש עמה חכמה, ויפנו הדרך, לאחיהם העולים עליהם בכשרון הרוח. ולכן אין טוב לישראל בימים האלה, כי אם לשוב אל האדמה אשר עובדה מקדם באונם או ברצון וישובו לעבדה ולשמרה ולדבר על לבה, והיא תענה למו את הדגן התירוש והיצהר ומעשי ידיהם יתברכו. אך בדרך כזה נצליח להעלות ארובה למחלת בני עמנו הנושנת ; ובטרם נשתדל להשיב ההסכם הטבעי על מכוננו באופן שהפחותים יתפרנסו בדרך ישר מבח ידיהם ועבודת יצורי גום — אין תקוה לתקונים נאמנים. עלינו להשתדל לתת להיסוד הבור הזה את תעודתו הטבעית, ותחת אשר הוא מערב ומבלבל היום בקרבנו כל סדר ומשטר נכון — יהיו למבון ובסיס להכנסיה ותחי עמדתה נכונה ובטוחה אשר לפי שעה איננה מתקימת אלא באמצעים מלאכתיים, וכל רוח שאיננה מצויה עומדת להפכה על פניה.

אולם בטרם נציע עצתנו זו לפני דעת הקהל כעצה מוחלטה הראויה לקבלה, עלינו להגן בעדה מפני תנואות החוככים עליה וימצאו בהמגרעת. כי אם אמנם אין חולק עלינו ביסוד עצתנו, רצוני : בנחיצת עבודת האדמה להטבת מצבנו — יש חולקים עלינו באפשרות יציאתה אל הפועל, באמרם : כי היהודי לא יצלח לעבודה זו מטבעו, ואם יקר מקרהו ויפותה לעזוב מסחרו וכלי אמנתו ולעמוד על הקרקע, לא יראה פרי בעמלו, וגם דור שלישי אשר יולדו לו לא יבואו בקהל אכרים חרוצים. כאלו נאצלונשמות

בני ישראל מעולם שכלו מסחור; או כאלו לא חפץ ה' לתת את שארית בניו לטפל בעבודה בזוויה ושפלה המטפשת את לבם, ומפריעתם מלמלא תעודתם להיות כהני ה' ולקרוא בשם אל עולם. אך עד כמה שגו והיציאו משפט מעוקל למרות התולדה המכחישתם על פניהם! אין אנחנו יושבים בארץ אשר לחוף ימים תשכון, ואיננו אוהבים את המסחור. ולזאת אין לנו כל דבר עם עמים אחרים במה שיוצא לרגלי המסחר. ערי מושבותינו רחוקים מן הים. ארץ חמדה נתנה לנו למורשה, ואנחנו עובדים ושומרים אותה בשום לב" — הדברים האלה יצאו מפי סופר קורות ישראל שחי בערבה של האומה (יוסף הכהן נגד אפיאן). ומכל אלה למדנו כי גוי עובד אדמה ורועה מקנה היה ישראל מעודו, ודרכי המסחר זרו לו. וגם כל סדרי האומה והליכותיה מלפנים, גם כל פקודי תורה"ק שדברו בהוה והוצקו בדפוס העבודה הזו — כל אלה יתנו עדיהם להצדיק עדות הסופר הזה. ומדוע לא יצלה עתה לעבודה האדמה? ומה זה הסב בתכונתו אותה התמורה השרשית? ולא עוד, אלא כי גם מעשים רבים עומדים לימינו להעיד: כי היהודי יסכון לעבודה זו גם בזמן ההוה, ולא נופל הוא מאחיו הנוצרים במקום שידו משוחררת. כמה מושבות יסרו היהודים באמעריקא בתחלת ימי הגלותה ויעלו במעלות ההצלחה? בארץ אונגריה, עיני ראתה רבים מבני עמנו בעלי נכסים ינהלו את עבודת האדמה בחריצות יתרה, זמנם זכו לשם והכרת טובה מאת העם והממשלה. וגם במלוא רחב ארצנו, נמצאות ערים רבות אשר יושביהן ימצאו חית ידם רק מעבודת הגנים ופיטום אווזות וכיוצא בהם, ומפליאים לעשות מלאכתם. ושארות הפליטה והאכרים אשר יצאו זקופים מתחת תגרת ידי המאורעות שעברו עליהם בסופה וסערה, מצאו מאה זעירים בפרי זעת אפם, וישתקעו בעבודה זו, עד כי הצטיינו מאד בבקרת הליוסטרציה האחרונה. ומי יתן ויגידו לנו פשר דבר המראה הזו?

האמנם כי גם החולקים על עצתנו זו לא יסמוכו על טענות של שקול הדעת (?) לבר, ויבואו עלינו מווינים גם בנשק תורת הנסיון, ושואלים אותנו: אם היהודים ראויים לעבודת האדמה, מדוע אם כן לא שמעו רוב אחב"י בדבר הפקודה משנת 1887 אשר נתנה להם במתנה כבדת ארץ ככל אות נפשם? מדוע לא תפשו את העת המכשרת הזאת לאחוז בהאדמה, ויבחרו להם לתת את בניהם בין תופשי רומה וקשת (אשר גם המלאכה הזו איננה אהובה וחביבה כ"כ לפני היהודי, כנודע) מתתם ללכת אחרי המחרישה? אך לא מחכמה שאלו על ככה; הגה המעשים שזכרנו למעלה יוכיחו למדי כי היהודים לא חסרי-כח ולא חסרי-אונים וכשרון המה לעבודה זו. ואם לא הצליחה הממשלה במסותיה בשנת 1887 — אין מביאים מזה ראיה למשפט מחלט לכל הזמנים. כי מקרה זה הוא היוצא מן הכלל, לרגלי סבותיו המיוחדות והגלויות לכל חוקר בהשקפה ראשונה; לא מהתתעוררות מצד העם יצא דבר הקולגיות אז; לא על ברכי מסבות הזמן נולדו בה כר ה — אך רצו!

מלך אדיר קראם לאור המציאות ובהבל פיו נבראו. וככל מעשה אנוש הממדר בואו בטרם תחייבהו ההסתעפות הטבעית, לא היתה להם כל תקומה. זה שלשים שנה עברו מיום אשר נשמעה הקריאה של חסד במחנה העברים: לכו לסבלותיכם! הפרנסה היתה אז כצויה בתוכנו, וההמון הרב הי היה מנוחה איש איש תחת עץ מהיותו; וזכר עבודה זו נמחה מלגם זה מאות בישנים ולא האמינו בכשרונם אליה — היפלא איפוא כי לא חשו לעזוב מקור פרנסתם שהספיק למו די צרכם וללכת לקראת הצלחה מסופקת? היפלא איפוא כי לא בנקל נאותו להמיר קנה המדה וכף המאזנים ביתד ומחרישה שלא הסכימו בהם זה יובלים?

„אבל הלא רואים אנחנו” יוסיפו לשאלנו „כי המסות לעשות את היהודים לעובדי אדמה בתחבולות מעשה חושב (קונסטליכע מיטטעל) יקר מחירן להממשלה ולא הביאו כל תועלת גם לאלה אשר שמעו לקול הקריאה הזו? עינינו הרואות” (יוסיפו לאמר) „כי אלה המעטים אשר בלכתם שולל אחרי המיון כוונתם נטשו ארצם ומלאכתם לנוע לקצה ארץ הנגב, רובם עובדי שדותיהם עממה וישובו לאומנתם ומסחרם — בעוד אשר שכניהם האישכנזים עתקו וגם גברו חיל?” אך גם השאלה הזו מאפע לכל היודע קורות הקולוניזציה הזו. הנה אמנם יקרו מאד המסות הללו להממשלה ולא הביאו תועלת מאומה יען כי בתחבולות כל מעשה חושב נעשו ולא לפי חקי הטבעי והפשוט.

לא חלקו להיהודי אדמה לעבודתו במקום שבתו; לא נתנו לפנוי את הארץ לבור לו באשר ימצא ולהאחו שמה — אך כברת ארץ נועד לו נחל איתן שלא עבד ולא נזרע, הרחק מאד ממקום מגורו. ואם אמנם האדמה פוריה ושכנה, אך המקום מוזר לו בטבעו ותכונתו ואנשי המקום כנכרים נחשבו לו. ויהי כגר בארץ מבלי מצוא העזרה הדרושה לו. גם גוי עובד אדמתו מלידה ומבטן אם יעתיקוהו פתאום אל ארץ אחרת המזורה לו, לא יצליחו מעשה ידיו עליה כימים הראשונים. הנסיון הורנו למדי עד כמה יש להאישכנזים והלעטיים להתחרט על אשר נפתו לעצת השלוחים מבעלי הנכסים אשר בנגב רוסיא לעזוב רבצם וביתם ולשוב לשבת בהמחוזות החמים הורים להם; אלו מתו בכפן; אלה הלכו בגולה ונפורו לכל רוח; וישארית הפליטה, יזרעו אל קוצים ויזרעו בענים, ויעברו עדן ועדנים עדי יראו פרי בעמלם ויתערו באדמתם החדשה כאורחים רעננים. הגע בעצמך! אם בגוי למד בעבודה — כך, על אחת כמה וכמה שאין לנו מה להוחיל מאנשים טורונים שלא היה להם כל מושג מעבודה זו, ולא החזיקו בה כי אם מרגש ההתיאשות, כאשר יושיט הטובע את ידו אל קנה רצוף. כי מי אמנם עזב את ביתו ואת חייו המורגלים להתליפם בארץ נכריה ובמלאכה מזורה לו? בעלי הנכסים והכסף אשר הוכרחו להפסיד הרבה במכירת קניניהם, לא אבו להניח כספם על קרן הצבי ולהטמינם בידי הצלחה מסופקת להם; בעלי המלאכה והאמנים אשר חסם במתניהם ואונם בשרירי בטנם, גם הם לא אבו לעזוב עיר מגורם, באשר מצאו די ספוקם ותית ידם

במקומם. ולפיכך לא השתמשו בטובת הפקודה משנת 38—1837 כי אם מתי מספר רפויי כח שמלאכתם איננה מספקת או שאבדו כספם בענין רע ואבדו כל מנוס מנהם — אלה נשאל לבכס לבוא הערסאנה! אמנם כי הממשלה הביטה עליהם בעין חמלה ותצו על עושי דברה להיות מעירים לעזור להנוסעים האלה ולתת להם די הוצאות דרכם מאוצרה כפי הקצוב, אך על ידי מעשה חושב מצא לו הכסף נתיב לא ידעו עיט וצמרות נעלמות מאוד, ואל צלחת בעליהם לא הושפעו כפי הנודע; ועל ידי אמצעי מעשה חושב הלזה שוקר מחירו להממשלה, ענו הנוסעים בדרך כחם ויבאו למתחן חפצם חסרים בגופם וחסרים בממונם, וקצרה ידם למצוא מחית נפשם לפי שעה בימים אשר בין הריון ללידה, ומכל שכן כי נבצרה מהם לנטוע אהלם על מכוננו ולהכין כל הצרכים הדרושים להעבודה הזו כי פגעו על כל צעד ושעל אך מכשולים ומפריעים — ומה איפא פלא אם לא קם בהם רוח ורפו ידיהם מעשות תושיה? אך קוצים וברקנים סביב שתו עליהם בדרכם החדשה שאחזו בה מתחלה בלב מלא תקוה, אולם הישוישנים והפרחים אשר הבטיחו, גם מרחוק לא הביטום. ויתורו להם אחרי הנסעה אחרת אשר תלוה אל עבודת האדמה וממנה ימצאו פרים, ועל כן נעזבה האדמה כי התרשלו בעבודה וממצב כזה יקחו למו החולקים על דברינו, מופת על העדר כשרון היהודים לעבודת האדמה בכלל? ויגזרו אומר כי גם בנים אשר יולדו להם דור עשירי לא ייטיבו מאבותם! ישנו ישנו! וקוה נקוה כי אם יתנו היהודים לבם לעבודה זו, יפעלו גם בה ביתרון הכשר הדעת אשר להם, ויבראו גדולות ונצורות לטובת הארץ ואורחיה בעזרת רוחם הכביר העשוי לבלי חת בגשתם למסה ולפעולה — אונטער נעהמונגס גייסט —

אלה הם הסבות אשר הפריעו אז לנטוע העבודה בתוכנו באופן שלם וטוב. ומן העת ההיא עד היום כשלישים שנה הלפו ונגזרו, וכל ההרפתקאות שעברו עלינו במשך הזמן ההוא פעלו פעולה עזה על דעת הקהל והליכות המחשבות והרצונים; את אשר נקעה נפשנו ממנו אז, עתה באהבה נחבקה; והאדמה אשר מאסנו בה, היתה לראש פנה וחפץ כללי. החליפות והתמורות אשר היו בעולם, הניסו מפניהם כל הצללים, והמסחור הקטן מחלתו אנושה. ועוד מעט תאמר עליו באר פיה; וצוק העתים והמאורעות פקחו עיני העם לדעת: כי לא עוד ישכנו ברד בין החיים, והנם מוטלים בחברה גדולה, והמה ערומים מכל כשרון המחיה את בעליו; ועיניהם יראו את הקולוניסטים אשר שקרו לעבוד את האדמה ולשמרה למרות כל התלאות שעברו עליהם — עתה ברנה יקצרו אלומותיהם, גרנותיהם מלאות בר, הרפתים בקר, ויתערו כאורח רענן. ואם בשנות ראינו רעה, בשנות השדפון לכל הארץ, בעת אשר רבבות בני האדם הנושאים ונותנים בשוק נהרסו ממעמדם ויעזבו בתיהם. ומולדתם להיות נודדים ללחם — האכרים העברים לא עזבו מקומם, וישאו תגרת יד הזמן במנוחה. כי אם אמנם מחסור הגיע גם עדיהם, אך רעב לא ידעו ולחם מצא למו.

מכל האמור נוכחנו לדעת כי אך מדומים המה כל המפריעים המדינים והמוסרים שהפריעו אותנו מעמוד על הקרקע. אך צללים המה אשר בהגיה עליהם אור הבקורת יברחו ויתמוגגו. אפס כי עור אזנינו תשמענה דבר מהחרדים הפתאים, באמרם: יען עינינו הרואות כי לא הצליחו כל אנשי לב לנטוע העבודה הזו בתוכנו מחדש וכל עמלם כלה בעשן כלה, יגורנו מאד פן אצבע אלקים היא הרומזת לנו כי רע בעיניו להשיב זרע בחונוי לעבודה המטפשת את הלב ומגממת את השכל; ומלבד שהיא מנכלת את הפנאי והתפשיות להתהלך בחקר דבר ה', הרי היא מרבה מבשולים דתיים בדרך מעשה המצות שהרבה מהן תלויות בה וקשה לשמרן כראוי — .

לא ידעתי את הדרך אבחר לי להשיב להפתאים התמימים הללו כאולתם; אם למלא עליהם פי שתוק, או לנוד להם ולהשיבם בנחת. כי באמת האנשים האלה בצרות דעתם והשקפתם שנכלאו על פי התלאות המציקות אשר הפרידום מן התבל והחיים, מעוררים עליהם נחומים ומנוד ראש. אולם אני אראם לדעת כי לא כתורה וכמצוה יעשו בשורם אחרי הליכות ההשגחה הנעלמת לכונן אישורנו בחיים על פיה. כי אין לאדם אלא מה שעניו רואות ושכלו הישר מלמדהו. יעקב אבינו ע"ה שלא היה מקמני אמנה, לא חדל מלעשות בנפשו עצות להנצל מכף עשו ובתחבולות עשה מלחמה; דוד המלך ע"ה אמר: השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם; שלמה בנו אמר: שומר רוח לא יורע ורואה בעבים לא יקצר; המלך הצדיק יחוקיהו אשר צפה ברוה"ק בנתיבות ההשגחה וחשב לנשות על פיה מנתיבות דרך ארץ, גער בו הנביא: בהדי כבשי דרחמנא למה לך! ובמופלא ממך בל תדרש לעשותו, אע"פ שאתה למד להבין ולהורות. גם הליכות התבל והנסיון יעמדו לשטנה מול הצופים במרכבה ויודעים דעת עליון. כי לוא אליהם היו שומעים ראבערט שמעפנזאהן הירעפשלד ולעספעס, והיו מרפים ידיהם מעשות תושיה בגלל המאורעות הרבות שהפריעו את מלאכתם בתחלה, בשפטם כי ההשגחה תפר עצתם — לא היו לנו מכונות הקישור, הקוים המבשרים בעמקי תחום רבה, ותועלת עציון-גבר, וכיוצא בהן. והעולם מה תהא עליו? ומי יעיו איפוא ללכת לקראת נחשים ולהפריע את הטבת מצב אומתנו הנראה לעינים? הלא טוב איפוא נקרא להמנחשים הללו, הלא טוב עשיתם כי תחת להרפות ידי השוקדים על התקנה הזו בצלמי בלהות והזיות שאין בהם ממש — הייתם משתדלים לסקל מכשול טפשות הלב מן הדרך להעבודה הזו, כי לא יפלא מבני אדם מאומה אם לכם נכון עמם ושכם אחד ירוץ למטרה; הלא טוב איפוא כי תחשבו מחשבות להשיב ישראל לאומנות אבותיו, מבלי אשר יטפיש רוחו וידח ממנו נדח. כבר אמרו חז"ל: לא המקום מכבד את האדם אלא האדם מכבדו, והשכלת האדם תלויה בחנוכו ולא במוצא פרנסתו. במקום שהחינוך נעזב וגדלו הנערים כפראים במדבר גם בבתי אצילים ונדיבי עם,

ואור תורה יפיץ נהרה גם במחשבי אהלי אכרס ורועי בקרים. ולכן בלב נכון ובטוח נוכל להפקיד המון גדול מישראל בחיק העבודה הזו, אם אך נדאג מתחלה לכונן לבניהם סדרי החינוך באופן שנעניקם מסגולת התורה והמדעים בשעור הראוי להם, ונשית להם עצות להלחיב לבותם באש־דת ורגשות אמונה צרופות ולהנחילם מוסר ודרך ארץ ולב טוב, אשר זה כל האדם — .

חלפו הלכו למו מעתה כל המפריעים המדומים אשר היו לחצים שגונים בידי המסטינים עלינו, לבלתי תת לנו אחיזה באדמ"א אם כל חי; הוכחנו לדעת כי היהודים לא חסרי כשרון ולא חסרי רצון המה להשתקע בעבודה הזו, ולעת כזאת התעורר אליה החפץ ביתר שאת, וגם הארץ הלא רחבת ידים היא לפנינו: בפנים ארץ רוסיא הקטנה והחדשה קרן בן שמן כגן ה' בארץ מצרים, אדמתה פוריה ושמנה ונותנת יבול לכפזיר, מוכנת להעשיר יד חרוצים במדה גדושה; אחינו באמריקא יקראו אלינו באהבה לשית פנינו דרך מבוא השמש להאחו שמה באדמת הפקר המלאה לה כל טוב; גם ארץ אבותינו השוממה והעזובה בידי פראים עצלים, באהבה תקבל בחיקה מכסת נפשות מבניה אשר נדרו ממנה, כי עוד לא חדל דשנה ושמנה גם היום, ועוד תתנוסס ביפיה וענתה כימי נעוריה לולא יזרעה אל קוצים; כל המקומות הללו מוכשרים לקולנויות להחיות עם רב. כן למרנו על פי הנסיון להכיר את המפריעים שעמדו לשטן בהמסות הראשונות, ובנקל עתה להסירם — הרי שולחן והרי סבין הרי בשר ולמה יסרבו האוכלים? אך אין פה לאכול! הרי אדמה והרי עובדים עומדים ומצפים, ולמה לא יתושו להשליך מידיהם מדותיהם ומשקלתיהם ולהחליפן בדרך ומתרשה? אך אין בידיהם האמצעים הדרושים להוציא את הפצט למענה! האמנם רבו היום האנשים העורגים אל האדמה ונושאים את נפשם אליה, אך מעטו מאוד אלה הראוים אליה בפעל. מהם מי שיחסר למו רב אונים וסבלונות ושקידת עבודה, ורובם הם אשר ענים ודלותם כתרסם ביניהם ובין חפצם. כי הכרת מעלת העבודה עמדה להם ביטורים ולא נתקקה על לוח לבם כי אם ברשמי דם ואש. כל עוד שהשעה שחקה להם ועצרו כח לשחות על פני המים, השיאו נפשם לתקות שוא ומדוחים כנג הפורח בטרם יבשו סנפיריו. ולא הבינו לאחריהם, כי אם אחרי הרגישם במשרם רעל נשיכת המורת בחרות אפס, והאסון כשואה עלה להחרירם ממנותחם ולבטל חלומותיהם. האמנם כי עתה נכנע לבכם ושואפים לעבודה זו בתאות נפש, אך מאין יקחו העניים הללו פרנסת החוצאות הרבות שהעבודה הזאת דורשת מידו כל מתחיל?

הנה אין עיניהם של העניים נשואות אלא לאחיהם העשירים שבמדינות. הרב החכם הרשי"י פין מו"ל את הכרמל, היתה עצתו אמונה בהרבה מאמריו לכונן חברה ישראלית גדולה וכוללת ברשות המלכות, אשר זו תכליתה לשקוד על תקנת האומה בפנים שונים הנשקפים למטרה

אחת. אין ערוך לכל הטוב שביר חברה כוללת כזו להשפיע לעם עני ודל אשר זה אסונו: כי החושבים להיטיב עמו אינם יודעים מחלתו, ותהי תרופתם רעל משחית. אך רופאים מקרבונו הבקיאים בטיב אחיהם ומסתרי תולדתם — בידיהם תוכל הממשלה להפקיד טוב האומה הישראלית. והנה אנחנו לרגלי עסקנו בכאור נחיצת עבודת האדמה, עלינו לקבוע פעולת החברה ביחוס להעבודה הזו. לדעתנו תצא פעולתה לשלשה ראשים:

(א) להשתדל בהשגת רשיון מהממשלה לכל ישראל, לרשת להם אחוזת נחלה בהמחוזות המערביות;

(ב) להשתדל בהתחדשות הפקודה משנת 37 לכונן קולניות להיהודים בערבות הפוריות ולמסור בידי החברה דבר הוצאתה לפעל;

(ג) לקנות לה אחוזות נחלה מנכסי עדיות ולכונן בהם בתי למוד והרגל לעבודת האדמה, על הדרך שעשתה חברת כל ישראל חברים באדמת הקודש. בהמשך מאמרנו ראינו כי אחת מהסיבות הראשיות שהפריעו הפרחת הקולניות ברוסיא הדרומית, היא: אשר לא חלקו היהודים את אדמתם במקום שבתם, אך העתיקו רגליהם מעבר להרי חשך, ויסבלו צער גלגול מחלות עד בואם לארץ מזורה למו בתכונותיה ובמוג אוירה. העמל הרב והיגיעה אשר קדמה פני העובדים האלה בבואם לשרה קרקע בתולה המצמחת קוצים וסילוונים ומגדלת עכברים וחפרפרות המפסידים את התבואה — לא היה לאל ידם לחזק ידיהם לעשות חיל בתשוקה יתירה. ובעיני מי יפלא איפוא, אם בחעיק עליהם התלאות הרגילות לבוא לרגלי כל התחלות — נפל לבבם עליהם וכשל כח סבלם? ושובה גדולה שאין ערוך אליה הנחילתנו הממשלה, לוא הורשתנו לקנות לנו שדות ונכסים במקום מושבותינו, גם מבלי ההנחות המיוחדות.

רבים המה הנכסים הנמכרים עתה בזול על ידי בעליהם בעצמם או בהכרזה, ואלו ינתן רשות להיהודים לעשות כזאת, בלי כל ספק שהיו נזהרים המונים המונים לאחוזו בענף הפרנסה החדשה מבלי שינתקו מן הישנה פתאום, והיו עושים ומצליחים ורואים פרי בעמלם. אולם בעוד אשר המבורכים בפרנסה מספקת ידם להתחנך מעט מעט בעבודה זו מבלי החרד מנוחתם, הנה צבא רב עניים מרודים עדרים עדרים יתהלכו בארץ לארכה ולרחבה הם ונשיהם וטפם מבלי כל מטרה ומבלי כל תקוה, כי עיניהם נשואות אך ללחם ולנדבות טובי לב, והאומללים האלה במה וישעו? נרפים אתם נרפים! ישגור בפי כל המשכילים אבירו הלב סימי פרעה עד היום, להשיב פני כל דך נכלם הפושט יד. האמנם לא נוכל לבחד, כי כרובם כן נמזרו לחבטלה וינעם למי לחם עצלות, אך הנסיון הורה לדעת, כי העדר המלאכה מביאה לידי עצלות ובטלה. ובמדינות אשר בהן הסתעפה חרשת המעשה ותובעת ידים רבות לעבודתה, שמה רבתה החריצות ואהבת המלאכה. גם החמון הרב המחזירים על הפתחים, לא באו לידי מדה זו אלא לרגלי העדר המלאכה. ובגללם נחזיק

מאד התחדשות הפקודה משנת 87, בצירוף גזרה ופקודה נמרצה לכל קהלות ישראל שימסרו מתוכם כל גבר בן אונים ההולך בטל, לשלחו להקולוניות האלה, והוצאות הפקודות האלה אל הפעל, תמסר בידי ועד החברה הנזכרת. ומברכת ידים כאלה יש תקוה כי ערבות ציה, תפרתנה, וידי עצלים, תעשינה תושיה.

מחפשי מומים ומבקרים מדומים, נותנים דופי במעשה החברה הנכבדה כל ישראל חברים, אשר נתנה לבה לבונן על אדמת הקודש בתי למוד לעבודת האדמה: הבתים הללו דורשים הון רב לפרנסתם מבלי שיהיה לאל ידם להביא תועלת כי אם לנערים מתי מספר בזמן ארוך ושנים רבות. ואם לא טוב עשתה החברה — יוסיפו המבקרים הללו — אם לא פורה הון עתק לסדרים יתרים וללמודים שאין בהם צורך כלל, ותחתיהם נתנה לבה לרשת קרקעות הרבה ולהושיב עליהם אנשים הרבה גדולים ובעלי כח והנמסיון לבדו ילמדם כל הנחוץ לדעת לשמושי העבודה הזו. אולם הדברים האלה יעידו על אומריהם כי נעלמה מהם נתיבות הנהגת המדינה וסדרי הליכות האומה. בחלומם יחשבו להשמיד אביון מקרב הארץ במאמר פיהם, ובסכלות דעתם יאמינו כי אוצר החברה מספיק להמציא עבודה לכל הולכי בטל ולהושיבם כלם אל האדמה. מאת אלף פראנקס הקדישה החברה הנכבדה לתכלית התיסדות בתי הלימוד, ואלו הוציאה החברה את הסכום הזה להושיב על האדמה משפחות עניות הלקוחות מאחר דלתי החנויות ומתחת משא הרובלים — הלא יבצר ממנה להשפיע טובה גם על מאה משפחות כאלה. כי איככה יספיקו אלף פראנקס לקנין שדה ולבנין אהל וגרנות וללקיחת שור וחמור וכלי המחרישה להעבודה היותר נחוצים? ולוא גם לא נפון עוד אם העניים האלה יושעו ויצליחו כמלאכתם ועמל החברה וכספה לא יעלו בתוהו — אך במה נחשבו משפחות מספר כאלה מול ההמון הרב ההולכים בטל, ועוד יותר מול הצרך הנחוץ להפיק חלק גדול מן האומה לאכזרים? הלא כמר מדלי המה! ואם גם בהתעורר כל ישראל שכם אחד לעשות ולפעול לטובת הענין הזה, אולי יצליחו להעלות מספר בתי אבות הנושעות עד כדי אלפים או גם עשרת אלפים — אך גם אז במה נחשב הוא? והנה אשאלכם אדוני המבקרים! אם כדאי הוא להרתיע כל הגולה בלה כסיר מצולה למען הביא עזרה למתי מספר? הירעשו ההרים והגבעות יתחוללו בלדתם עכבר? לא זאת היא תכלית הקולוניות להושיע אך לאלה אשר נאחזו בהם — אך תשועתם היא מקפת וכוללת. חכמת המעכאניק, המציאה את מכונת המחלצים להרים משאות גדולות שנבצר הכח החומרי של האדם לעשותו; וחכמת הנהגת המדינה, בחרה לה את ההוריה — בייא שפיל פארבילד — להטות שפעת המון אדם רב לחפצה כאיש אחד חברים, דבר אשר מן הנמנע היה לה להשיגו בפעולות מכונות ישר לתכליתו. אם חפצנו לעורר התשוקה בלב בני עמנו ליישבת סרקעות, עלינו להראות להם מעשה שחיה, עלינו

להורותם באצבע: ראו הנה האנשים הללו שומרים אדמתם והנם עומדים על גרם המעלה בחומרי ורוחני, מדוע תאחרו אתם מעשות כמוהם? ובאמת לו היו לנו קולניות מאושרות אך מעט, לא היינו צריכים עוד להשתדלות ופתוים; הקנאה עשתה את שלה, ועד מהרה התפשטה הפרנסה הוּו מאליה, אם רק הדרך המובלת אליה תהיה פתוחה באין מפריע. אך לא תשיג ידינו לכונן קולניות כאלה. רצוני לאמר: שתושביהן יעמדו על גרם המעלות בחומרי ורוחני, בלתי אם נפנה עורף להאנשים המגודלים שנתישנו ונשתרשו בארה חייהם, ונשים לב לבניהם לתאר לנו דור חדש מלא כח עלומים אשר יחונך מנעוריו בעבודה זו בשמירה מעולה למעלותיו הרוחניים שלא יאבדו, ויתערה באדמה כאורח דענן המדת כל עין — כזאת עשתה חברת כל ישראל חברים (וד' ירצה פועל ידיה!) וכזאת עלינו לעשות עתה בארצנו. ובגשתנו אל המלאכה הזו, עלינו לשמור דברי הו"ל המחובבים: הזהרו בכני עניים שמהם תצא תורה; היסוד הלאומי הזה (המון הנערים העוזבים לנפשם באין הורים ומורים) אשר היה לקללה ומארת בכל מדינה ואומה, ואבי כל הפרעת מוסר וסדרי מדינה — נשתדל אנחנו בקרבנו לעשותו ליסוד בריא ובסיס להאומה, ונהפוך הקללה לברכה. הנעזבים האלה, אין לנו משפחה ועיר מולדת; החברה מן גו תגרשם ולא תתן למו חנוך מבלעדי החנוך הידוע בבתי ת"ת שבהערים הקטנות. בתי הספר מטעם הממשלה גם הם אינם מספיקים להסיר הנגע מקרבנו, כל זמן שלא נתקימה בקשת משה רבינו ע"ה שיהיו כל עם ה' נביאים. גם שמה יפטמו להנערים ידיעות עיוניות שאין נפשם אליהם, כי תשוקתם לפעולת איבריהם החמושים בנבונה ולשר החיים, ולא לפעולת תבונתם החלושה. ולכן הבתים עוזבים מבלי בא שעריהם, והנערים כעדרים יסעו בחוצות הולכים בטל ושואלים על הפתחים. ואם ימאנו להוסיף לאחוז באומנותם הקלה והנקיה הזו, גם כאשר יגדלו — ילחצו למצוא חית ידם בדרכים עקלקלים ומעוקמים. והם המה הסרסורים הידועים והשרליטנים המבוהלים, אשר ישימו קיקלון על כבוד בית ישראל. למען איפוא תכונן החברה בתי מקלט ותקנה לתכלית זו מחוז נכסים גדול שאדמתו פוריה ושמנת. בהמחוז הזה יוסדו בתי מקלט לנערים ותומים ובנות עוזבות שיתקבצו מכל ערי ישראל מכסת נפשות לפי ערך תושבי העיר, ושמה יחונכו על ברכי עבודת האדמה; מלמדים ופקידים ינצחו עליהם במלאכת החרישה הזוריעה והקצירה ובכל מלאכת אגרונומיה. מלבד למודי קודש וחול ככל הדרוש לפי מצבם באשר המה בני אדם ובני דת, ילמדו גם ראשי המלאכות הפשוטות ודרושות לאכרים מאד מאד; לנערים: מלאכת הבנין בעצים ואבנים, מלאכת הרשי עץ וברזל, חשורי חביות והכלים, אריגת מחצלאות של גמי ושל קנים; ולנערות: טויה, שזירה, אריגת תפירה, וכביסה, וכיוצא בהם. ומבאי שער בית המקלט הזה יתכן לכונן מושבות גם בארצות רחוקות בקצה ארץ רוסיא, כי אינם נאהוים במשפחה ולא נצמדים למקום זולת

מקום. והמה באמונה יעבדו את האדמה; כי מזוהה הוהי למו התנועה הנפשית של העברים ולא ידעו כל דרכי עקיפין, על בן יעשו ויצליחו ויעשו חיל ויהיו למשל ולהוראה לדורם ולדורות הבאים, ומס יראו ויעשו הרבה כמוהם.

אולם קורא יקר! למי אני עמל? האמצא לי און קשבת? לא אכחד ממך כי מדי כתבי את הדברים האלה בהתלהבות רוחי ושפכת הגיוני בחיך, פעמים רבות נשמטה עטי מידי, ובהקיץ מחלום ישבתי דומם ומחריש ושהוק מאוב לב עבר על שפתי. כי לא נעלם ממני שכל עצה ותחבולה לתקן מעמד האומה הדרושים כסף, יגיעה רבה, התמדה וסבלנות — אך דברי הלומות הן שאין מעלין ולא מורידין ונמנע מאחינו בני רוסיא להוציאם לפעלת אדם. החכם הרשי"פ, הוא היה הראשון אשר הרים כשופר קולו לשום לב להפנה הגדולה הזאת, והנה הוא היה גם האחרון: קולו שקע במקומו כקול קורא במדבר, אין הד, אין איש מתעורר בצדק להתחזק בידו בדבור או בפועל, גם המשכילים והרבנים החדשים גם הישנים לא ישימו לב להשאלה הגדולה והנכבדה הזו, אך זה יגוד בראשו ומצטער בצרת ישראל, ובהאנחו לשברם יפנה לו לתלמודו ופרקו: וזה יוצא ביד רמה לחרף מערכות אנשי צורה, למען יודע בגוים וכל ישראל כי הוא עשה חיל בהספחו לועד מפקחים על עני לרשום נדבות מתנדבים בספר משורטט בקו שני, ובוה המה חושבים לצאת ידי הובותיהם לשמים ולבריות; והנה אין אני מלמד קטגוריא חלילה על אחינו בני רוסיא; ידעתי כי לבס טוב ורוחם נדיבה, ועד מחרה יכמרו רחמיהם למראה כל אסון וצער. באין תלונה יתנו להעניים הסובבים ולגבאי צדקה השוטטים בחוצות שנים שנים מן הבוקר עד הערב, לנצל צלחתם כמצולה שאין בה דגים. אפס כי גם לא נוכל לחדד את הנראה והגלוי לעינים, כי עוד יחסר בקרבנו הרוח המאחד והכח המושך המקבץ את הפרטים לכלל אחד שלם. לכן רפו ידינו מעשות תשועה כללית ומקפת, ואין עינינו נשואות אלא לאחינו שבחוצה לארץ; הנדיבים היקרים האלה הראו לדעת ישרת לבם ואחבתם לעמם במדה גדושה מאד בימי המצור והמצוק כי אסון אחיהם הרחוקים נגע אל לבם, וכל חפצם ומאווים להושיעו למו בגופם ומאדם. אליכם אנשים יקרים קול בני יהודה צועקים: הושיעו! עליכם החובה, ועליכם המצוה כי כל המתחיל אומרים לו גמור. התעוררו נא אתם ליסר החברה הכללית לכונן קולניות ומושבות בכל המקומות הדרושים לחפץ הזה, ברוסיא הפנימית או באמעריקא או בהר ה' בארץ הצבי, ולרגליכם תתעורר גם ארץ רוסיא ותתמוך בידכם. צאו נא ראשונה להורות לנו הדרך, ובלב שמח ינהו אחריכם כל בית ישראל. וזכרו נא — כי מלבד אשר תביאו עזרה למרבית אחיכם שבצפון בפרט, הנה מעשיכם אלה ישיתו כגוד וחדד לכלל בית ישראל, לבל יאמרו עוד שונאינו ומנדינו: אך עם מסחר הוא הגוי הקטן וזה וכנען לעשוק אהב; וראו ויבושו ויחפרו. כי אך המה הרפו ידינו בהעיקם

עלינו — ואך שאפנו רוח ושמש החופשה זרחה עלינו, יצאנו לפעולה ועבודה.

מאמר שלישי

תקונים בהיהדות

ט ב א

פנינו משאלת התיקונים בדרך ארץ ביישובו של עולם, לפתור שאלת התיקונים בהיהדות, רצוני לאמר: התקונים בסדרי האומה המיוחדים אליה באשר היא אומה ישראלית. הנה הכל מודים פה אחד, כי הסדרים הללו משחתם בקרבם, והנם פרועים לשמצה בסבת גורמי ההפסד שבא זכרם למעלה. ואולם יש אשר לפי דעתם כבר עברה העת לחקן המעות, יען אשר רבו הפרצות מאוד בכנסת ישראל, ואם נאמר לרפא בדקיה, יש לפתור פן תפול תחתיה פתאום למושואות נצח, מחסרון בנאים נבונים היודעים לחזק בדרך בשבירתם, ולבנות — בהריסותם. ע"כ יבחרו לשבת תחתיהם בידים חבוקות מכלי עשות מאומה. אבל האנשים האלה אינם מרגישים בעצמם, עד כמה המה משפילים כבוד כנסת ישראל, החיה ברוח אלוה אשר בקרבה — בדמותם אותה לחומה ישנה שעותרה לגלים; אם באמת היא כהיכל מחולחל ביסודותיו שמפלתו ודאית, למח נתראה להרסה בידים בטרם תפול פתאום ותקבור בגליה כל יקר וסגולה? לא! עצם דומם הנה, אך חיה היא ברוח, ואם מחלתה אנושה, הרוח מקרבה לא יאסף, ומחלתה נתנה להרפא ברשות שנתנה התורה לרופא לרפא. לכן בכח הרשות ההיא נאזר חיל ומה' נבקש טוב טעם ומענה לשון, להציע עצותינו בדבר התיקונים הללו, לפני דעת הקהל. ותהי נא ראשית דברינו בהשאלה הנכבדה היא שאלת החנוך, לא אל החנוך" בכלל אישים דברתי; ידעתי כי גדולים וטובים ממני אנשי חכמה וסדע חברו ספרים אין קץ בהמקצוע הנכבדה הזו, ומה אני כי אבוא אחריהם? חפצי ומנמתי אני להעיר את הקורא על איוו מגרעת בסדרי הלמוד המיוחדים להיהודים, שלא ההעוררו עליהם עד היום, ולהציע לפני דעת הקהל שמה חדשה במעשה התרבות.

§ א

רחנוך כבתי הספר

רבים המה היודעים ומכירים, כי סדר הלמוד הנהוג בין אחינו יושבי ר"פ פרוע הוא באין סדרים ואיננו מסכים עם צרכי החיים ויישובו של עולם; מאד מאד נפשם תואבת להסירו מקרבם. אך מה יושבו במקומו? נבוכים המה, מבלי דעת למצא את הדרך הישרה בהלמודים, שבו וותאמו

הפצי הרת והפצי העולם. אחרי שהנסיון הורם למדי, כי אצל המון בני
 הנעורים, אי אפשר לתורה ודרך ארץ לדור כאחד — יש מהם אשר
 הכריע הפצם לנשות לאחד מן הלמודים הללו, וישליכו את השני אחרי גום;
 ויש מהם שבהתגבר אליהם הלמודים, זו וזו לא נתקיימה בידם. אולם רוב
 בני הנעורים בדור הזה, עוזבים תורתם מפני למודי הול, ועמה יעזבו גם את
 יראתם ושמירת המצות. הנסיון המר הזה, הרפה ידי האבות מלבקש דרך
 הדישה בהלמודים, וכנואשים יתנהלו בעצלתים על הדרך הישנה המלאה
 לה קמשונים וחרולים. אך עצלותם גורמת להגדיל עוד את רמבוכה
 וחרבוב: בניהם עוזבים בידי המקרה לתאר את נפשם כטוב בעיניהם,
 הזמן השוטף ברעש, יגרפם לשבלת החיים אשר תשטפם ותשרדם מזרועות
 עמם ורתם ותשימם מתנכרים להוריהם ולאביהם שבשמים. והאבות —
 עיניהם רואות וכלות ולבם כים הומה, נפשם ביוגן תתמוגג ורוחם נבוך
 ומשתאה. צר לי על האומללים האלה! צר לי על האבות, שהגלו את
 בניהם בלב קרוע וישלחום מעל פניהם במכטי החמלה ורחמים; צר לי
 על הבנים שגלו מעל פני אביהם, והנם תועים ונבוכים לבקש מנוחה;
 וצר לי על עמי המתהפך בהליו מהמכות אשר חלתה בו יד הזמן, ואין
 מעלה לו ארוכה, מבלי דעת מחלתו מה היא? כי אמנם שגו מאוד האומרים
 שיש חסרון בבנין גופו. היהודי גופו שלם ונפשו עשירה בכל הסגולות
 והכשרונות הדרושות לעם גדול ונשגב; אבל בסבת התלאות והמצוקות,
 אבריו התפרקו. בכל אשר אנו פונים אנו רואים פרעות וערבוביה. גם
 סדר הלמוד, ראשי מגרעותיו המה: העדר הסדרים והערבוביה ההולכים
 מנגד לחפץ הטבע וההגיון. הטבע הכינה את האדם בהסכם לצורך
 הסתעפותו; לאט לאט תבכר בקרבו כחות השכל והתבונה, למען יתנהל
 בלמודיו לרגל הסתעפותם המתונה; הימים אשר אין חפץ עוד לפעולת
 השכל בעודנו מוחו של תינוק רופס, הקדישה הטבע: (א) ללמודים התלויים
 בהרגל ואומנות — וערכם יקר בתור אמצעים ללמודים נכבדים
 עצמיים — כמו מעשה הקריאה והכתב; (ב) ללמודים התלויים בכח הזכרון
 לבדו כמו: למוד השפות, כללי הדקדוק, כללי החשבון והלכות פסוקות.
 שכל אלה מלאכה ואינה חכמה ויוסיפו כח בהזכרון; כי לפי דעת
 הרופאים המובהקים, יסתעף הזכרון ביתר שאת בהשתמש בו במדה
 מופלגה; (ג) ללמודים אשר יסודתם בהדמיון וזכות ההרגשה, כמו: למוד
 מליצות ושירים בע"פ. ככה יסדה הטבע — ואנחנו, מהפכים מעשהו של
 לילה ליום: בהיות הנער כבן שבע או שמונה, כבר יחודר שכלו הבוסר
 במשחות למודים מושכלים, מבלי שים לב כמה יאבד הלהב הרך ולא
 מוצק עדנה, מהשחזה כזו. ויעלימו עין לגמרי מהוציא אל הפועל כחות
 ההרגשה והדמיון והרגל כח הזכרון. ואולם אחרי אשר כלו ימי הנער הרך
 בהלאותו שכלו בשאלות מושכלות; אחרי אשר כחו רגשותיו ורפה כח
 דמיונו לרגל הלמודי השמושי — אז יחזרו צעדים אחרים. וחלו לעורר גם

כחות לבבו ויתנו ידים להסתעפות דמיונו; אחרי אשר מלא כריסו בתלמוד ומו"מ של הלכה, ישכור לו אביו מורה ללמדו כתב ולשון, לאמן אצבעותיו ולהגיג עת זכרונו לחוק על לוחותיו מלות שונות או כללים ידועים. היש לך אבוד זמן גדול מזה? בלמוד התלמוד עצמו ילכו לאחור ולא לפנים. סדר חזמינו ז"ל הולך ועולה בהסבם להסתעפות פעולת השכל והתבונה, מהתוהו אל הצורה; מהמעורבב אל המיוחד: גמרא ואח"כ סברה. ואנו מה עושים? תחת לשמוע לדברי חכמים ולנהל את התלמידים הרכים מראשיתם בהנתיבות חסלולות והמסודרות בכרם נטעה "יד החוקה" של הרמב"ם ז"ל, ולהבינם טעמי תורה ההולכים לאט, ובשטה אחת ומזוקקה, בספרו הגדול של האלפסי ז"ל — נואלו האבות והמלמדים להטיל את בניהם ותלמידיהם הרכים במים אדירים של פלפול וסברא ומדרש מקראות, ורחפוס לתוך היער המסובך של שטות ודרשות להיות תועים ונבוכים בנתיבותיו הרבים הנבוכים ומסובכים מבלי מצוא בהם ידים ורגלים.*

האומנם חדשים מקרוב באו אשר הרחיקו את התלמידים מדרך העיון, אך דפקו את העלות בגרסא מקופיא: להיות שורפים כביצה חיה שבע מסכתות בהעלם אחד. אפס גם המה נואלו מאוד ואינם מרגישים את הסתירה אשר במעשיהם. רבותינו ז"ל אמרו: "גמרא" ואח"כ סברא, אבל "גמרא", "בסברא" זו לא שמענו, והרי זה כצולל על פני המים. למוד מו"מ של טעם וסברא בהעברה מקופיא כלמוד זמר בעל פה, אינו עשוי אלא לקרות את השכל; לישן את כח הבקורת ולהרגיל את הפה להיות הוגה דברים שלא שמעתם האוזן. כבר אמרו חז"ל: מנעו בניכם מן ההגיון שפירושו: מן הדיבור בלא שימת הלב. אבל לא כך היא המדה בלמוד האלפסי ז"ל: כי אחרי אשר וורה סמנו כל הדרשות והפלפולים של

(* כשהרליתי דעתי זו לפני הרה"ג עהרי"ץ שעקלננוני ז"ל בק"צ (מרכ"ד) נענע לי נראשי ויספר לפני כי הוא יודע אחד שתנצחו בעדינה גלגליון, אשר נהייתו עדנה לעיר לעיס היה בקי בעקרא, עשנה, נערא אלפסי ורענ"ס עד להפליא. ולאשר ידע הרה"ג עהרי"ץ ז"ל את כשרון הזכרון של האיש ההוא כי לא רב הוא, שאלהו על ככה. ויענהו כדברים האלה: רך ולגיר הייתי לאני אשר אהבתי מאוד ואך עשקיו עשנהו עשם עלי עין לטובה והתגדלתי כעיר פרא על נרכי התנך הרגיל, לעדתי נערא בערם ודעתי קרוא עקרא, וכי, מוכן שאליו כי לא נשאתי פרו בלעודי ויהי כראות זאת אני אני אשר התגורר בבית אני לעת זקנותי וינקש עאני לעסור עמותי בידו ענלי ירט אני הדרך לכגדו, ויעתר לו אני בדבר הזה. סן היום ההוא החלה מקופה חדשה בישי תי, תורה לעדים אחדים בעעלית אשר עליית בלמוד. ספרי ה"ס' הכחתי הלה ואשוב לעקרא. בעשך זמן מועט היה העקרא אגור על פי ולעדתי אח"כ ספרי האלפסי ז"ל עם פרש"י וכי וכי עד אשר הייתי כשעונה עשרה שנה היה כבר כל ה"ס' והאלפסי ותוש' עכשה עס' שגורים על פי וקבועים בלוח זכרוני. ועל הסדר היספתי ללמוד שעלמי והללית בדי.

מו"מ וקלט בקרבן אך את הסלת השייך להלכה הברורה, הנהו למוד נאות ומכוון לכשרונות ממוצעים מבלי שיטריח את עיון התלמידים יותר מדאי במדה שיחמום מהם פרח עלומיהם וצהלת רוחם. כמעשהו היום, אשר עינינו הרואות את גבורי בתי המדרש כצל נהלכים, תוארם כשושנה נובלת עודה באבה, פניהם חורו, עצמותיהם שופו, ועמודי גום רפפו מחסרון דג ולשד החיים. ולמעלה מכל התלאות הללו — לא יראו פרי בלימודם כראוי וכל יגיעתם תכלה בבהלה; אוכלים הרבה ולא ישתייר בקרבם מזון זן ומכלכל אלא קמעא. וכל כך למה?

עוד זו שנו מחדש בסדר הלימוד התלמודי, בחפצם לתקן והפסידו: כי העתיקו את התלמידים ממקצוע של דיני ממונות" החריפים והשנונים אל מקצוע של דיני "ברכות ומועדים" הפשוטים ונקלים לשכל הנערים. אולם העושים ככה אין להם השגה מאומה מטיב שכל הנערים, ומה שהוא נאה ואין נאה לפניו. יסודי דיני מועדים אינם פשוטים כ"כ כהכרת פניהם החיצונה; יסודי דיני "מוקצה", "ושביתה", "נולד", "והכנה" אינם מובנים לשכל האנושי אלא לשל אלה מי שטוב בעיניהם חלוק ובלוק מבלי שים לב להבין מה שיראו וישמעו. ומה הגיון משמח לב יש ביסודי דיני "ברכות" וכיצא באלו? אנחנו, בחפצנו להעיר בקרב הנער את רוח הבקורת להתבונן על מה שמוטל לפניו, ולנטוע בלבו שמחה ואהבה ללימודו בהמציאנו לו קורת רוח בסברא וטעמים — ראוי לנו לפרנס שכל התלמידים ביסודות קיימים וקבועים הלקוחים מעולם השימוש והמעשה שאנו חיים בו, ומקצוע של דיני ממונות, הוא החוג שהאדם חי ופועל בתוכו מימי ילדותו, כי מעשים בכל יום יעוררוהו לעמוד מאליו על השאלות שימצאו בהתלמוד את פתרון, ובמקצוע הזה ישוט התלמיד כרג בתוך המים — ביסודו.

הנה נא ראינו את המגרעות אשר בסדר הלימוד אך גם הלימוד בעצמו אין טוב מסדרו. הסברא הישרה וההשקפה הנכונה הולכות ומתמעטות, והקשי הטעאה והשקפות מעוקלות קנו מקומן, לרגל סכלות המלמדים והתלמידים בחכמת ההגיון. החכמה המפוארה הזו, היא קובעת ומגבלת גררי הדברים ונותנת שמות לכל ציורי השכל והתבונה, והאיש העוסק בענין מושכלי מה וציורי השכל וגררי הדברים כבר עומדים לפניו נפרדים ונבדלים איש איש בשמו המיוחד לו, הלא בנקל ימצא הדרך להבנת הענין על בוריו, כי בעין ברורה ישקיף על הענינים המסובכים וישלוט בהם כאדם העושה בתוך שלו, ובפעל הבית המסדר את כליו יסדר כל הפ"טים למיניהם: המינים לסוגיהם, והסוגים לכלליהם, ואז יגלה לפניו המקום העלול לטעות וינצל ממנו. כמה קושיות וראיות עלו בתוהו ויאבדו; כמה פארי עמודים ובנינים מפוארים שכנו המפולפלים בהבל פיהם, יפלו תחתם מרוח ההגיון כי תנשב בהם? האומנם יש להתפלא על רוחב לב כמה מן הגאונים הנעלים אשר מבלי דעת חכמת ההגיון

שכלם ישר הולך; ולפי הרוב לא יחטיאו המטרה; אבל כמה השתדלות, הישכל והפרות הזמן דרוש להם עד אשר תסודר סברתם במחשבתם, ועד שימצאו לה מלים להלבישנה ולהוציאנה אל הפועל? ואחר כל אלה אין סגנונם עושה שליחותו כראוי, ויתן מקום לפתרונים שונים. וזהו המקור הראשי לבלבול הענינים אצלינו ולרבוי המחלוקת.

ועתה קורא יקר! אם במקום היותינו כך; אם בלמוד התלמוד אשר גודלנו בו ובלינו ימינו עליו, לא מצאו ידנו להסיר ממנו המגרעות — עאכ"כ כי בהוספנו עליו את הלמודים החצונים, הוספנו פרעות ומבוכה בסדר הלמוד במדה אשר הכריחו את התולדות הרעות שזכרנו לצאת אל הפועל. ואנו אין לנו אלא להשיב סדרי הטבע וההגיון על מכונם, ולמצוא דרך כבושה לרבים שעל ידה נעשה את התורה לקנין הקהל מבלי תצור לחפצי הזמן ועולם המעשה. הדרך הזו הולכת באמצע בין מוקדי אש והררי שלג; חמורות העולם מעבר מזה, הויה וקהות ההרגשה מעבר מזה עומדים על האדם לכלותו — ומה יעשה? יהלך באמצע. אפס כי לא זה הוא "האמצע" הרחוק מן הקצות ברחוק כמותי שוה משתיהן; האמצע הנכון הוא המאחד את הקצות במשפט כללי אחד עד שתבוטל בו התנגדותם.

מצות תלמוד תורה נעלה מאוד ושקולה כנגד כל המצות. וחכמינו ז"ל שנו לנו את טעמה באמרם: "תלמוד גדול שמביא לידי מעשה", "והמאור שבה מחזיר למוטב". הדברים האלה נעלים ומושכלים מאוד ולא כל אדם יבינים על אמיתתם. הסגולות הללו שמנו רבותינו בתלמוד תורה, אינן מתיחסות בדרך ישר ללמוד ההלכות וידיעת פרטיהן. המאור שבתורה, הוא הרוח הנעלה של קדושת המחשבה, קדושת המעשים וקדושת המדות השולט בייסודותיה. ולא ידיעת ההלכות מביאה לידי מעשה, אך העסק והשיגיה בדברים מושכלים שאינם נקנים אלא בקדושת הלב ובבינת הלב. וההשכלות והגיעה בדרישת אור האמת היא המעדנת את הנפש ועושה את האדם בן הורין מיצר הרע. כי טבע נטוע הוא בנפש האדם לאהבה את הדבר שהוא שונה בו וזן מלאכה על בעליה. כמו שעינינו ראו באמת, אשר העסק בתורה הוא שעמד לאבותינו בצוק העתים ובתמורת הזמנים לבלי נכחד חלילה מעל פני האדמה. והוא שהחיה רוחנו ונתן לנו כח וחיל לשאת ולסבול כל יד עמל ותלאה. וגם בימי הטובה תועלתו רבה מאוד, במנעו את לבבנו לסור מאחרי ה' ולהתרפה בשמירת המצות, ולא נוכל לפנות לו עורף מבלי אשר נגרום הפסד רב להיהדות. אפס לקבלו בעינו וצורתו כמו שהיה עד היום, הוא ג"כ דבר שאי אפשר. הלמוד ההיא בצורתו הישנה, אם כי הפליא להאומה בקיומה, הפליא גם מכותיה. כי בהיותו נושא ונותן בענינים ויחסים שהיו להם עמידה בעולם שהיה לפני אלפים שנה, התיק רגלינו מן האדמה והפרידנו מן העוה"ז. ובשעה שאנו עוסקים בהתלמוד, הננו כמו אחז מלאך בצצית ראשנו

והביאנו לעולם זר ומזר ונכדל הרבה מן העולם שאנו חיים בו. האמנם כי חכמי לב ואנשי המעלה יודעים וממהרים למצוא ידיהם ורגליהם גם בהעולם ההוא. במקרה אחת וכינו אשר לפניהם, ולבם יבתן להוציא תועלת מעולם העבר לעולם ההוא כמה שישתנו בתנאיהם — ואולם המון בני האדם אין בידם ההבחנה הזו, ובהשקיעם את עצמם בלמוד התלמוד יתקו מעולם המעשה לגמרי, ויחשבו כי העולם שהתלמודיים חיו בו, הוא הוא העולם אשר ישוב גם אותנו, והדבר הזה היה סבה גורמת לעזת השכל ועקול המשפטים וההשקפות. עוד זו עשה לנו הלמוד ההוא, בהתייחדו בד' אמות של הלכה, כי הוציא ממחיצתו כל הידיעות השמושיות והחכמות המפוארות הנחוצות לאדם באשר הוא בן מדינה ומקשמות אותו. הלמוד ההוא בהתפשטו בהפלגה יתירה, כבש לפניו כל שדי השכל וכל נתיבות העיון ונעשה כולל ומקיף, יחיד ומיוחד; ואנחנו, הלא אזרחים אנו, וחיים בדור דעה שכל חכמתו ומדעו מתיחסים בשארות קרובה עם החיים, ולא עוד ישובו במעגל צר של שעשוע והתקשמות הנפש. בימינו אלה, כל מלאכה ומשלחת יר צריכה למוד ודורשת ידיעות הרבה; חלפו הימים אשר הערמה ובינת הלב הספיקו לכונן הצלחת איש ולבנות את ביתו; לא דבר שפתיים, אך חכמה וידיעות שמושיות למסחר ומלאכה. ועתה, היעמוד הלמוד ההוא עוד ימים רבים? אם גם יאמרו שומרי הדת לבנות דיק וסוללה להגן עליו, היצליחו? היתכן איפא כי התפץ להתעשר או למצער למצוא פתנסה בריוה, לא יגרשהו אל ארץ גזרה?

אפס אם אמנם ידענו והכרנו חסרון החנוך הדתי או התלמודי בתכונה שהוא בדינו עתה, אין לנו לבהל ברוחנו כמעשה המתקנים המתלהבים האומרים לבנות כרך גדול של רומי ביום אחד: להסיר את החנוך הדתי מממשלתו ולהושיב תחתיו את החנוך האזרחי. אם גם החנוך הזה נאות מאוד לאדם באשר הוא מדיני — דתינו מה תהא עליה? התספיק להנער העברי תורת חקתוכיזמים, אשר ילמוד לצפצפה בעגור בעל פה; התספיק זאת לו לחשקות את לבבו הרך באהבת הדת והלאום? היועילו אינו פרוים שדופות וצנומות, להצית בלבו את שלהבת הקודש אשר האירה רוחו באמונה צרופה, והשפיעה חום וחיים בכל עלילותיו? החנוך האזרחי בהתגברו גם הוא, לא תבוא ברכה לרגליו, כי הוא יגרש מפניו רכות ההרגשה ורוח החסד והאהבה ויעשה את האדם כעצם יבש וכפוכה נעדרת רגש, הפועלת פעולתה כל היום לאסוף כחול כסף ולהרבות אוצרות; החנוך האזרחי, ישקיע את האדם במקרקלות עתה מדא, ואי אפשר למסור בנינו בידיו לצמיתות. ואיבכה אפשר להעשות לו לו סנגורים? האנשים שיש להם סבה לחשוב אשר קרואים כמה מן ההשגחה להקפל בהנהגת מסיבת ההסמוריה של בני עמם (ומי הוא האיש שאינו קרוא לכך? וכבר אמרו חז"ל לעולם יראה אדם את עצמו ואת העולם כולו כאלו מחצה חייב ומחצה זכאי עשה מצוה אחת אשרהו

שהכריע את כל העולם כולו לכף זכות בו'. קדושין מ:). עליהם לכלוא את הרוח הסובב את גלגל הזמן, לבלתי יתהולל, ויסוב במתינות למול מנמת פני התועלת; אך חלילה להם לדפקה עוד ולהצניפהו צנפה נמרצה — פן יתפוצץ לרסיסים. תנהגת האומה מסורה בידי חוקים הסמוריים כוללים, אשר כמוהם כמו חוקי יסודי הטבע הנם שובבים ומתפרצים, לולא שנמסר השלטון להאדם לררות בהם ולכבשם תחת ידו. המקרים או פעולות הזמן, מתנועעים בתנועה תמידית רצוא ושוב. תכלית התנועה ההיא: לתת פלם ומשקל לעלילות הזמן, לבלי יתגבר הקצה האחד על חברו במדה גדושה. המקרים יתנועעו בין שני נקודות קצוניות, בבואם אל האחת ישובו אחור לעומת הנקודה שכנגדה. הנה החנוך הדתי אשר היום משחתו בקרבו, נחוץ היה מאוד לשעתו, בהתגבר רוחדקנאות להרוף מפניו את היהדות. על ברכי צורך הזמן או על פי שומת ההשגחה המסתתרת, ראה אז אור חלד, להציל את ישראל מן האבדון. צפור דרוך לי היהודי, אשר כְּחֶשֶׁה נפשו סערה וחזיונים הקרובים לבוא, ישוב אל קנו ויתחבא שמה עד עבור סופה. בשעה שהרוחות הרעות שלטו בעולם אשר קמו על היהודי, להכחירו מתחת שמי ה', בא עמי בחדרו ונחבא תחת כותלי בית המדרש, והחנוך הדתי היה עליו לסתרה; אבל כמעט שם החנוך הוא משטרו בארץ, לא היה אדם אשר ידע לשים מעצר לרוחו, וילך הלאה לדרכו כנחל שוטף במרוצתו, ויכבוש לפניו כל חלקי החנוך של ד"א וישובו של עולם — עד כי נפל אור פניו ועווזו הפנימי חלף הלך, כתולדות כל נטיה לאחת מן הקצות, נטיה עד הראש, שמקלקלת גם את הטוב הצפון בצד שנוטה אליו. עתה החנוך הזה, למרות התפשטותו הנראית בהמון העם, כחו עזבו והנה במורד תקופתו, ואם כי לא הרחיק עוד מחוג הצהרים, אך מגמת פניו מטה מטה. ולעומתו, החנוך האזרחי יגבר חילים, וכגבור בחור ירוץ אורה בכה עלומים ויגרש מפניו מורך לב, קלקול הטעם והעדר דעת ישרה; הוא ילך דרכו לבדו ולא לעזרתינו הוא צריך. אך זוהי מה שמוטל עלינו: לשים רסן בפי החנוך החדש, לבלי יבוא גם הוא לקצו האחרון. הנה כל בני אדם אשר נתן הזמן עט סופר בידם, הפקדו בבחינה כה מן ההשגחה להיות אפטרופסים לדורם ולדור יבוא. ולכן עלינו לבקש ולמצוא את הדרך התוך שבו יותאמו החפצים הרוחניים עם החפצים החומריים, ולהציעו לפני דעת הקהל, מבלי אשר נפחד לשוא, פן נתעמר בעמרה שאינה הולמת אותנו.

בכל דרכיך דעה זו והי פרשה קטנה שגופי תורה תלויים בה וכוללת יסוד גדול שעליו נשתכללה דתינו, והוא: לקדש את היהודי בקדושה יתירה, עד שיושם מקודש לשמים הוא ומחשבותיו והרגשותיו פנימה, וכל חוליו בבית ובחברה יעשו על טהרת הקודש. בהתנהלה לרגל היסוד ההוא, הפיצה התורה את אורה בכל קמטי החיים ותשם משטרה בכל מעשי איש ועלילותיו, לתת להם קצבה וגבול ולהקדישם בהקדושה

הראויה להם. וחפצה הצליח בידה, עד שבאמת אנחנו רואים ומכירים בחיי היהודי אשר רוח קדושה מסבבת אופני פעולותיו ונותנת בהם חיים ונשמת. וחנה הרוח הזה השולט בהיהדות בכל חלקיה, למה יבצר ממנו להשתרע גם על פני החנוך? תכונת החנוך, הלא היא תכונת האומה כולה, כי צורת התולדה ביולדתה! ולכן הדרך הישרה בהחינוך הוא בהאצל הדת מכבודה על הלמודים השמושיים — ויקדשו מצות „תלמוד תורה“ אינה מתגבלת באמת בהגבול, שנבלו לה ההרגל והמסיבות, בצמצום אותה בתוך הגדר של למוד ההלכות! אך תפשוט כנפיה על כל סעיפי הלמודיות והמדעים, כי מושג „התורה“ בהיהדות מתרחב ומתפשט מאוד, כמו שהטבע היא כלל כל מעשה בראשית כך „התורה“ היא תכנית כל מעשה המחשבה והשכל; כל החכמות והיריעות שיש בהם תועלת לאור ואמת ולצורך ישובו של עולם, יש בו משום „תלמוד תורה“. כי מלבד אשר כל החכמות והיריעות דרושות לשמוש הדת עצמה. כמו חכמת המשפטים, לדיני ממונות; חכמת הרפואה, הנתוח ויריעת הנטעים והצמחים — לטרפות, נגעים, אהלות וכלאים; חכמת החשבון, השעור והתכונה — לדיני ערובין וקה"ח; וכיוצא באלו הלכות שאי אפשר לפורטן; חכמת הדבור וההגיון, להבנת מדרשי חז"ל באגדה והבנת דרכי המדות שהתורה נדרשת בהן. ומלבד מה שיש בהן תועלת ליראת ה' ואהבתו, כמאמר דוד המלך עה"ש „כי אראה שמיד מעשה אצבעותיך ירח וככבים אשר כוננת, מה אנוש כי תזכרנו וגו'“ ועי' ח"ה שער הבחינה — הנה גם בעמך בפ"ע, קדושה חופפת עליהן. זה לשון הרב הגאון והחסיד מוהר"ז מלאדי ז"ל בספרו הנפלא „לקוטי אמרים“ פ"ח: כל שכל כשמשכיל ומשיג בשכלו איזה מושכל הרי השכל תופס את המושכל ומקיפו בשכלו והמושכל נתפס ומוקף ומלוּבש בתוך השכל שהשיגו והשכילו, ד"מ: כשהאדם מבין ומשיג איזו הלכה לאשורה, הרי שכלו תופס ומקיף אותה ושכלו מלוּבש באותה שעה בההלכה שהיא חכמתו ורצונו של הקב"ה שהלא כך עלה ברצונו יתברך שמשפט הלכה יהיה כך וכך. וכשהאדם יודע ומשיג בשכלו פסק ההלכה על אמיתתה, הרי הוא תופס ומקיף בשכלו רצונו וחכמתו של הקב"ה דלית מחשבה תפיסה ביה כלל. וזה מענותנותו של הקב"ה שאתה מוצא במקום גדולתו, שצמצם כביכול חכמתו ורצונו בתרי"ג המצות והלכותיהן וכו' למען יוכל האדם המוגבל להשיגן ברעתו ולקיימן, עכ"ל. ע"פ הרברים האלה נבין מדוע אנו יוצאים ידי חובת ת"ת גם בלמוד ההלכות שאינן נהוגות? מפני שגם ההלכות האלה עכ"פ הנה חכמתו ורצונו יתברך; אפס נלכה נא על הדרך הזה הלאה ויוצא לנו מה שאמרנו האם בספר התורה לבד גלה לנו הישם יתברך את חכמתו ורצונו? האם לא נגולו לפנינו ספר השמים וספר היקום ללמוד מתוכם חכמתו ורצונו של יוצר בראשית כתיבום באיש שחורה על גבי איש לבנה? בברוא ה את העולם על התכונה כמו שהיא לפנינו, הלא גלה רצונו כי כך הנין לו,

וכשנתהקה על שושי הטבע לדעת הליכותיה, הרי אנו עסוקים בקדשי שמים, כי כשם שמצמצם רצונו יתברך בתורתו כך צמצם את עצמו כביכול בהעולם וכבר אמרו חז"ל: היוודע לחשוב תקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר „ואל פועל ידו לא יביטו“.

והנה אם נאמר עתה כי חפצנו לתת לפני בני עמנו תכנית „חנוך דתי“ אין לטעות ולאמר שכוונתנו להוציא מכללו כל חנוך מדעי, חנוך אזרחי וכל חנוך בעניני ד"א וישוב העולם — ונהפוך הוא, כי חפצנו אשר החנוך הדתי הוא יכלול בקרבו כל מיני החנוך האלה שמנינו, ויוסר החיץ המבדיל בין למודי הקודש והחול; ידעו ויכירו באי עולם כי אין כבודה של היהדות אך לפנים ממחיצת ערפל של הדמיון או בעמקי מצילות ים התלמוד. כל החכמות והמלאכות, המה העמודים שהעולם נשען עליהם וגורמים הסתעפות התבונה ותקון המדות. ולכן העוסק בהם, כמוהו כמו העוסק בנגעים ואהלות דורשים ברצון ה' וחוקרים תכלית שדי. לא די לנו לעשות את ההשכלה אחות להדת — אחיות לא תמלטנה מהיות צוררות אשה לרעותה — ההשכלה תהי בת להדת. על ברכי אמה תתגדל ותסתעף; הדת תחוכבנו לאהבה את העולם והחברה, את הידיעות והמלאכות. כללו של דבר! הדת תתלכד עם החיים החדשים, כמו שהתלכדה עם החיים בכל דור ודור. והיה בהתפשט הדעת הזו בין העם ותקנה לה אחיזה בלכבם או או נלך לבטח דרכינו כי מלאנו משאלות הדת והומן גם יחד. ההשכלה וצורך ישובו של עולם אשר עד היום היו צוררים להדת, ישובו להיות המה בעצמם המעוררים את רגש הדת והשומרים על מעשה המצות. הדעת בנפש היהודי: כי בהביאו טרף לביתו שכר מצוה בידו, ובהשקיע עיונו בכל דבר חכמה שכר ת"ת בידו — הדעת הזו לבדה תקשרה אל היהדות בקשר אמיץ מאוד. ולא דרך חדשה אנו נותנים לפני דעת הקהל, הדרך הזו כבושה היא מרבים ויסודתה בהיהדות. כבר נמצאו לחז"ל בזה מאמרים, והרמב"ם ז"ל דבר בקדשו בפרקיו בענין ההוא, וידוע ומפורסם בין המקובלים המאמר הנפלא: „חנוך תופר מנעלים היה ועל כל הפירה ותפירה היה מיהר יחודים“. אלא שעם כל זה לא נכתד מאתנו כמה מן הקושי יש בדבר להביא תמורה בהרעות המשקועות ולקבוע בלב ההמון משפט אמת שלא הסכינ בו. מלחמת האמת עם השבושים שהכו שרש, היא המלחמה היותר כבדה שבעולם. גם אנו לא נוכל להרעות השוררות כהיום על דברת „תלמוד תורה“, בלתי אם נשים אל הערמה פנינו, להערים על המשפט הנאמן שבארנוהו להכניסו במוץ שלו לבלי יתעוררו עליו הקנאים הנבערים. הן ידענו מאוד, כי אם גם כל דבר חכמה והשכלה נכנס בנגול „התורה“, עכ"פ אין כל אלו אלא פרפראות לחכמה; אך גופי תורה, הן הן כתבי הקודש והתלמוד, ומבלעדס אין תקומה להיהדות. לזאת איפוא לא נוכל ולא נאבה להסיר את העלם מבלי ללמדס. ונהפוך הוא: אויר בתי הספר

אשר לילדי ישראל ידושן סרית עמודי הקודש; כל נער עברי תהיה לו חברה אם מעט ואם הרבה בדת ישראל ובספרי ההלכה והתלמוד, ובקיאות שלמה בכתבי הקודש וקורות הימים לישראל; אולם הלא הקודש לא ירד מקדושתו גם אם יושם בכלי חול, והחול הלא יוקדש בכלי! כתבי הקודש לא יגרע מקדושתם מאומה אם ילמדם הנער גם בשפה נכריה זולת שפת קודש; גם קורות ישראל מאמרי חז"ל ומוסר הדת הישראלית, יש להם ללמוד באחת מן השפות האירופאיות הדרושות להם לפי מצבם ומקומם. אבל הידיעות השמושיות תכתבנה בלשון הקודש ובצורת ספרי הדת. ד"מ: קורות הימים הכללים תכתבנה בסגנון ספרי דברי הימים אשר בתנ"ך בשפה צחה ובפסוקים; חכמת הטבע, החשבון והתכונה, תכתבנה בסגנון הלכות הרמב"ם, וכל מקצוע מהן יחוברו אל פרקי הרמב"ם במקום הראוי להם: חכמת הטבע — בהלכות יסודי התורה; החשבון והתכונה — אל הלכות קדוש החדש וכדומה. המלמדים וההורים ירגילו להילדים להאציל כבוד ויראה להספרים הללו, לשמרם לבלי יפלו על הארץ, לבלי יונחו עליהם דברים של חול, וכיו"ב. מדעתי כי רבים יתמהו על דברי אלה ואולי גם ילעגו לי; אך מי אשר התחקה על לב האדם ויודע מה עצמה עליו פעולת דברים חצונים הנראים כנקלים, הוא יתן לדברי צדק. והדבר הזה מסור בידי אנשי עליה אשר דעת הקהל מסורה בידם. והלואי ישמעו לעצתינו, כי אז עשו חסד גדול עם הדת לתת לה שארית. צאו וראו ברבן יוחנן בן זכאי: בימיו חרב בהמ"ק, כנסת ישראל חשבה להשבר, על ראש הדת רחפה סכנה נוראה, כי העבודה נשבתה, היהדות אבדה מרכוה, ורוח הדת אבדה אתגויתה אשר התלבשה בו — עד שבאר' יוחנן בן זכאי ולמד: שקולה גמלות חסדים כנגד קרבנות; פעם אחת היה ריב"ז יוצא מירושלים ור' יהושע אחריו וראה בהמ"ק חרב, היה ר' יהושע בוכה: אוי לנו על זה שחרב, מקום שמכפרים עונותיהם של ישראל. אמר לו ריב"ז: בני אל ירע לך יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה, ואיזוהי? זו גמילות חסדים שנאמר כי חסד חפצתי ולא זבח (אבות דר"ג פ"ד). מורי ורבותי! גם בימינו היהדות מרחפת בסכנה. בהמ"ק של התורה אשר בָּנִינוּ ושכללנו ח"י מאות שנה, אומר לְהִרְסָה, השכילו גם אתם להפית רוח הרשע בהיהדות, או טוב מזה תנו צורה חדשה לרוח הישן, כי הרגש הדתי היא כשלהבת שאין לה אחיזה אלא בנחלת.

אך אל נא תבחל, קורא יקר! מפני תולדות חנוך כמוהו, שכמתכונתו היה בידי כהני הנוצרים בימי הביניים ולא רועיל לעולם אלא לחותו; אל תאמר: הן ע"י חנוך כזה חשכו עיני השכל והתגברה החרגשה והתלהבות הדמיונות, ומבטנו התחולל רוח קנאות בשצף קצף לשחת כל נפש ולהתניף האדמה תחת יושביה בדם חמסים, להיותו חסר בסיס האנושית וההומאנות -- ואיככה נעוררהו מקברו שנית לפעול פעולתו בחיי העברים? הרגע נא, קורא יקר! אם החנוך שכמוהו הרבה לעשות

שמות בקרב כל עם ועם, לא לנו לגור ספניו. הסגולה היקרה שבדתנו תתן בידינו ערובה ושמירה היותר נאמנה לבלי ילוו רוחנו ארחות והוה ועקלקלות, כי גבהו דרכיה מאוד. וכמו אביה צור ילדה, במקום גדולתה יש עםנותותה. בכל התרוממה לשגוב המחשבה וטהרת הרוח, לא הלהיבה דמיוננו, לא הכליאה רוחנו ולא העתיקה רגלינו להנשא מעל האדמה על כנפי ההויה. הנה קורות הימים תלמדונו דעת, כי בכל פעם שרכו הלחות המקולקלות מזו הרמיון וקלויי ההויה, בנו האומה — גרשתם מן גו ויתאספו בנגע צרעת אשר נקטעה אחרי כן. עדים לדברינו המה כתות האסיים והשבתאים הן זה אות נאמן ובטוח כי בריא ורם לשרד החיים אשר בהיהדות. ואם אמנם שהיהדות משקפת על החיים בהשקפה רוחנית, אך יש השקפה אחרת כנגדה הנותנת פלס ומשקל אל פעולת בת זוגה. דתנו בכל היותה רוחנית, היא גם ריאלית (עוסקת בישובו של עולם); היא מבכרת את המעשה אשר רוח בקרבו ע"פ המחשבה המופשטה ואינה מפרנסת את מכבדיה בעיונים של הויה ועליצות הנפש. כל חפצה לקרש את החיים. העולם וחמדותיו לא נבזו בעיניה כצל עובר, כי טהרה המחשבה וקצב המדה המוסרית מקדישתם ונותנת לחמדות העולם קיום ערך ותושיה. אין סתירה בין שתי ההשקפות הללו, כיבהתעלות שני ההפכים יתלכדו בכלל אחד גבוה, אשר דתנו מכרת את הרוחני ליסוד ועצם התושיה ואין המהות או הצורה החומרית טפלה לה אך בטלה מלפניה במציאות. החיים החומריים אינם הכנה לחיים אחרים רוחניים, אך החיים החומריים בעצמם ג"כ המה רוחניים שנתגלו במאמר והגבלה. ואם אמנם, שהאידעה ההיא אשר באמת היא יסוד היהדות לא הועילה להציל את היהדות בימי הבינים מהשתכר מרעל ההויה אשר עבר אז על כל העמים ויהוללם — הלא כבר אמרנו כי היסורים מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו; התלאות והרדיפות אשר עברו על היהודים בעברת זדון וקנאה קשה כשאול, המרו את רוחם והפילו תרדמה על הרגשת החיים והעולם, ובכ"ז גם בימי החשך והתלאה האלה, קמה דעת היהודי צלולה וברורה למעלה מדעת בני גילו באומות העולם. אם גם עצמו שופטי הדעות הקנאים אשר חקו את כהני הקתולים והכמינו עדים לדברים שבלב לרדוף באף את כל אשר מחשבותיו לא כמחשבותיהם — הנה הקנאה ההיא לא יצאה אלא כנגד המלעיגים והמבזים בשאט בנפש את הדת והאמונה; אבל מעולם לא פגעו הציה באנשים ישרי לב ותמימי המדות אשר הרשו לנפשם לקבוע הלכה בדעות שלא כרצון חכמים. דתנו לא תחתום בעד אור המחקר וההשכלה הישרה. בשומה מעינה אל המעשה, הניחה את העיון כשדה הפקר. ובגדרה בעד שרירות הלב והתגלותו, נתנה דרור להמת שבה. דיינובהאמונה הכללית של מציאות רוחני נעלם סובל עולם ומכילו בעזיבת כל ציור מיוחד בהכנתה, כי מסור הוא בידי שקול דעתו של האדם לסדר לו את מושגיו כפי השגת בני דורו או לפי השגתו

הארגינאלית. גם בלמודי הדת עצמם חרות הדרישה והבקורת קנתה שבייתה. מי שהוא גמיר וסביר הוא מומחה לרבים להורות הלכה למעשה לפי שקול דעתו בהיסודות הקבועות ומנוחות. התורה היא קנין ומתנה לבני האדם. ויען שאין תולדה מקודשת ומחללה אצל למוד התורה ע"כ היתה התורה לקנין הקהל ויד הכל ממשמשים בה. ובמדה זו היתה חרות הדרישה והלמוד השמירה הנאמנה על הדת, בימי התלאה, לבלי ירבו להתערב בה סיגי ההבלים וההזיות ולבלי יתעצמו עמה במדה שהתערבו והתעצמו בדתי כל עם ועם. כהני הדת הקתוליות לקחו גדולה לעצמם להיות אפטרופסי הדת מבלי תת לאנשים שאינם מקודשים לבוא בהיכלה, עד כי בצאת המצאת הדפוס על פני הלבד והביאה אתה ראשית בכוריה, את כתבי הקודש תנ"ך, התמרמרו עליה כהני הקתולים ויקראוה "המצאת השטן". לבס נבא להם אשר אם ירבה העם לקרוא בכתבי הקודש ויתבוננו לחקור את העדים אשר על פיהם זכו הכהנים לכבוד קדושתם, מי יודע אם תתקיים עדותם? ואולם חכמינו בעלי התלמוד ז"ל נושאי הגל התורה שבע"פ, אף אם שלמדויהם והלכותיהם עוקבות ג"כ לפעמים את המקרא ומוציאים אותו מידי פשוטו — לא פחד לבס מפני אור התורה הכתובה שיפיץ על גוי ואדם יחד, וקבעו כתיבת ס"ת ותלמודה לקטנים וגדולים למצוה וחובה, לעומת מעשה כהני הקתולים; הרי לפניך מעשה דר' חייא ב"מ פ"ה! וכל כך למה? אלא שעצמה בקרבם ההוכחה הפנימית אשר חרות הדרישה תביא את ההוגה בחכמה לאותה המטרה שהגיעו הם עצמם אליה; גם המה העלו הלכות וקבעו הדינים ברוב עם, וכל מי שהיה לו להשיב לא היה רשאי לכלוא דבריו גם בפני שגדול ממנו, שנאמר: לא תגורו מפני איש (סנהדרין) גם המה נכנסו בתוך הגיון כתבי הקודש והתחקו על רוחו — רוח חסד אשר עליו עולם יבנה. — ולמה יאמרו להסתיר את המקור אשר ממנו שאבו אור וחיים לנפש ולגויה? היפון לבס איפא בעצמת האמת פן לא תעוו על טענות שדופות הצומחות מעצמות אותיות יבשות ופשטות הכתובים?

מעתה ראינו כי מבטן היהדות לא תצא הרעה של החשכת הרוחות וההתלהבות הקנאית. ואם כי בימי הבינים, ימי תוהו ובוהו, שלטו גם בנו הרוחות הרעות המחריבות העולם, רוח חזונית רוח קנאות ורוח עולה מעמקי שחת וצלמות לכלוא את רוח הפרוץ בלב אנושי ולסוך בעדו קרני אור עולם. הלא רב לנו לשים לב אל אנשי שם הגדולים בענפים כבן חסדאי, אלבו ואלברנאל, ראשי חכמי הדת ונושאי דגלה, אשר כאור חסד ונעים עלה שלהבת רוחם והארת מחשבותיהם החפשיות בשעה אשר שלהבת אש אדומה כדם העולה ממוקדי עצמות אדם האירו את הלילה האיום לקהל הגולה; רב לנו לשים לב אל האנשים האלה למען יוכח לבנו כי ההשחתה הרוחנית שזכרנו, ככל מחלה חזונית לא הכתה שרשיה עמוק בקרבנו, ולא בנו סבתה אך למדנוה מן הגוים שהיינו

שרוים בתוכם, כמו שלמדנו מהם עוד כמה מדות מגונות וטובות, אך התורה והדת הישראלית נקיות מכל אלה. בהתכוננן על אשיות החברה ושלום הכללי לא יתנו משחית לחבל בידי ההולכים לאורן, לבלע ולהרגיז את העמורים שהעולם נשען עליהם. בידי הדת הישראלית נוכל להבטיח את חנוך בנינו באין כל מגור ופחד. ילמוד היהודי מה שלבו הפך! יתאר את נפשו לאומן, לסוחר, לסופר, לרופא או לפהיליסוף — אך רוח היהדות ירחף על תלמודו. וגם למודי הדת הפרטים לא יהיו מזורים לו במדה ושעור הראוי; לא ילמדם למוד ארעי וחלכות קבועות, אך ישתדל ביתר שאת לבוא בהם עד ידיעת היסודות הכלליים, ואם כי למוד קשה הוא ודורש עיון הרבה, אם חפצנו לעמוד על שרשי הדברים מתוך התלמוד עצמו, הלא יש בידי חכמי הדור לחבר ספרים מועילים אשר בסגנון מבואר ומטעם יקלו העיון על התלמידים, בהציגם לפניהם את הענינים מוקפים ומבוארים כראוי.

הגדתי לך את כל לבי, קורא יקר! ואולם הנני מוסר מידעה אשר לא דברתי אלא בהוה ומצוי ולא הנתי את העולם אלא ברובו, רוב המון הנערים אשר שפעות שפעות נכנסים לבית הספר ויוצאים לדרך ארץ — עליהם יסוב דברי. המה מוזרים לפי דעתי לבלוי להשתקע עצמם יותר מדאי אצל דבר הלכה, ולשבות עי"כ ממלאכתם; אבל ראיתי בני עליה והמה מועטים אשר נשאם לבם להקדיש נפשם לתורה ולתעודה, לחדור בתעלומות הבמת היהדות ולבוא עד חקר ים התלמוד נכבי מצולותיו. הם המה הקרואים מן ההשגחה להיות משרתי ה' וכתנים לאל עליון ודורשים חנוך מיוחד ובתי ספר ובתי מדרש מיוחדים, שבהם יכריעו למודי הדת לעומת שאר כל הלמודים. בתי מדרש הללו יכוננו על אשיות התורה והתלמוד וגם הלמודים החצונים שילמדו בהם (שעכ"פ נחוצים המה בדורנו אף להמתבודד ומה גם לאיש העומד בראש העדה ונוטל חלק בהנהגתה) ילמדו בהשקפה אל התלמוד והדת. אך מבתי מדרש כאלו נוכל לקחת "רבנים" לראשינו.

§ ב

הרבנות

עמי! נזָשׁוּי מְעוֹלָל וגו' עמי! מֵאֲשֶׁרִיךְ
מִתְעַיִם וְדָרְךְ אֵיךְ חוֹתֵךְ בְּלֵעו
(ישעיה ג')

אבל מה חפצנו בבתי מדרש חדשים לרבנים — הלא פתוחים לפנינו בתי המדרש שיסדה הממשלה בטובה לפי חפץ משאלות הזמן? ככה ישאלוני רבים אחרי קראם דברי הראשונים; רבים ישאלוני ככה, כי בעונותינו שגברו, גברה כ"כ המבוכה והתאבכות המושגים אצל צעירי

הדור ביהום להשאלה הזו, עד כי יחשבו סיגים לזהב מווקק. בכל יום תצילנה אונינו מתלונות גבורי ההשכלה הללו על עם ה'; מדוע לא יטו שכנסם לסבול עול הרבנים ההרשיים? מדוע לא יכירו כח רבנותם? מדוע לא יתנו להרבנים האלה את משכורתם ביד רחבה ובסבר פנים? וכיוצא באלו שאלות משאלות שונות, אשר היו לזרא ולנועל נפש לכל איש אשר לא הוכו עיניו בסנורים, וחושיו בו לחרוץ משפט כחלים ובריא ברעת מיושבת. והנה יען אשר שמתי לי למטרה במהברת זו, לפוך ענני המבוכה בשאלות שונות ולהגיה אור בנבכי תוהו — ע"כ זאת חובתי גם עתה ואעשנה, לברר גם את השאלה הזו בצביונה. האומנם לא נעלם ממני שכבר קדמני וגם הפליא לדבר בהשאלה הזו ברחבה החכם והמעמיק בעיזן מוהר"ם איזמאנן נ"י במאמרו הנכבד „הרבנות“ הנדפס „בהמליץ“ 1870. אפס אם הוא ירד לעומקה של ההלכה, אני שט אך על פני השטח להורות להנבוכים את מבוכתם בסגנון השוה לכל נפש, ומשנה לא זזה ממקומה.

הכהונה או הרבנות, היא הממשלה המוסרית אשר תשים משטרה בקרב הכנסיה באמצעות רגש הדת, למשאות את הרע משרשו ולהפריח את הטוב במקומו בקום ועשה. הכהנים או הרבנים המה נושאי המטרה אשר הפקדו מטעם העם בשבועה לנהוג נשיאתם על פי תורת מורשה — תורת מורשה? הוי מתלאה! הלא זה הדבר אשר היה לאבן נגף ולצור מכשול לצעירי הדור. „תורת מורשה? לא! תורה חרשה! אנו מבקשים! תורה חרשה עתה תצמח!“ אבל, הסו נבהלים! לא זה המקום להוכח אתכם על חלומותיכם, כי לא כל ל ל י ס אני קובע. הנה בכל אשר תערוג נפשכם לתורה חרשה, הלא לא נעלם מכם כי רוב בנין ורוב מנין של אחב"י בזמן שאנו בו ובמקום שאנו עומדים עליו, כלומר: בזמן ההוה ובארץ רוסיא ופולין — הפצם עדנה בתורת מורשה, וכל מנתם לצאת בעקבות אבותיהם ובררך שכבר דשו בו רבים מאז. ואך זאת יטילו לחובה על רבניהם, להורות למו את הדרך ההוא לבלי ילכו תועה בו בעצמו, אבל לא לסול להם מסילות חדשות ולברוא תורה חרשה. קנצי למלים שלא מעניני, הנה זאת איפוא חקרנוהו: כי חובת הרב לנהל את עדתו (עכ"פ בהזמן והמקום שאנו בו) בהדרך שהיהודי מאמין כי על ידה יושע ויאושר חלקו בארץ החיים. ואיוו היא? הלא היא דרך קדושת החיים שבארנו ענינה בפרק הקודם; שמה הראנו והוכחנו, כי היהדות אינה מצומצמת במעגל הצר של עסקי שמים לבדם, אך נגהותיה מתפצלות על כל נתיבות החיים ורוחה סובבת וממלאה את כל העולמות מעולם האצילות עד עולם העשיה — ומי איפוא יעזו לכתן פאר בחיכלה בטרם בא עד חקר מסתריה? מי ימצא לבבו לעצור בערה יהודיה הקלוטה וחיה מרוח היהדות, בטרם נגולו לפניו תעלומות — התלמוד! התלמוד...? גם זו מלה דרת אסון, אשר הס מלהוכירה בפני צעירי ההשכלה! אולם

מה אעשה? יבואו עלי התרגויות, או מהתלותם, ואני לא אכלא שפתי מהגיד: כי זה ספר התלמוד הוא יסוד החיים של היהדות; האומה הישראלית חיה ורוששת בו כדגה במים, ובחפרשה ממנו פרשה מן החיים; רוח התלמוד, הוא רוח החיה באופני עלילות האומה, וכל מצעדיה ומפעליה על פיהו יחננו ועל פיהו יסעו. ואם האומה הישראלית צריכה לתקונים, הלא אך על פי התלמוד נצלח לעשותם, כמו שעשו רבותינו הראשונים ז"ל. והדברים ארוכים —. הנה הוא הדבר עכ"פ אשר אמרתי: כי לא יוכל איש לשאת משרת הרבנות בטרם חקר ודו"ש בתלמוד בכל מקצעותיו; וידיעה שטחיות בפסקי ההלכות אינה מספקת. גם כלפי מורה הוראה שנו לנו חז"ל: „בעלי משנה מבלי עולם; אלו הפוסקים הלכה מתוך משנתם“ — עאכו"כ שלא יצא בה ידי חובתו הגבר אשר הוקם על לרועה עדה בתור „רב“. הרב אין תעודתו להורות דיני אסור והיתר לברם, אך עין צופה הוא על היהדות ועניניה מלמעלה; מכשלות החנוך וסדרי הקהילות, חזוק הדת והטבת מוסר עם, נתונות תחת ידו. ואי אפשר לו למלא משלחתו באמונה, בטרם העמיק חקר בהתלמוד, להכיר על פיו איפיה של האומה הישראלית הנראית בו כבמראה מלוטשה; ולבקש תורה מפיהו למצוא הדרך לנהל את עם ה' בערבות החיים מיושר לתכליתו בזה ובבא, סוף דבר: „הרב“, וידיעת התלמוד על בוריו“ חמה שני מושגים אשר התלכדו כגדר בנגדר מבלי הפרד.

אפס ידיעת התלמוד לברה, אינה מספקת. הממשלה הרוחנית, לא תשים משטרה בתוקף וכפיה, אך באהבה ואמונת הלב. גם כהניה לא ישורו בשמה, בלתי קנו להם לב העם לאהבה ולאמונה. חלילה מהם להטיל עצמם על הצבור בעל כרחו; אין לך מאוסה לפני הדעת ואין לך מקניט את הלב, מגזלת עטרה! הרבנות היא עטרת כבוד וצבי תפארה, אשר הלוקחה מעצמו אינה הולמתו, ואם באה בשביל בצע או יראה, אינה מאצלת כבוד לנושאה. „שבעת קלון מכבוד“ נאום נביא ה' בלהב רוחו, למול המרגזו ממלכות; כי הכבוד שמכבדים לזרוע רמה מפני יראתו, אך קלון הוא לו — עאכו"כ אשר יבושו ויכלמו גזולי עטרה מוסרית אשר ממשלתה ברוח האדם ועמודי כסאה נמועים בה פץ העם! עטרת הרבנות לא יאתה אלא למי שיבחר מן העם לפי נשיתם החפשיות מכל מכרית או מניע חומרי וחזוני; ואך הנבחר בגלל ערכו ומעלתו, הוא יעצור בהעדה ואליו ישמעון כקטן בגדול! ככה היה לחוק בישראל ימים רבים, וע"כ היתה בו המשרה הזו לנס ונושאה פעלו על העם פעולה עזה להשכילו בינה להיטיב מוסרו ולהקים בקרבו את מקדש הדת על תלו. לא במדורות בית המוקד, ולא בשאר ענוים קשים ומרים הפיצו רבני ישראל מורא וזועה — אך בכחם המוסרי: בחמתם, ביראתם הטהורה, בנדבת לבם ורוחם ובטוב מוסרם, הפיצו ברכה, אמונה רבה ואהבה נאמנה. גם חלילה מהם להשתרר על עם ה' בגאווה

ונודל לבב ולהטיל אימה על הצבור שלא לשם שמים; כי כל המושל באימה וגסות הרוח וזורק מרה להנאת עצמו, הוא שנוא בעיני הבריות, כצלם בלהות הוא בעיניהם אשר יראו מפניו ונחבאו, אבל לבם רחק ממנו. ואם להשלטון המדיני יראת העונש של בו"ד, מספקת למנוע את הרע לצאת אל הפועל, הלא הורע כחה למלא משאלות השלטון המוסרי להכחיד את הרע משרשו. כי כך היא מדתו של אהרן: אוהב שלום ורודף שלום, שנאמר: „ב שלום ובמי שור הלך אתי ורבים השיב מעון“. הנה שתי אלה: גזלת עטרה, והטלת אימה על הצבור שלא לשם שמים— שני מלאכי חבלה המה המטילים קנאה ומדון בין הרב ועדתו ומחללות שם שמים. אולם ישנם עוד שני דברים המרחיקים את לב העדה מעל רבה: א) הבדלו מעדתו במנהגי החיים החצונים, הבדל שלא הסכינו בו. כל חדש הוא חשוד בעיני ההמון, וההצטיינות שאין מקורה בהמנהגים הלאומיים, זרה ונכריה אצלם: האיש הלוכש מלבוש נכרי ומדבר שפה נכריה, כבר זרה רוחו לההמון ולא יחשבוהו כאיש מקרב אחיהם— ואיך ישמעו לאיש כמוהו להאציל לו כבוד הרבנות? משל הדיוט אומר: אם באת למקום, שמור נמוסיו; מלאכי מרום ירדו לארץ ואכלו כבני אדם. וכלל גדול הוא בדינו שאי אפשר להעלות העם אלינו בטרם ירדנו אליהם; ב) נאה דורש ואין נאה מקיים. הרב צריך להיות לעדתו, הדת המגושמת. כל מעשיו יהיו תואמים עם למודיו מבלי נפתל. כי למוד הוא ההמון לכבד את הצורה בנושאה ואת התורה בלומדיה. כמאמרם ז"ל: אם הרב דומה (בעיניך) כמלאך ה"צ תבקש תורה מפיחו (מ"ק ט"ז). וע"כ הפליגו מאוד חכמינו ז"ל בעונש ת"ח שאינו מדקדק במעשיו ומנבל את עצמו בפני הצבור אפילו בקלה שבקלות; ואמרו: ת"ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה, ות"ח שאין בו דעה נבלה טובה הימנו (שבת קי"ד ובירושלמי). כי ת"ח צריך להיות צלם דמות השלמות מעין דוגמא של מעלה כביכול, ולא יתבזה היין הטוב בכלי מכוער חו"ש!

האמנם אין ספק כי כן שנו מאוד אותם האוסרים לקבוע מעון הרב בשמים, ולהגביל את חוג פעולתו בארבע אמות של הלכה לבדה. הלא יבינו וישכילו, כי היהדות משולבה בהחיים של העוה"ז והיתה עמהם לחטיבה אחת. ההלכה מגבלת משאו ומתנו של היהודי בישובו של עולם, וחפצי העולם פועלים פעולה חוזרת על ההלכות בדיני ממונות וכי"ב— ואיככה יתנשא איש לנצח בעניני היהדות מבלי היותו חמוש ומזוין בדעת היות העולם ודרך ארץ? איך ירים ידיו ורגליו לנהל עדה הלוקחת חלק בעניני המדינה מבלי דעתו שפת המדינה ומבלי השכיל בהלמודים השמושיים הנחוצים היום לכל איש מצוין בתור אדם המעלה? וכבר הזהירו חז"ל: יפה ת"ת עם ד"א. אפס כי חלילה לנו להבהל להוריש הגבירה מפני האמה; עלינו לדעת כי אם אמנם הלמודים השמושיים והדתיים ערכם בד בבד ישאו בבחינת מה שהוא עליו, כלומר: בבחינת הארת הרוח מאור חכמת

אין־סוף ב"ה, כמו שבארנו בפרק הקודם — הלא בבחינת נושא יש לשים פדות בין אדם לאדם, ואין ספק כי למורי הדת הלמודים הדתיים המה עקר, והלמודים השמושיים משמשים להם ביחוס הנצב אל הלהב והקליפה אל הפרי.

רבים המה ברבני ספרד וצרפת אשר כל המדות האלה כתומן נקבצו באו בקרבם, על כן בחרו בהם בני ישראל לרצונם לשומם אלופים ונגידים לכל האומה, וילכו העם אחריהם בעינים עצומות מרוב בטחונם בהם וביישר לבבם. ואם אמנם כי קמו חשוכים וזבובי מות גם באנשי המופת האלה להבאישי את ריחם מקנאה ורוע לב — עד מהרה ספו תמו מן בלהות ושנאתם גם קנאתם אבדה, ואנשי המופת לא מתו כי עוד ינון שמש עד דור אחרון. הנה זה האיש משה בן מיימון! כמה ענני ערפל התחרו להקדיר את שמשו? אבל העננים כעננים כלו, והוא עוד היום עומד ומוהיר בהדרו כמראה ההוד אשר הלביש היצור ליצורים, וכל חשך וכתם לא עממוהו; באמונת הלב ימשכו אחריו כל בית ישראל, עד שאם יאמר להם עשו סולמות ועלו לרקיע היו שומעים לו. ובאמת עינינו הרואות כי חכמתו והשכלתו הועילוהו לזרוע אור אמת בישראל, לצרף דעותיהם ולברר מושגיהם, וכמעט שנתן להיהדות צורה חדשה וכל ישראל קיימה וקבלה עליהם בצורה החדשה היא כאילו כך נתנה מסיני. וכל כך עלתה בידו — כי בכל דרכיו ידע את ה'!

אך הילכו גם רבני הדור בעקבות המסוגלות הללו? בלי התמהמה נשיב: לא! מצב הרבנות נשתנה לרעה, ומרבית נושאייה הלכו אחרי ההבל ויהבלו להבדל מן העולם ולהסיע מלבם את האדמה ואת האדם אשר עליה, והרעו בזה לנפשם ולעמם. אפס, הראוים המה חניכי בית מדרש הרבנים למלא מקום הרבנים הישנים הללו? על השאלה הזו לא נשיב מאומה, כי תחתנו הלא יענה הנסיון! מפיו אנו שומעים המענה המעציבה: כי אם הישנים אינם רבנים טובים, החדשים אינם רבנים כלל! ולמה יפלא זאת בעינינו? הלא ידענו את בני תרביצא הללו, שידיעתם בחכמת היהדות תשא בד בדר עם תלמידי הקונסוסטוריום. ואם יש בהם גם מי שלא זרו למו נתיבות היהדות לגמרי, הלא ידיעת בית רבם עוד בידם, שלא שכחוהו יען מאנו לענות נפשם בצום ארבעים יום; אבל מכית מדרש הרבנים אשר נועד להשקותם את הידיעות היהודיות, לא חסרו ממנו אפילו ככלב המלקק מן הים (*). השכלתם (כלומר: של אלה אשר ישכילו, כי בעוה"ר רבים מהם יאמרו לצאת ידי חובתם בהתעודה אשר בידם ובמעשיהם המשובחים המעידים עליהם כי משכילים המה...) השכלה אירופאית ממסד עד הטפחות, לשונם שגורה בשפת המדינה, כרסם מלאו

(* חין כלל בלי יולאים, והלועק חסם על דגרינו רוב וזקקה פעיזים עליו (עיין כחונות).)

ביריעת קורות הימים, מחקרי ארץ, מעט חכמת הטבע, מעט הנדסה, גם השפה הקדושה לא זרה לבולם — את הכל ילמדו ויבינו כפי השגתם; אבל התלמוד? ממנו לא ידעו כי אם כפי הנהוץ להם לתתו מטרה לחצי מהתלותם. האף אין זאת? ובמה כחם גדול לקחת מעצמם מטה הרועים בידם, להיות רועים לעם ה', רועי הנפש והרוח? הלא יענו נא על מה נוסדו טענותיהם, כי יעיוזו לפסוע על ראשי עם קודש שלא לרצונם? ולא זו בלבד, אלא כי יחבלו תחבולות לפתות את הממשלה לקחת מידי העם את זכות הבחירה, ולעשותו משועבד להם עד עולם? אישמים! אם משכילים המה, איזה השכלתם? אם אנשי מוסר המה, איזה מוסרם? המעט מהם כי היו ולמדו על חשבון הקהל, כי יאמרו עוד לרדות במטויביהם בעברת טרוניה ועריצות? הוי כפויי טובה! איך בוש לא תבושו להעיק את לב אחיכם להכנע למי שימאס בו? הלא ההשכלה אשר בשמה תתימרו, תרוק בפניכם — כי העיוז לבבכם לגלות רעיון נבזה כזה אל פיהם! אך מה תוחלת לנו מרבנים כאלה אשר סוף שמם סותר את תחילתו; אם המה מטעם הממשלה, הלא אינם מטעם העם, ואינם רבנים אך שוטרים ונוגשים. ובאמת כל מנהגיהם ומעשיהם יעידו בם כי בן הוא: התמנותם בעדה לא תבוא אלא באמצעות הכפיה, שררותם ינהיגו ברמה, מניות כבודם יתבעו בזרוע, ומכני עדתם יבדלו בלבושיהם ובמנהגיהם, במדה שיפרצו גם גדר הדת (כמו גלוח הוקן ופריעת ראש בנשותיהם). האומנם ידעתי מאוד כי ביחוס ללבושיהם המה מתימרים לעשות מה שהחובה מטלת עליהם להראות להעם הלכה למעשה להסיר מקרבם את מנהגי אזיא הפראים(?) — אבל למה לא ישבילו בינה לדעת, כי עד עתה לא כ"כ נחשבו בעיני החסון לעשותם הוריה לדור. המה בדד יהיו במועדם והעדה לדרכה תפנה לסור למשמעת האיש אשר תבחר בו היא. ומי יניא בידה להאציל כבוד למי אשר תכבד? מי ישום מכס על כמות הרגשות הלב לבלי תרחשנה באפס רשיון? אמנם כן הוא, ואין מי יכחדנו: הרבנים המסתתרים בסבת נכלי צעירים בני בלי שם — המה לע"ע הרבנים האמתים, כי ישורו מדעת הקהל!

ואולם אם אמנם כי לבבנו הולך להכיר כח הרבנות, אך להרבנים הרוחניים" (ככה נקראו הרבנים יודעי דת ודין הנבחרים מן העדה, כלפי הצעירים המלוכמים המורכבים על ראשינו מטעם הממשלה) לבדם — בכל זאת חלילה לנו לחפות עליהם לבלי לגלות על עונם ומעלם ברפיונם והתרשלותם מעשות את אשר השעה דורשת מידם. למרות רוחנו אנו רואים כי הרבנים הללו עזבו המצפה אשר העמידתם עליה חובתם, ולא ישמרו עוד את כרם בית ישראל לגדור פרצותיו אשר עלו בו בהמשך הזמן, ולכלות מקרבם את הקוצים והברקנים; הזמן הומה ברעש ודורש תקונים, והמה — בחדריהם ישבו בידים חבוקות. יש מהם המתאוננים על גלות השכינה ומעוט התורה ופריצות הדור, ויש מהם אשר גם זאת לא

יעשו, כי בסבלותם יחשבו אשר ד' אמותיהם, המה עולם מלא. ואם בין קירות בתיהם עוד שורר רוח ישן נושן כאשר היה באמונה אצל אבותיהם — מי יגיד להם איפוא כי תמורות וחדשות נעשו על פני תבל? ידעתי מאוד, התנצלות הרבנים המשכילים אשר מנגע עמם נגע למו; ידעתי מאוד תשובתם הערוכה בצד: „מה כחנו כי נמיר ארץ ונעשה חדשות בישראל — הלא כל מעשינו יובאו במשפט וכגדול בקטן ירשה לנפשו לשבור עליהם חוק? אם אך נטה מן המסילה הרגילה כמלוא השערה, הלא יקראו אחרינו מלא בעה"ב, המלמדים ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם וכל מאן דעסיק באוריתא, וחבלנו מעשה ידינו!“ ידעתי כל אלה, ובכל זאת לא נמנעתי מהעיד למשפט את הרבנים, כי המכשלה תחת ידם; כי לא סוף דבר לרבנים יושבים על מדין בעריהם אנו פונים אך לנושאי דגל התורה בכלל ובפרט, כי המה הם גם נושאי דגל דעת הקהל בקרבנו. גבורי התלמוד, יהיו מה שיהיו, רבנים או סוחרים, מלמדים או חנונים — הם הם הספנים, הם הם תופשי המשוט, ובידם להוליך את הספינה למחוז חפצה במפרץ שקט ובטוח, או לשברה מול כפים ושני סלעים; אליהם אנו פונים לפקות עיניהם ולהאיר את מחשביהם, ואנו משיבועים אותם באהבת ה' ובאהבת ישראל: להסיר עקשותם מעליהם ולבלתי ישכבו למעצבה כנדהמים בראש חבל. הרוח חוק, הים הומה, חוקו תורן ופרשו נס, ושיתו לבכם לנתיבות עולם! וידעתי מאוד כי הנדהמים האלה לא יקיצו בלתי אם הרבנים המשכילים אל צרת עמם יתעוררו בהתעוררות פנימית לקדם פני הרעה; או אז לא ישיאו אותנו בתשובות דחיות; או אז ימצאו בקרבם עוז וחיל לפעולה ועבודה, וחפצם הפנימי יורה להם הדרך להשגת המטרה. הלא לא נכחד מאתנו הריצת הרבנים ביום שידובר בגורה אשר המה יחשבות לרעה. בכמה טורח ומסירת נפש יתאמצו לגולל אבן לראש ההר ולמלא במים חבית שנמלן שוליה? אבל הישכילו אל התמורה התאשה בחיי היהודים הממשמשת ובאה לסדרה ולכוננה ברוח היהדות? חלילה! הסדרים החדשים בצבא דמתוחים על ראש נערי בני ישראל, יהפכו גם הסדרים הישנים במעמד האזרחי של האומה מבלי שאול את פינו; כל מחאותינו לא תועילנה לעצור את ההסתעפות החיסטורית במרוצתה, ורבני ישראל יושבים איש במכוננו ומביטים בעין שוקטת, עת יהמו יחמרו הגלים הנוראים לבלע את היהדות ויתנו להשטף הנורא הזה לעשות דרכו לבדו מבלי התוה לו גדותיו, ויחשבו לצאת ידי חובותיהם באנחות משברות הגוף ובבכיות של חנם. וכל כך למה? האומנם כי נקפא כל רגש במו? לא! אך טח עיניהם מראות, וגם המה אך לההרגל וכרעו ברך ואינם מסתכלים מחוץ לארבע אמותיהם; רוח עועים נסך ה' על הרועים לאמר שלום שלום, בעוד שהזאבים מחבלים בהעדר. או אולי לא אשגה אם אומר: כי תמה יראת שמים מן הארץ ופסו אמונים מבני אדם — על כן אין איש חולח על עמו באמת ותמים, זה ידרוך קשתו

בעד אידעה פרוצה ונבערה, יען כי הוא המציאה והוא מולידה; וזה יסוך בעבי גבי מגינו בעד אידעה בלה ונושנת, יען כי הוא ינקה משד אמו והוא נתגדל על ברכה — אצל שניהם, אך האנכי שלהם ילמד ידיו לקרב ולא ישימי לבם להאמת כמו שהיא בפני עצמה, ע"כ לא ירוממו ומעשיהם הבל נדף.

אבל אין הקב"ה מקפת שכר כל ברית, ורפיון ידיהם של הרבנים לקח נקם מהם. כי נגעה יד הכליון גם בהרבנות עצמה. בכל דור ודור החלו מקצה העם ברבנים לשתת דרכם ומוסרם הטוב, עד כי הביאו דאגה בלב ראשי הרבנים מנהיגי העם לחיש עתידות לבלי תפרוץ ההשחתה הלאה. על כן מהרו לבנות בפניה היץ וגם הצליחו. באמרי כי, מקצה העם ברבנים השחיתו דרכם ומוסרם הטוב, אל תחשוב קורא יקר: כי ככהני הקתולים בימים ההם, נזורו אחר גם הרבנים וישקיעו נפשם במצולת החטאת והתאוה, העושק והרצח — חלילה! מעילם לא התנאלה הרבנות בדמי נקיים וחלאת המדות הנמאסות, דם ורצח המס ושווד לא ישבו לכסא לרדות בענוי ארץ ולהפיל בעצומיהם חלכאים; לא ארבו נכלים ותרמית לצוד בהם ישרי לב ותמימי דרך: לא אפרו באפר עיני ההמון להכותם בסגורים במשאות שוא ומדוחים. גם כפיהם לא נגואלו בשחד, חלילה להם מכל אלה! אולם אם אמנם לא רדפו אחר הבעצ — לא חדלו מנסות אחריו, ויבואו לקחת עטרה לעצמם בטרוניה, כמשרת הכהונה הגדולה בימי בית שני אשר היתה כמרכלת זוללה, אשר נצו עליה רבים. ולכן השתערו חכמינו ז"ל נגד כהנים גדולים כאלה בחמה שפוכה. גם זה האיש יהושע בן גמלא אשר זכרו לברכה בפי חז"ל חלף עמלו הרב לטובת החנוך לילדי בני ישראל (כ"ב כ"א), לא חדלו גם מהתקומם למולו ולחרוץ עליו משפט קשר של רשעים על התסנותו בכהונה גדולה במחיר (יבמות ס"א). ומה נמלצו דבריהם המסולאים בפז (סנהדרין ז'): לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' אלוה הבא בשביל כסף וזהב, המשילו דיון שאינו הגון אשר פוזר לפניו יהלך ושקלי זהב יסולו לפניו המסלה לכסא כבודו — לאליל תפוש זהב וכסף, אשר כמוהו אין תקוה ממנו לעני כי ישוע וליתום כי יחנן קולו; האיש אשר לא יערכהו כ"א ערך שקלי זהב, ולא חבלי אהבה כ"א חבל כסף נמאס המשהו מתוך המון בני גילו להרימהו על; האיש אשר לא במורא כבוד וחפץ העם, כ"א בשחד חנף וחלקלקות ישים סבטתו — ההוא ישור על עם חפשי ביושר ואהבה? ההוא יתחרה להעמיד ארץ במשפט מבלי משוא פנים? וז"ל הרמב"ם (סנהדרין פ"ג). כל דיון שנתן סמון כדי שיתמנה אסור לעמוד מפניו, וצויו חכמים להקל בו וללול אותו, ואמרו חכמים שהטלית שהוא מתעטף בה תהי בעינוך כמרדעת של חמור. וכל כך חביבה בעיניהם החופשה בדרך משפט ושנאה לפניהם הטרוניה בה — עד שגזרו חק לבלי ישוב מלך ישראל בסנהדרין, פן לא יאבה להכנע תחת יד החקים הכוללים, ועשה רצונו לקו. אמנם למרות

דברי חז"ל אלה החוצבים להבות, לא חללו אוהבי בצע ורודפי כבוד מישראל עד היום. וכפעם בפעם אנחנו רואים בקורות ימי עמנו אהבת השררה נשאה ראש והגיחה ממארבה לשום שמות בארץ באמצעות ידי הפרשים והשרים, לולא מהרו גדולי ישראל וחכמיו לקדם פני הרעה ולהציב לה גבולות בתוקת היר. עוד נמצאה בידינו גזרה נוראה וחרם חמור חתום בידי שלשת הרועים הר"ת הרשב"ם והרמב"ן ועמהם מאה וחמשים רבנים מגדולי חכמי צרפת, על כל איש אשר יעזו לקחת שררה על הצבור בעזר הפרשים והשרים מכלי אשר יבוחר מדעת הקהל מפני חשיבותו. הגזרה הזו שנויה ומשולשת בימי הרב בעל תרומת הדשן, וגם בועד ארבע הארצות בכרוז יערסלף* (עי' במכתב החדשי לפראנקעל שנת 1867 צד 222) אשר התומים עליו שלשים גדולי ישראל ומהם המפורסמים אצלנו היום המהרש"א המהר"ם לובלין הסמ"ע השל"ה העוללות אפרים כמו שתראינה עיניך מטה*.) ועל ידם עמדה הרבנות בכבודה והדרה ולא עומסה במסבות הזמן: תלמידי חכמים מצוינים לא חזרו על עירות וכפרים, ככהן

* ברוז יערסלף חי'ו לפ"ק: הערט לו רבתי דא לאזין תארוסין הגאונים ראשי ישיבות, נהיות דו עשנים קדמוניות זה חששים שנה דהיינו בשנת ש"ן לפ"ק האכן גאוני עולם ענוותם כבוד גיחמסת איין תקנה או"כ זעכין החמושים שלשים רבנים לדיקי יסוד עולם ז"ל ה"ה וייל איך זי אלו בשנים ווער נעכין מוכן דנריהם איז דו קודם לכן שנת שס"ז ביריד גראשנין בליבלין איז גישאכט ווארין דו קיין רב זאל ניט עשתדל זיין דו רבנות ע"י הלאה או עמכה הן ע"י עלטו הן ע"י תורים זאל ניט עחזיק זיין דו רבנות ע"י כסף וזהב אלקי עסכה וגו' עו איז ניט וויכליג וואז דיא כהנים גדולים איס בית שני האזין דער דורך פריזיכניט, דרוס זעכין זיא ווירד עחזיק דיא זעלבע תקנה דאז קיין רב זאל דאש רבנות ניקושען ע"י עסון עוקדס או עאזער אדער דורך אנדערע ענינים קרובות או רחיקות דיא זא ברענגין הנחת עסון, או"כ וועלכר דר דא עעכט הרעטין ער וויל ניקש כאך דיא תקנה פרגעגן לא יאבה ה' סלוח לו ורננה בו כל אלה זכידיו וחרס ושעתא דען סיר קושין נברית ונאלה או"כ זעכין מקבל עליכו בקשר חזק ואטיין דאז עיר וועלן דען זעלביגן דוחה זיין בשני ימים או"כ וועלן איהם עבדיל זיין עכל קהל הגולה או"כ וועלן איהם עפרים זיין עכל קדושת ישראל אין ער זאל עבודה זיין בשני עולמות או"כ וועלן עפרסס זיין קלובו רבנים זולת שאר עונשים קשים ולשווע יוכעס ומנא עליו ברכה או"כ דיא תקנה זאל גיווערן לדור דורים עד עמוד הכהן לאירים, דא דרויף זיינען גיחמסת שלשים רבנים ז"ל דהיינו ר' ערדכי יפה, דער יונגר ר' שלמה טלובלין, ר' בינש, ר' איחק לבנו ר' אפנים לונטשין, ר' ליב ענריסק דליטא, ר' עשה עה, ר' פאלק כ"ץ בעל הסמ"ע, ר' ליב איילנברג, ר' הענדל, ר' יוסף קאזא, ר' שאיר לובלין חזן ר' ינחק הכהן ז"ל, ר' שוואל עדלש, ר' וואלף אויערנכך עפחכא, ר' ישעיה הרוויין, ר' מענדל, ר' אינגדוש עקראקא, ר' שמעון ב"ר בללאל מקרעטניץ, ר' איבוש עקראקע, ר' זעליג בעלו, ר' בנימן אלקנה בר אליה ז"ל, ר' בנימן אהרן חריף שטקטין, עשה בן אהרן עליטא

המחוויר בבית הגרנות, למצוא מכון לישבתם. אך כל כבודם פנימה. והערה אשר נעזבה ממנהיגת, מיד נתנה עיניה באחד מהם, אשר חכמתו ויקרת רוחו ויראתו המהורה הכריוו עליו, ויחפשוהו כמטמונים עד אשר שמוהו אלוף לראשם באהבה וכבוד; טהרת מצב הרבנות הועילה הרבה לבלי יחולל כבוד התורה בעיני ההמון, ותהי חביבה על ישראל בשעה הראשונה.

האומנם שמח לבנו לראות כי בכל פעם שנברו האגרופין בישראל — לא בארוים נפלה השלהבת, אך באזובי הקיר; לא בהשרשים חלתה יד

ר' אברהם ב"ר שלמה פוזנר, ר' דוד שעברשין, ר' יצחק ר' כאטש כ"ן, דער אלט ר' זכריה ר' יעקב בן ר' יצחק כ"ן, ר' יהודא ב"ר שניאור סג"ל ר' קאפיל כ"ן סן פירשאט שנלעעברג, ר' שאיר שאניש, עד כאן החתומים השלשים הרבנים ז"ל אה"כ צייד יערסלף שנת שכו' האט שאן ווירד עתדש כל הכל גיוועזן אוב' ווירד רבנים גיחמסת איטליכר האט איין ציויכדעה גזירה גוזר גיוועזן ואלו הן, ר' שפען ב"ר בלחלל שקרעמכין, ר' שענדל ר' אביגדרש שקראקא, דער אלט ר' זכריה, ר' עשה שח ר' דוד שעברשין ר' הענדל, ר' פאלק כ"ן בעל השע"ע ר' אייבש קראקא, ר' אייזק לבוב, ר' יוסף קאזא, ר' יהודא בר' שניאור סג"ל, ר' קאפיל כ"ן שהיה עעגש לבני. — ומאזר דו ידוע ועפורסס איז דו סן זער עתרעס איז דו דאז תקנה הכל דיא . . . שלש פעמים עקוים איז גיווארין הייט שנת שפ"ו ושנת ש"ן ושנת שכו' אעפ"י כן קולי קולות ועצן דז עטליכי זיינן עובר הכל אזי הבין ראשי הישיבות שנראשי הק"ק דעדיכה וואלין בטרופ ראשי העדיכה הייא העשולחים סן ראשי הקהלות הכל עתאטן איין דר זך גיוועזן אוב' עתקן בעדיכות גיוועזן דאעטט אז דיא תקנה הכל גיהאלטן זאלין ווערין א"א באריכות אויטנישאכט, והכלל העולה מדברייהם י"ז דו כל החקנות הכל יאילו הגזירות והחצמות שבהם על העיבר יהיה שי זיהי' דער עקבל אז וואל אז דער ביתן אוב' איז קיין חילוק ניט, דער רב ווער עתדש אויף גיכועטן ווערט אדער עען זאל איין אויף ווייטר אויף כעטין, איין איז קיין חילוק סן כעטט איין אויף לאב"ד וראש הישיבה אודר איינש אליכע, איין איז קיין חילוק עש זייא איין דער קהלה אדער איין ישיב, אוב' איז קיין חילוק דו קהל בכלל אדער יחידים דיא דא צוררים קלויבין ואין ז"ל דיא דא דעס רב קלויבין, זאל קיינער קיין עתנה או הלואה בחיכס אדר בריות האבין דאסין אפילו ניט לאעט דו אשמו או בנו או בתו או חזבו או כלתו העמן עתנה או הלואה בכל, כייערט זער כוונה זאל זיין לשם שמים צורר לו זיין איין איש הגון וראוי לכך כפי אומה הקהלה או ישיב אוב' אויך עהיום יום ה' כ"ה אייר השנה האידוכא שנת ת' ווער דא וואלט ככאל זיין ת'ו אוב' כעס באיסור הכל זאל עש איס הקדש געור זיין ואס יהכה עטבו כעו . . . ושאר דו עשנים קדשוכיות הכל איז תרס כדוי ושעתא אלוית וקללות געבין גיווארין עשליש גאזנים לכן עהיום והלאה זאלין אלי ת"ס וקבלת תרס ושבעה דיא אייבר געב לקבלת רב בטלים ושבוטלים שאין שבעה חל על שבעה, ולהיות דו דיא תקנות שהגאזנים הכל זעבן כעטע כשחכת גיווארין גלייך אלס ווען זיא עבר ובעל ווערן אוב' עש שטייט דרין

הדקבון, אך זמורות זר יבשו וקמלו. מקצה העם מהמדרגה התחתונה שברבנים החלה להשתתף, והגדולים שבהם עמדו תמיד בפרץ, ולכן הצליחו במעשיהם. אכן למורת רוחנו אנהנו רואים גם בימינו אלה כי הישרליטנות החליפה כה והולכת ומתפשטת במצב הרבנות. מקור מוצאה הערים הקטנות; רב ומורה הוראה זקן ושבע ימים כי יקיץ בהיי הבלו ויעלה לחצרות יה השמימה, או להר ד' להונן עפרות קדש — הנה בפנותו שכמו

בפירש דו זיא זאלן גיווערין לרור דורים עד עמוד הכהן להורים דא האנין שיר עתקן גיוועזן דו זיא זאלן זיין אין ליטן אייגן גלייך אז איין נייאה תקפה דהיינו ווען ראשית וענהיגים זאלן זיך עתוועד זיין בורים לו שכי' אויף איין רב אודר זיא זאלן ווילן איין רב אודר ווען בורים ווילן איין רב אזו אויפט זאל קידס חזן ושעט איין פארלייאן כל הכ"ל עתחלת התקנות הקדושות עם הזוספה הזאת שהוספנו אוב"ז זא הרויף אויף אלס הכ"ל האט ען יום ה' כ"ה אייר חרס גיגענין בהמועדות עדי"ק וואלין ביום הכניסה בכוכביא של רבים יכ"ו בפאה אוב"ז האנין עקביל גיוועזן עליהם ועל זרעם אחריהם דו זו אלי שלש שנים וויא ענהגם של וואלין איז להתוועד יחד זאל ען חרס געזן על כל הכ"ל ביום הכניסה פל זה איז תקפה של ראשי ישיבות של ק"ק הראשיות עדי"ק הכ"ל בלירוף ראשי העדי"ק ההיא יכ"ו.

וכהיום בהמועדות פה יריד יערסלב שנת ת' לפ"ק הרבה ראשי ישיבות וזקניהם יכ"ו אחס עתם גם מראשי הישיבות הכ"ל של עדי"ק וואלין יכ"ו האנין זיא גיפונדין דו איר תיקון הכ"ל מראש ועד סוף גוט איז אוב"ז האנין פה אחד עסקים גיוועזן לאשר ולקיים ולקבל וואז דיא קדשונים האנין עתקן גיוועזן אוב"ז וואז עדינות וואלין ווייטר האנין עתקן גיוועזן זיא זאלן אלי שרידן וקיימים זיין בכל עקום אשר דבר העלך מלכו של עולם ב"ה עגיע דען עז זיינן אייטל דברים ראויים גענוג פאר אונז אליין דער חטא דער זיך נעשך איז ענהגים גדולים שהי' בנית שני אין דו ען איז עובר אלקי כסף וגו' ולא הטע לך אשרה וגו'.

ע"כ זענין שיר אייך גאר בגזרמתו הכ"ל וכל החרסות ואלות הכתובים בתקנות הקדשונים ז"ל דו ווער דא זאלט האנדלן כנד התקנה הקדושה . . . זאל זיין רכנות ניקש זיין אוב"ז ען זאל אין רודף זיין כנוכר בתקנות הקדשונים אוב"ז אפילו אחד יכול לעכב אוב"ז מונע לו זיין אוב"ז ענקש דין זיין על הרב ועל הקהל דיא זעלכש גיטאן העטיין, אין שיר זיינן גאר אייף היתלכה קהלה אודר ישוב ווא דו גישעהן איז, דו זיא עחוייב זענן ענטל לו זיין הרבנות ההוא עכל וכל, אוב"ז אפי' שני בשלישי מרי בעלי הנוגעים לרב או לקהל ההוא טארין ניט דרייבן זיין, ובגליחותיהו דקעאי ענדין בגזרמת הכ"ל ובגזרמתו דו זיא זאלין דען רב והקהלה או ישוב ההוא שטרעפן כראות עיניהם. ובגזרמתו השליחותיהו דקעאי זאל ען כל יריד גראשנין בנה"כ גדולה בלונלין וכל יריד יערסלב בכל ב"כ כל הכ"ל לייאן אן שנת קודש, כל הכ"ל האנין וויר עתקן גיוועזן לכבוד הש"י ולכבוד מורמו הקדושה והש"י בותן לבות יודע דו דאש אינור עתשנה איז אוב"ז ניקש אכדרש לכן זאל אייטלכה קהלה וישוב ורב נוהר זיין שלא יעברו דבר ולשועע יונעם ותבא עליו ברכות טוב.

ללכת, תבוא סופה לרגליו, עוקרת הרים ושוברת ארזים. רבנים ישנים גם חרשים, עשירים בדעת גם דלים ורשים, יראי ד' ובנים כחשים, צנועים או פרושים, מתונים במשפט או קלי דעת כנשים — כלם בערבוביא כנשרים חשים, אל העיר והמונה, וירבו שאונה, ויפרו ריב ומדון בין עבד לאדון, ויסכסכו משפחות במשפחות, ורקחות בטבחיות, ועיר שיש בה שמונה עשר מנינים, לא דיה שמתחלקת לשמונה עשר כתות, אלא לכתות מאה ושמונים; זה יצא לקנא קנאת ד' וכבוד התורה, בראותו את חתנו הגיע להוראה ואינו מורה; וזה לא יוכל לראות עמל בהחיים, שידחה עול ימים גמול משדים, אשר זכות אבותיו מסיעתו מן השמים, מפני איש בן פחותים, היודע להכשיר ולהטריף לא במעשה שדים ולחשים. וככה נשקה האיש ביעקב ויתלקח הריב בישראל — עד בוא הכסף ויענה את הכל. הרבנות תעמוד על אבן הלקח, כל המרבה במחירה זוכה במקת. ועזי הפנים המנהיגים והראשים, אשר קמיעת כסף הועילה למו הרבה מכישוף ונחשים, יושיבוהו על כסא ויקראו לפניו אברך וחכם חרשים —

והנה אם אמנם אמרו חז"ל: כל העובר עברה בסתר כאלו דוחק רגלי השכינה, אני לא על המתן בסתר תלונתי; כי בכל דור ובכל עת נמצאו בישראל אנשים, אשר אין רוח נכון בקרבם ויעשו מעשיהם בתרמית לבוא לידי משרה וכהונה ע"י מתן שחד ושפתי חנף וחלקלות, ואין אנחנו אחראים וערבאים להם ולא מהם נדון על הכלל. אפס לעשות את הדבר פומבי, עד שלא תבוש עדה מישראל למכור את כסא הרבנות בעד מכסת כסף לכל המרבה במחירו, כמו שראינו בעינינו ובאזנינו שמענו בימים האלה במחוזותינו — נבלה כזה מחללת כבוד התורה ועושה את הדת פלסתר. למשמע תועבות כאלה יתר לב כל אוהב עמו באמת, כי תחללנה נזר הקדש ותרמוסנה בטיש חוצות כל כבוד בית ישראל. ואם לא תתעוררו לזה אתם הרי ישראל עיני העדה מאשרי העם מוריו ומדריכיו! אם לא תקומו כאיש אחד לגדור בעד הרעה הזאת לעשות אליה סגים ומשמרות למשמרת — עתידים אתם ליתן את הדין! אל תפנו אל האויב מבחוץ בעוד שהאורב יושב אצלכם בחדר. עשו סדרים בבית, ואחר תצאו למלחמה; כלו קוצים כסוחים כאלה מכרם ד' צבאות, פן תפרוץ בהם איש ובערו שמיר ושית יחד ונלאתם לכבותה. עושו והתאושו, וה' ילחם לכם!

מע"ה הצדקה

עני שאין מכירין אותו ואומר רעב אני! אין בודקין אחריו שמא רמאי הוא, אלא מפרנסין אותו מיד (רמב"ם הלכות מ"ע פ"ז) אמר להם בני! פעם אחת הייתי מהלך בדרך וכו' בא עני אחד ואמר לי: רבי פרנסני! אמרתי לו: המתן עד שאפרוק מעל החמור, לא הספקתי לפרוק מעל החמור עד שיצאה נשמתו.

(העני כ"ה)

„שכל הישר ואושר הארץ אשר אנחנו חיים בה יבקשו ממנו, כי לא נמחר לפזר כספנו לכל הבופף כאגמון ראשו לפני פתח ביתנו, טרם נדע אל נכון אם ראוי הוא להושיע". כדברים האלה שמענו מפי אחד הכותבים הנכבדים במכה"ע המליץ (שנה שביעית גליון 36). ובסוף מאמרו יוסיף לתת לפנינו עצתו לאמר: הרפו נא אחי מעוזר לכל הפושט ידו... בחנו בלבבכם את כל הדופקים על דלתותיכם". הנה הדברים האלה הנכונים מול המון העם ולכל איש פרטי מישראל לאמץ לבבו כי יקפוץ את ידו מתת בהחלט — הסבו בנפשי לחשוד את הכותב הנכבד, כי כד ניים וישיב בקתדרא מרופדת, בחדר חם, ואחר אכלו לשובע נפשו, כתב את מאמרו זה, ולא שם על לבו מאומה לראות את האסון הנולד מעצתו, לוא יהיה שומע לה מאת נדיבי בני עמנו. בשאול איש אגורה אחת או פרוסת לחם לשיכור רעבוננו, לא עת היא לחקור אם ראוי הוא לכך ואם בטנו מלאה או חסרה באמת. כי אם אנחנו עושים אנה ואנה והאומלל כבר הפקיד רוחו בידי יוצרה, ודמו בראשנו. האומנם רוב השואלים על הפתחים נרפים המה וחובקים חיק הבטלה, אך יש ביניהם גם עניים מרודים באמת אשר צוק העתים הציקם לעשות פניהם כחלמיש ולבקש אוכל להשיב נפשם; ובבני עמנו נמצאים עניים כאלה הרבה מאד לרגלי החנוך הרע שקבלו מאבותיהם, אשר המית בקרבם כל כשרון עבודה ויפנק מנוער נפשם. גם עובדי אדמה ועושי מלאכה בועת אפים לפעמים בטנם תחסר; כי יגבר היוקר ולא ימצאו מקום להשתכר, והנה נפשות בני ביתם עטופים ברעב — ומה יעשה איפוא אם לא ישאל על הפתחים? הימותו בהרפת רעב? זאת לא זאת? השכל הישר ואושר הארץ אשר אנחנו חיים בה יבקשו מכל איש פרטי שלא יבקש חשבונות רבים, בפשוט טובע את ידו לעזרה. ואין לו כי אם לשמוע בקול רגשות נפשו אשר יהמו יחמרו למראה אסון וענות עני; ואם תתקצ"ט פעמים ישנה למראה עיניו, כדאי הוא לו אם בפעם האלף יעלה בידו לחלץ עני ממצר ולהביא עזרה

להצריך לה, כי בספק נפשות אין הולכים אחר הרוב. ובאמת יורנו הנסיון, כי על פי הרוב לא נשנה בתכונת העני הבא לפנינו, ועין הלב כרע מבחנת בין עוף טהור לטמא. לא רחמים יעוררו עליהם אלה זרע מרעים עדת הולכי בטל המטילים עצמם על הצבור בלי כל זכות ומענה, אך בחזקה יקחו את מתנותיהם; כי כזאבי ערב יתנפלו על איש ולא ירפו ממנו, וזה האיש שמח כי במחיר איזה קשישות תמצא ידו להנצל מהם, מקללותיהם וברכותיהם. האומנם לא נוכל לחדד, כי בזה אשר אנחנו נותנים לעניים לשאול על הפתחים, אנחנו מחזיקים ידי אוהבי בטלה ונותנים קטורה באף העצלות, ועלינו לבקש תחבולות להסיר את הדבר הרע מקרבנו — אך לא על ידי התחבולה של הכותב הנזכר, שהיא דומה בעיני לעצת המשטינים עלינו, הנותנים עצה להממשלה לאסור עלינו לשבת בכפרים ולגור בעירות הסמוכות לגבול. הנוכל איפוא להכחיש כי יש ממש מה בטענותיהם של אלו...? ובכל אלה אדמה כי הכותב לא יסכים להם. ולא מפאת עמו כי תשחדהו, אך וישר משפטו נאמן יהיה מצד עצמו: כי בשביל תקון מצב אומה לא נוכל לברות אוכל מפיה גם לפי שעה. ולוא נפתח לפניה שערי פרנסות הרבה שתמצא ידן להספיק לבעליהן די צרכם באימן ויושר לבב, הלא לא ימירו אלפי אלפים נפש אדם את משלה ידם פעם אחת, וקיבת אדם כנושה היא לו יום תנשנו לתת לה לחם חקה. וכמו כן נשיב על טענת הכותב הנזכר: אמנם מעשה הצדקה דורש תקון רב, אך זו המלאכה לא ליום ולא ליומים; כי כל החסרונות הדרושים להמנות, משולבות בחיי האומה, חנוכה ותכונתה. ולא יסורו מקרבה, עד אם יברא לה הזמן תכונה חדשה ויחדש בקרבה רוח נכון היודע כבודו הפנימי; דור יבוא כי יאיר להשכלה פניו ויגרש מקרבו כל דעות קדומות, מאליו יבזה בלבו את לחם החסד, ויבחר לפשוט נבלה בשוק מהושיט ידו לעזרה. אך לעת עתה לא נוכל להעלים עין גם מהמיוחסים — בני בניהם של אוויו קאפיטול, שהמלאכה בזויה בעיניהם גם לא יצליחו אליה מסבת רפיון גום. כי סוף כל סוף גם המה בצלם אלקים נבראו ונפש אדם תלין בגום, ונבצרה מהם למצוא חית ידם, ולמה ימותו לעינינו? —

סוף דבר, אין לאדם פרטי לשקול בפלס את העני הבא לפניו, ואין לו כי אם להתפלל לד' שלא יכשילחו בבני אדם שאינם מהוגנים. אך על כל העדה ומנהיגיה לבחון ולבדוק עד מקום שירם מנעת ולמצוא הדרך הנכון בסדר מעשה הצדקה, למען לא נחונן באמת הולכי בטל הנוסעים בעדר וכארבה כבד יחנו על עיר וכפר למוץ יגיע אחיהם, אשר השיגו בזעת אפים חנם אין כסף, ולא תהיה לנו צדקותינו לחטאת.

העניים יחלקו לשלשה מפלגות:

- (א) זקנים חדלי כח וחסרי אונים שלא יצליחו לכל מלאכה;
 (ב) עניים מרודים המרוכזים בברכת בנים וגורעים בברכת הבית, מפאת כי

מלאכתם אינה מספקת, או לרגלי צוק העתים והיוקר. גם בעלי בתים שירדו מנכסיהם בכלל, שההצלתה פנתה להם עורף לסבת גלגל החזור בעולם; ג) העניים העוברים ממקום למקום וסובבים על הפתחים. ואם נאבה להבין סדר מה במעשה הצדקה ראוי לפי דעתי לשים לב על אלה הסדרים הראשיים:

א) בכל עיר ומחוז ופך יכוננו בתי פחסה, וכל זקן וידוע חולי כל עיר ופסח שאין ידו משגת, הנמצאים בכל המחוז ההוא, יאספו לתוך הבית הזה, וינהלום במזון ומים ובכל הדרוש להם. כל ערי המחוז ישאו בעול הוצאות הבית; ב) כל עדה תעשה לה קופה כוללת לפרנס מתובה בתור ג"ח או מתנה גמורה את אלה העניים מבעלי המפלגה השניה, ולהשתדל להמציא להם מקום להשתכר די שבר רעבון ביתם עד יעבור זעם. אופן הצדקה הוה הציגו חו"ל במדרגה עליונה שאין למעלה הימנה (מיו' הלכות מ"ע פ"ט). ובאמת אין ערוך אליה, כי היא כסמי מרפא המוסיפים אונים להחולה למען יוכל לעמוד בפרץ מול רמת המחלה בהגיעה למרום קצה — קריוזם — יום או יומים אנו ממצויאים להם לאומלל, וחיתו או ישרת לבבו, אחת משתי אלה, הצלנו לימים רבים משחת בלי, או מאבדן עולם. ויפה קבעו חו"ל את מדת הגמול מול מדת הצדקה, בשעה שנפשך מפרפרת לצאת — שעת הקריוזם — הקב"ה מוסיף לך חיים לנצח את המחלה (עי' אהל יעקב ויקרא כ"ה לההמ"מ מדובנא). ולמותר להעיר את לב בני ישראל הרחמנים לתת לבם לזה — כי איה עיר או כרך בישראל שאין בתי חסד בתוכה לצדקה ולגמ"ח, להמציא עזר למרי נפש בעת צר להם. אך למגנת לבבנו מצאנו ראיונו, כי בהרבה עירות, פרעות ואי סדרים שוררים בהבתים הללו; הזמן דורש מידינו כי ימסר הדבר בידי אספה כוללת אנשי חיל כבירי רוח אוהבי חסד ויודעים את נפש העני להתיעץ על צפונותיה ולמצוא הדרך הנכון לכונן את מעשה הצדקה על עמודי סדרים טובים למען נופל להביא הברכה בהמדרגות הנמוכות מהעם ולהמציא עזרה במעוני דלים, למען לא יהיו מוכרחים בצרת נפשם להסב על הפתחים — המלאכה הנמבזה הוה אשר תחלתה באונס וסופה ברצון, ומשפלת את תכונת בעליה עד עפר; ג) על העדה לתת מקופת הצדקה מזון סעודה אחת או שתי סעודות, להעניים העוברים ממקום למקום וגם צידה לדרכם כי ילכו הלאה בלי התמהמה משך זמן מה. ואף שיהיה העני בן טובים, נשרף, או מכנים כלה, וכיוצא בזה, על ידי האמצעי הזה יעלה בידינו לכלות מקרבנו במשך זמן קצר את ההרגל לשוב על הפתחים, כי במהרה יאכזרו הבטלנים את התשוקה להמלאכה הוה בראותם כי אין עוד תקוה לקבץ על יד הון רב. אולם רק אז תראה פעולת האמצעי הזה לטובה, אם כל ערי רוסיא יסכימו לזה *) באסיפה

*) הנה זה במעשה שנים אשר המקנ"ה היושנחה הסוכה עלאה קן לל

כוללת. גם השאלה הזו היא אחת מן השאלות הנכבדות הנחוצות מאד למצוא להם פתרונים באספת רועים נאמנים רבני הדור משלומי אמוני ישראל מביני מדע ומשכילים על דבר. לא חדשות אנחנו מבקשים מהם בענין הזה, כי כבר קדמונו רבותינו בעלי התלמוד והפוסקים התלכדים בעקבותיהם בתקנת התמחוי. הו! מי יתן וההלכה הפסוקה תהיה לנו תמיד לאורים בפתרון שאלות החיים — או אז בטח לא נהיה למנוד ראש בלאומים וללעג וקלס בעיני מבקשי תואנה. אך זו דרך כסל לבני עמי, כי מנהגיהם של שטות עוקרים את המדרש ואת ההלכה הברורה, כאשר כן גם סותרים את משפטי השכל הישר, וטבועים המה ברפש הנישנות עד כי קשה עליהם פרידתן כהפרד מאויר נשימתם.

תהונים שונים

משנאי אהבו מות א"ת משנאי אלא משנאי
(צנת קי"ד)

אבל לא זו בלבד, אלא כי עליכם המצוה והחובה רבנים נכבדים למשאות עוד כמה קלקולים משרשיהם אשר התישנו והודקנו באדמת אומתנו, ואין תקנתם תלויה אלא בכם, והמכשלה תחת ידכם. ושנים מהם אציע לפניכם בזה; כי לא עלי המלאכה לגמור, אך גם אינני בן הורין להבטל ממנה:

א) אונאת הנכרי — אדוני הרבנים! לבי ולבכם יודעים כי אונאה וגזל הנכרים איסור גמור הוא, גם טעות הגוי שטעה מאליו, אסור משום „ועשית הישר והטוב“, וקדשתם את שמי“ כמו שבארנו למעלה. אך למורת רוחנו ורוח דתנו, מולולים העם בהאיסורים הנטורים הללו. ולא מרוע לב — אך מעקשות ורעת נפתלה; השנאה הארורה אשר נולדה והתכלכלה בקרבנו לרגלי התלאות והמצוקות, העקימה את מבט ההמון על הנדון הזה, ויבראו למו תורה חדשה אשר יחזיקו בה גם רבים מתופשי

זעיר עשני ע"י ידי ולופי, עורי הכז הנאון עוה"ג יפה כ"י אכ"ד דקהילתנו יכ"ו. וכך סדורה: כסף חסיד ימתן עננה"ג חוק לכל שנוע, וסן הכסף ההוא יפורכסו העניים הערודים, האלמנות והיתומים אשר אמתנו, ולכל עני עינר אורח ימתן עוזן כדי שלם סעודות, ולנשים וחלשי כח העוזרים על פני עיניו ימתן חוק להם גם על עגלה. אך חליה לכל עני לסבב על הפתחים, כי אחת דמי להקס ולהגשטן העיר. בגלל זאת היתה עירי לקללה נפי הטהורים, ולנכרה נפי ישרי לב. אך לרגלי דבר אחד לא יבוא הקיץ יאמר של הקדעוכי, ועה כחנו לפעול על תנועת הגוי כולו אם כודדים אנו?

התורה הנמהרים ועקשי הדעת. והרבה יותר מדאי, משתמשים בהיתר של „טעות נכרי“ ביחוס לאחינו הנוצרים היושבים לבטח אתנו — עד שמרוב תשוקתם לקיים את המצוה כפשוטה, יעברו גם את הגבול שגבלו למו, ובתחבולות מרמה (במחלת כבודם!) יסבכו בודון להנותם ולהטעותם, אף כי דבר זה אסור בפירוש מן התורה ונלמד מן הכתוב „וחשב עם קונהו“. ובכלל למדנו מפי הנסיון, כי רבים יגלו ויעשקו ויונו את גויי הארץ ולבבם לא יחרפם טאומה, כי המה באמונתם יחיו. ובאמת לא ירשו לנפשותם לעשות ככה גם לישראל הברם. מכל אלה הננו רואים: כי גורל האיסור הוה, הוא כגורל התפלין בימי הסמ"ג ז"ל, שעדיין לא הבו שרשיהם עמוק בלב בני ישראל, או שעדיין לא נבלע שמנן בעצמותיהם. ואולם דרכי הקדוש בעל הסמ"ג אחוו גם אתם רבני הדור! אתם המורים אשר עיני כל בית ישראל נשואות אליכם! האספו וקראו עצרה והמנו! ומשפט מלפניכם יצא, להשוות את אחינו הנוצרים כישראל לכל דבר הנוגע לממון. ובהכח הנתן בידכם, ובעזרת החרם הנורא, אשר לתכלית זו תרשה לכם הממשלה להשתמש בו לפי שעה — תאסרו גם להטעותם ולהפקיע הלואתה, ותצוו להחזיר להם אבדתם. ומלבד כל אלה — יקבל על עצמו כל רב ומורה איש בעירו ומנידי המישרים לבני ישראל, לדרוש בזה הפרק בכל עת מצוא. צאו וראו כמה יגיעות יגע הר"ם מקוצי בראותו השערוריה על דברת התפלין: היה מסבב על העירות ומחזיר על הכרכים, ומעל כל במה נשאה רעמו דבריו באוני הנועדים להעיר למוסר אוניהם, עד שהצליח חפצו בידו. ובימינו ת"ל גשתרשה המצוה הזו בלבותנו במדרגה מאד נעלה, עד שלא יצויר היום אצל כל בן דת „איש יהודי דלא מנח תפלין“. ולמה יגרע חלול שמו הגדול הזה? כמה מבני ישראל יושבים על הארץ מדי לילה בלילה לתנות ולבכות על גלות השכינה כביכול וחלול השם, ולא ישימו על לבם כי המכשלה הזאת תחת ידם, והמה במעשיהם גורמים שהשכינה כביכול תתאונן עלינו „קלני מראשי קלני מורועי“. עושו רבנינו, חושו חכמינו! גולו החרפה הזו מעלינו! ועל ידי זה יתקדש שמו הגדול ברבים. *

(ב) בתי הטבילה נעובו למאד, מימיהם עכורים ודלוחים, גורשים רפש וטיט, וסרחונם נודף למרחוק; חררי הרחצה והאמבטאות מלאו

(* והנני כותן לפניך קודא יקר, דכרי הרב הגאון פו"ה סרדכי גיטפל יפה כ"י אשר כתב נענות רוחו ע"ד ז' זוכאת עכו"ס. עי יתן ויתנוככו הרכה דנכיס עשראל נהס וישעו על לבם להוליא חל הפועל שההגה רוחו הכביר. ידעתי שאוד כי לבס של דכני ישראל טוב וישר וזין דעתם כימה שהפרגה הקיראה לנגניס; חלל הוא הדכר אשר חערתי, כי נחון להפריע הדכר הרע הזה כפועל. חס חפסיס דכיס שהרנניס העלמיכיס

חלאה וזוהמה; הבית עצמו בנוי במקום בצה ואגמון, רפיש ושיט יסבוחו.
 תנו לב לחביא סדרים בהבתים הללו: בנו אותם במקום נקי וחפשי,
 סלו למו הדרך במרצפת אבנים, הסירו כל חלאה וזוהמה מן הבית
 פנימה, שיתו לב שיתיו מימי המעין צלולים ונקיים בבל עת. ואל נא
 יחשוב לבכם רבנינו, כי מלאכת חולין אני נוטל עליכם — חי אני!

עושים כל מה שמוטל עליהם בנופס ומנוסס לקדש שם ה' ברבים, כאשר עיני
 ראה בחמת — אבל כמר עליו המה לעול הרבנים הקטנים בערות אשר עתשרון
 דעתם לא ישעו זאת אל לבם והתכסלה גדולה עאלד. ועתה קרא נא את דברי
 הזכנת העשולאים מאור. וזה לשונו:

... בענין שווי המעשטים בין עם לעם צלי הגדל דתי אשר האריך לזרה,
 דבריו כאמנים, אבל לדעתו כי גם מלבד עיניי, אינה, חלול השם, ודרכי שלום
 שהזכור והניחם לאכן ככה לתאמרו — אחשונה, כי הגה הנס ככנסים עתה לעהזכונ
 גם נגופי תורה, המעורה שאדון כל ימי שאז, כי לא יתכן היות הדת האלקית
 נגרעת מתורת הכעוסיות חף כי מהנבעיות, תחת אשר ידענו כי הפעולה לא מעיד
 על פועלה, וכנזרה הנורא ית' שהננראים כן גנבו חקיו עסקי חטאי, ואיך ח"כ
 נייחס אליו פתיחות הקדוה אשר לא יוכל ליחס גם לאחת הדתות הכעוסיות או
 הטבעיות אשר בעפר יסוד, והוא העדר קבון העדיני, ושלילת אהבת המננה
 האנושיות, לבלי להשיב נקול לעמים בחוק אשר יקיבו אותנו ועל חסדם עשנו,
 ובהיותנו ח"סם בלב עדינתם נש עליהם שעה תחת אהנתם? הלא נכלה היא
 להעיר אהבה בחיבה וידידות בנידות. —

אל יסודי הדברים, כי בתורתנו התמימה ישאון גם שלם אלה הדתות,
 טבעיות, כעושיה, אלקית, להשיב לכל שין ואיש כפעלו, וכי גם עם בהמות שדי
 ומיתו יער בהיותם ען השוב, יען יש בהם שמן אהבה ומעלה, והכרה לקויהם
 ומטיבם, חוק כחן לנו לפי טבעיהם לבלי הערות רוחם, בעליות: לא תחסוס אור,
 שלת הקן, שחיטה, יאחוו ובניו, וח"ל כללו גדר: בער צע"ח דאורייתא, ובבר נפלא
 לעורכו כפרקיו לשלישי עזה שאמנם והחכרו שעט בניסוקי רמז"ן לפ' תלא. —

ליעלה מהם חביב אדם שנברא בללם ודמות, חב אחד לכלנו, אל אחד
 בראו, והנהו שדיי בטבע, שוטל בתוך המננה עתולדמו, ואשר ע"ב משחית חברה
 האנושית, לטווף כפשו באשו יחשב, לואח הוההרנו בתורתנו הקדושה על גולה, נכנה,
 אינאה, ודועיהם, בכל מקום ובכל זמן לשום חסד שיהיה חף בהיות אז יתר שמי
 תבל כלשו טבעים בים הסבלות, שוכני השך וללעות, ויעשו אדם כדני הים,
 פיועים נעדות נשחמות, אשר גם רכיחה וגול עשחק לנו, אהנו לא כן כחן לנו ה'
 אלקינו, תורת ה' עשנו לאורה הלכנו בכל העמים, עינים אלו מוענה היה לנו,
 וזהו לא נחכה תורה דכריה לביעורין, כי חוק הרחקה העיפק והטעאה ודועיהם אשר
 יתינהו גם השכל האנושי, ישחצע על כל שין האדם הנחשנים עב"פ לקבון המננה
 וישוב העולם. —

ונזרה שעל נזרה דת האלקית על כלל הדתות נחתה בראשונה חוקים

כי מלאכת עמים היא, ונהוצה מאד לקיום הדת בכללה. הן לבכם יודע שכל היהדות תלויה בקדושת חיי המשפחה; האם השומרת את אשר נטל עליה חרי היא כעמוד התוך לכל הבית לבלי ימוט — אך הירעתם מדוע הופצו העמודים הללו? מדוע נמצאים אתנו כהיום נשי ישראל אשר בעוה"ר חללו נור קדושתן ופרצו גדר שושנים? בואו

ועשפטים לדיקים, גם ענינים הנעלים מחוץ האנושי כמו אהבת החדש וההבטח שאלו, בין מחזיקי דתה ופתיחים בחוקיה, והזהרנו גם על חסד חכם כחוב גמור בענין לדיקה, השגת העצבוט (אשר העביטו עליו לרובנו) להמנע עקמת דבת בהלואה גם בבת הלוה בחפץ לבו, והשגת אהבת עמיתו (גם נעים הראשונים אשר לא יתה סקודה כוללת בין יתר העמים, ועלבי פרס היו ליקחין האהבות לאור העלך כע"זכר בתלמוד) ויצן העמים הקדומים לא הסכימו גם בין איש לאיש עמומות ואף כי לולתם, ואשר ע"כ היה עם יארוך למנרה עיומתת בחקים כאלו, בעצמות באומתם גם חסדנו לעשפטים, לא ידעום אז זולתם ולא נחשב להם זאת לחטאה, אבל לחסד ולדיקה חשבו לשו ונדינו עמים כקראי, והלא גם יועלי מלכי ארם אמרו: מלכי ישראל מלכי חסד המה" וכאשר גם עתה כחזה רבות בכל כה"ע, שנשירי תהלות חבורה א' אשר הלטייכה בחוקי חסד לחביריהם, והשעינו כדבות לבור חנדיהם יתר על זילתם, ואשר ע"כ אתה חתוה כי לא עלינו הנדל בין עם לעם בחוקי המורה, רק נדבר החסדים הנעלים עתיוב המדיני, לא באיסורי גיל ונבע מעשקות, אשר החזילתנו מורחבו מזה לעולם לבלי השיב להם כפעלם לעשנו, ומזה א"כ בתבוק דרכי היושר והלדק עפ"י התורה הנוחנת לאיש כפעלו אשר בעדינות אלו בכל חלק אירושא אשר העלבים והשרים לעשש יארו, הף כי בעדינתו אשר אדוכינו הקיסר הרחמן יר"ה יחוק חוקי חסד במקודמותו בלי הנדל דת ועם, פרש ככפי חסדיו גם על אחינו ב"י, ועתה גם החסדים האלה בכלל החיובות הכמוסיות הנשו, ואין הנדל דמי בזה, וע"כ הלכה הפסוקה בתלמוד ובסוקים בלי חולק: "דינא דעלכותא דינא" ירלה לכונה הזאה, שדיינים הנכללים מפי העלך כנכסים בכלל דיני התובה שעקרי התורה והשליה, והלא עתה גם כל החסדים הנכוסים האלה עלינו לקייסם בלי הנדל דמי, עפ"י השכל הישר העפלים ארחתיו וגדרו.

אשר לואת על הערמו בקן שאמרו לסקוד עון אונאת העמים ודונשחם על הרכנים והיגאים אשר הם יאשעו בזה, זאת! לא זאת אעבהו, ורואה אכני זה בעלמי גם אחרי הפשע שעני הנגיפה וההנהה, כלאר אמנם כן ידע ירדו ונאזינו שעע שעני, עד כמה פעמים הזהרתי ע"ז ונכאלה בדרשותי כי אין שים הנדל בגול יאונאה בין יהודי לעם אחר, וכי הנהו עוד חמור עשנו בדעת, בחללו השם ותורתו לעיני זולתנו, וכאשר בעה"מ ראיתי כי דברי לא שנו ריקס, וכמה פעמים אשר עלא איש העוני אהבת א' שהיכיריש הדרים פה ע"ם עמוים, והוכרזה אהבתו בנה"כ ובהע"ד דפה והביא העולא לידו והישג כספו בהמתתו, וכבר שודעת זאת כפה ובסביבותינו לכל שכנינו הנוגרים, עדלת העונס עד השופטים והעוילים, עד אשר כ"פ נדרשתי שהמוסלים נרשין ונקשה לדון בין עברי לנכרי יען הפכיר גם הנוגרי

ואגידה לכם! העדר הנקיות בבתי הטבילה, היא הנסבה הראשית לזה; אין אדם שלישי ברוחו להשליך חוקים מקודשים אחרי גוו, כל זמן שאין מקרה צרדי בא לו לעזרתו. והעדר הנקיות אשר היתה מטרה לחצי מתלוצצים, חללה גם עצם קדושת הטבילה, ונעזרות נעזרות המגממות איוו מלות צרפתיות, וההורים לא דאגו עליהן מנועד לירות בלבן אכן פנת הדת — תחשובנה לחכמה ולהשכלה, אם תפרוצנה מנהג אמותיהן, אשר על דעתן מבלי דעת נמשכו אחריו. זאת היא ראשית חטאת, וממסבות קלות כאלה יארוג השמן עבותות עגלה. — לכן דעו נא רבנינו! כי חובה קדושה מוטלת עליכם להסיר את התואנה הזאת בערים אשר לא טעמו עדנה מעץ הדעת. הזמן הולך וצועד קדימה, וכבר נשמע קול צעדיו גם בערים הקטנות; גם שם יתעורר החפץ לאט לאט לשמוח בחיים ולמצוא עונג ביופי — לכן חוסו בעוד עת הסירו כל מכשול בטרם יעברו עליו אנשים ויכשלו. צאו וראו באחינו האורטודוכסים באשכנז; גם המה לא מצאו דרך אחרת להשיב את נדחי הדת, אם לא בתתם חשבון גם לצרכי החיים. הרב הצדיק הגדול ר' רפאל שמשון הירש בבואו לפראנקפורט לעבוד עבודת הקדש בקהל יראי ה' — זאת היתה ראשית עבודתו, לכוונן בתי חנוך מאד נעלים על כל בתי הספר שבעיר הגדולה הזאת, ובהשתדלותו נבנה בית טבילה מהודרה מאד בפאר ויופי עם כל ההכנות הדרושות. ובאמת עלתה בידו על ידי שתי התקנות הללו, להשיב רבים מעון ולהפיץ יראת ה' ושמירת חקיו במקום השמם הוות. מעתה הוגיעו בעצמכם: אם הדרך הזה מועיל לחבוש הצולעת ולהשיב הנדהה, קל וחומר שיש בכחו לשמור על צאן קדשים לבלי תמערדנה סרסוליהן ולבלי יתעו מני דרך.

להגיש ששטנו חל, נידעם כי לא ככר לפני כולרי נרינו עזדו, וידעתי כי כשוני כשאר הרננים נדיעות ועדות, אשר ע"כ עמני אחיה גם לימר הרננים שפורסעים באזרותיהם אמתת האסור הזה, ולא כחזדו חללנו איש מהעון ישראל כחאלה, אם לא פליעת הלאוס וחרפת ישרי, אשר גם עכנע מעעקות בן אסו לא יעצר כפו. וזה אחד עני חלף אשר לא יתכן לכנותם בשם העון חלה האחדים אשר אינם ען היסוני, ולא השם ישראל לחלו הפראים הבודדים, וכי כן יעלזין ככל עם ועם, וזאת לכני חלם חכשי חסם וסוד עשחיתי החכרה ועהרסי הדת.

ידידו עוז מרדכי גימפל יפת.

לוח התקונים

כ"ו	77	78	79	80	81	82
הוקצתה.....	18	36	הוקצה.....	5	4	ויתר נאמן... ויתר נאמנה
מזהירות.....	24	—	מזהירים.....	31	—	ומסכמת..... המסכמת
הדרושים.....	29	—	הדרוש.....	34	—	תכולנה..... תוכלנה
מצלצלים.....	34	—	המצלצלים.....	8	5	הישגת..... הישגתו
מקר.....	13	37	מקיר.....	22	—	היקום..... היקום וביותר
שליש.....	15	—	שלישה.....			התיחסותיו.....
ולא שת.....	9	40	ולא שת.....			אליו יתב'.....
ויכלאוה.....	12	—	ויכלאוה.....	34	—	נכרים לעי... לעין
באחיהו.....	14	—	באחיהו.....	27	7	אינם..... אינן
לא פגעו.....			לא פגעו.....	31	—	מקורם..... מקורן
תלמדנו.....	29	—	תלמדנו.....	3	8	ישנם..... ישנן
התנערים.....	7	41	התנערו.....	17	9	צרופים..... צרופם
פורחים.....	10	—	פורחות.....	3	10	תעבטנה..... יעבטו
הנשענות.....	—	—	הנשענות.....	3	12	הבומיים..... הבימיים
בכחם.....	11	—	בכחן.....	16	—	יבוא..... יבואו
נבצרו ידי.....	14	—	נבצרו ידי.....	23	—	למליצתם... למליצתן
פעולת.....	32	42	פעולות.....	29	—	באלמות... באלמות על
משרת.....	21	44	משרת.....			טהרת המושג.....
הארמה גם... הארמה	31	—	הארמה גם... הארמה			וצרופו.....
היא מקורי... גם היא, מקורי			היא מקורי... גם היא, מקורי	8	13	המקלקים... המקלקים
מוצאיה.....			מוצאיה.....	8	14	בצורה..... מצורה
התמהמה.....	8	45	התמהמה.....			רוחנית..... רוחנית
יהיו.....	13	—	יהיו.....	12	15	קולינו..... קולנו
ובטוחה.....	14	—	ובטוחה.....	29	—	אשוב..... אישוב
אשר.....			אשר.....	35	16	מנקתו..... מינקתו
יסמכו.....	26	46	יסמכו.....	30	20	אלא..... אבל
רפויי.....	2	48	רפויי.....	37	21	יען..... (א) יען
וצמרות.....	6	—	וצמרות.....	1	22	יען..... (ב) יען
ואם.....	34	—	ואם.....	28	23	וצוליינית..... וצוליינית
והשקפתם.....	13	49	והשקפתם.....	2	25	הועילו..... הואילו
שנכלאו.....			שנכלאו.....	36	29	התמדת..... התמדתו
הירעפשלד... כירום פילד	24	—	הירעפשלד... כירום פילד	4	30	הטבת..... בהטבת
ותעלת.....	27	—	ותעלת.....	12	31	מתראים..... מתראים אנו
יריץ.....	33	—	יריץ.....	7	33	מאין..... מאן
לא המקום.... לא מקומו של			לא המקום.... לא מקומו של	30	—	עליהם..... אליהם
מכבר וכו'.... אדם מכברו			מכבר וכו'.... אדם מכברו	23	35	הוקצע..... הוקצה
אלא הוא מכבר.....			אלא הוא מכבר.....	18	36	ששלישה... ששליש
את מקומו.....			את מקומו.....			

77 זכרה	תחת	ז"ל	77 זכרה	תחת	ז"ל
12	62	יש בו... יש כהם	26	50	וסבלונות... וסבלנות
—	—	34 ויוצא... ויוצא	31	—	המזרות... המזרות
10	63	מצילות... מצילות	19	51	לא היה... לא הוכשרו
—	—	18 דרכינו... דרכנו			לא אל ידם... לחזק ידי
29		המושקעות... המושקעות	—		לחזק יריהם... העובדים
15	64	מדעתי... ידעתי	22	—	הורשתנו... הרשתנו
65		מקדשתם... מקד ישים	25	—	יתן... תתן
		ונותנת... ונותנים למו	26	—	נוהרים... נוהרים
9	66	הקבועות... הקבועים	35	—	מביאה... מביא
		ומונחות... ומונחים	14	52	נעלמה... נעלמו
30	—	רוח הזוית... רוח תזוית	26	—	להפיק... להפוך
—	—	34 עלה... עלתה	30	—	כסיר מצולה... כסיר
2	67	בהתכונן... בהתכונן			שנבצר הכח... שנבצר מכח
8	—	ארעי... עראי	21	53	אליהם... אליהן
18	—	להשתקע... לתקוע	6	54	ושפכת... ושפכתי
29	68	הקרנוה... הקרנוה	7	—	וכהקיץ... וכהקיץ
14	69	נתונות... נתונים	9	—	וסבלנות... וסבלנות
3	70	יראו מפניו... ייראו מפניו	22	55	לא! עצם... לא! עצם
9	—	ומחללות... ומחללים	26	—	לא אל... לא אל
38	—	מה שהוא... מה שהם עליו			התנוך... "התנוך"
		עליו... (אביעקטיוו)	28	—	הנכבדהוה... הנכבד הזה
1	71	בבחינת... בבחינת	29	—	מגרעת... מגרעות
		נושא... נושאים	3	56	הכריע... הכריעם
25	—	המענה... המענה	4	—	אליהם... עליהם
		המעציבה... המעציב			במבטי... במבטי
17	72	ינהיגו... ינהגו			החמלה... החמלה
9	74	לחיש... לחוש	23	57	זורה... הורמו
16	—	לצוד בהם... לצוד ישרי	8	59	בחוספנו... בחוספנו
		ישרי לב... לב	25	60	דתנו... דתנו
6	75	הרמב"ן... הרמב"ן	9	61	בין שני... בין שתי
1	76	המחנור... המחנור			נקודות... נקודות
		בבית... על בתי	23	—	והנה... והנהו
6	77	בפנותו... בהפנותו	30	—	הדרך... הדרך
35	80	צדקותינו... צדקותינו	34	—	דתנו... דתנו

K

B

327-

328.

J. M. Pines.

יְלִדֵי

רַחֲמֵי